

NC-7.1. Inleiding tot de wijsbegeerte (1987/1988)

Dit is NC-7.1.1. : p.1 tot 99

Voorwoord.

(i) De bedoeling van deze cursus is propedeutisch.-

In het Antiek-Grieks betekenen ‘pro.paideia’ of, nog, ‘pro.paideuma’ zoiets als ‘inleidend (= elementair) onderricht’. Zo b.v. bij *Platon, Politeia* 536d.

Met name: deze cursus verschaft:

(1) informatie,-- niet in diletantische (= oppervlakkig - liefhebberige) zin,-- ook niet in specialistische zin; wel als algemene vorming; hij bedoelt

(2) methode, d.i. beredeneerde benadering,-- dit, zonder aan ‘mode’ (ook in de wijsgerige middens bestaan moden, die komen en gaan) of aan ‘ideologie’ levensvreemde, maar overtuigde gedachtenconstructie) toe te geven.

(ii) De bedoeling van deze cursus is wijsgerig (filosofisch).

(a) ontologie.

De wezenskern van alle echte wijsbegeerte is werkelijkheidsleer (= ontologie),-- ook metafysiek geheten. “Al wat ook maar enigszins ‘werkelijk’ is” - de natuur, de cultuur, de godheid enz. - is object van ontologie.

(b) Vakwetenschappen.

Niet de natuur- of geesteswetenschappen (menswetenschappen) op zich, als eigen bezigheid, behoren tot de filosofie, -- wel de vooropstellingen (axiomata, vertrekpunten, hypothesen ‘lemmata’ (de Platonische term), ‘abducties’ (C.S.S. Peirce)) ervan. Dit heet men, in wijsgerig verband, grondslagenonderzoek : “op welke grondslagen b.v. berusten de beruchte menswetenschappen (zoals de Freudiaanse psychoanalyse b.v.)?”. -- ziedaar de vraag, die door de ontoloog gesteld wordt.

In Platonische taal zou men, hier, spreken van ‘terugwaartse dialectiek’ (d.i. het beredeneren, in dialoogvorm, van de veronderstellingen van b.v. de psychoanalyse). Kant zou zeggen: de analyse van de mogelijkheidsvoorwaarden (“Onder welke voorwaarden is psychoanalyse mogelijk?”).

(c) Theologie en retoriek.

Sedert de Antieke Grieken is het wijsgerig grondslagenonderzoek steevast, ook, toegepast op godgeleerdheid (= ‘theo.logia’ sedert Platon) en op overredingskunde (= ‘rhètorike’ -- sedert de Protosofisten).-- De hele cultuur, in een woord, is object van onderzoek.

(iii) Het plan (schema) van deze cursus.

Dit plan omvat drie delen.

a.-- Ontologie

Het is de zgn. Eleatische School, met Parmenides van Elea (-540/...), de stichter van de logica (= denkleer, dianoëtië) en, nog meer, zijn leerling, Zenon van Elea (-500/...), de eristieker (d.i. gespecialiseerde inzake redetwistkunde), die het logische denken situeerde in de zijnsleer (werkelijkheidsleer, ontologie). Deze zienswijze werd bewaard, ook, door de uitwerker van de eerste formele logica, nl. Aristoteles van Stageira (-384/-322).

Wij schakelen ons in deze oeroude traditie in. Met name: logisch redeneren heeft het altijd over werkelijkheid, al was deze een louter ingebeelde (zoals b.v. de tekentaal van de logistiek) Immers: wat ingebeeld is, is niet-niets, dus iets (en, meteen, een soort werkelijkheid).

Applicatief model (= voorbeeld).

I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap, Utr./Antw., 1961, 94, geeft ons de 'formule' (= tekentaal) van J. Lukasiewicz (1878/1956), inzake 'deductie' en 'reductie'.

(i) Deductie:

"Indien A (= voorzin), dan B (= nazin).- Welnu, A.-- Dus B".

(In 'semantische taal, waarin de abstracte 'tekens' ('symbolen' zeggen de logistici en mathematici) omgangtalige inhouden behelzen: "Indien alle stukjes fosfor beneden 60° Celsius ontbranden, dan o.m. deze stukjes ook; welnu, alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden (= wet); dus ook deze stukjes").

(ii) Redutie:

"Indien A, dan B.-- Welnu B.-- Dus A".

(Semantisch model van deze abstracte regel : "Indien alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden, dan ook deze stukjes fosfor; welnu, deze stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden; dus alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden").

In de reductieve redenering ontdekt men de veralgemening, die in de ervaringswetenschappen zo 'n hoofdrol speelt (en die ook 'amplificatieve inductie' heet).

Besluit.

Alhoewel de meeste logistici zullen beweren dat zij, buiten iedere ontologie om, 'redeneren' ('semiotische methode: in de taal van Pater Bochenski), toch is het duidelijk dat de zinnebeelden 'A' (voorzin), 'B' (nazin) 'ietsen' (werkelijkheden) en, dan nog wel, logisch-streng 'ietsen' zijn. Zelfs de logicus (met zijn 'formalisme') redeneert niet in het 'ijle'.

Waarin degenen, die loochenen dat logica als mogelijksvoorwaarde (WDM 1) heeft ontologie, wel gelijk halen, is het feit dat slechts de algemeenste wetmatigheden van 'al wat werkelijk (= iets) is ook op de abstracte tekentaal van de wiskunde en/of de logistiek van toepassing zijn. Zo b.v. de ontologische identiteitswet "Wat (zo) is, dat is (zo); In geformaliseerde taal : "indien a, dan a" (of : $a \rightarrow a$).

b.-- Harmologie (ordeleer).

De klassieke - sinds vooral Aristoteles (WDM 2) ingevoerde - analogieleer maakt de wezenskern van iedere ordetheorie uit.

'Analoog' (in het Nederlands ook 'overeenkomstig') is, al wat deels identisch, deels niet-identisch is. Men kan ook zeggen 'deelidentisch' (partieel identisch).

Immers iets is totaalidentisch slechts met zichzelf (het valt totaal of algeheel met zichzelf (reflexief, lusvormig) samen. 'Deel.identisch' is het met 'al de rest. 'Deze 'gehele rest' komt neer op "de rest van de totale werkelijkheid". Hoezo? Doordat, in de identiteits (identiteiten, partiële of algehele, bedoelende) taal van de traditionele ontologie, dat wat de omgangstaal (en, deels, ook de taal van de wetenschappen) 'betrekking' heet, op deel.identiteit gesteund is. Zodat overal waar een betrekking (hetzij gelijkenis hetzij samenhang) zich toont, in de grond ervan een ontologisch verstane deelidentiteit aanwezig is.

Applicatief model.

Men neme de tropologie (leer inzake de tropen).

Metaforisch taalgebruik b.v. (de metafoer of overdrachtelijke spreekwijze) is identitief (ontologisch) taalgebruik. Zeggen wij niet dat "Jantje het haantje - vooruit van de bende is"? Wij zien een partiële identiteit tussen de rol van de haan in de groep der kippen en deze door Jantje gespeeld in de bende jongens op de speelkoer.

Juist die partiële identiteit wordt verraden door de gelijkenis (deelidentiteit of analogie) tussen Jantje's verhouding (= betrekking) t.o.v. de andere kinderen en de verhouding (= betrekking) van de haan t.o.v. de kippen.

M.a.w.: de tropen (metafoer, metonymie, synecdoche) hebben de identiteit van taal, eigen aan de traditionele ontologie, bewaard.

Comparatieve methode.

Het ordenen van gegevens ('ietsen') is steevast gesteund op vergelijken. Vergelijken is deelidentiteiten zien.

'Sapientis est ordinare'.

(De 'wijze' (versta o.a. de wijsgeer): is het eigen ordentelijk te werk te gaan, resp. te ordenen). Aldus sprak niemand minder dan de topfiguur van de Katholieke Scholastiek, de H. Thomas van Aquino (1225/1274).

Toen hij zo sprak, was hij in het voetspoor van zijn illustere voorganger, in het Kerkelijke denken, de *H. Augustinus* van Tagaste (354/397), de grootste onder de Westerse Kerkvaders (Patristiek), die bekend staat als de eerste denker, die een *De ordine* (Over de orde) uitgaf. Dermate is harmologie of ordeleer fundamenteel inzake én ontologie én logica, resp. methodeleer.

Applicatief model.

Herlees, WDM 3, de logische alsook logistische 'wet' ' $a \rightarrow a$! Slechts door te vergelijken ('a en a', de eerste a voor het implicatieteken, de tweede erna) ziet men in dat de tweede a geïmpliceerd wordt door de eerste. Of kwantitatief (wiskundig): de eerste a is 'even groot' als de tweede (en is er omwisselbaar mee, in de mathematische formules).

Niet dat de tweede a (logistisch, resp. logisch en/ of wiskundig) totaalidentisch is met de eerste. Volstrekt niet! Het gaat er om twee a's. Maar, inzake logi(sti)sche waarde (betekenis, zin) of inzake wiskundige waarde, zijn zij wel identisch. Daarop steunt de deelidentiteit van de twee a's, d.i. de analogie ervan.

Opm.-- In de Platonische Scholen (de Academie) gold de ordeleer (omtrent het identische en het niet-identische (het andere)) als de vooropstelling bij uitstrek van de hele Platonische filosofie.

De Peripatetici (de School van Aristoteles) vatten het 'Organon' (letterlijk: (denk)instrument), d.i. het stel boekjes van de leermeester over logica, op als de onmisbare inleiding tot de hele Peripatetische filosofie.

Deze tweeledige harmologische traditie is in het Kerkelijke denken overgegaan (ten bewijze: het Platonisme van Augustinus, het Aristotelisme van Thomas).

c. -- Denk- en methodeleer

De ontologie en de harmologie vormen de grondslagen van een wijsgerig verantwoordbare logica en methodologie.

Logica komt neer op de geordende studie van

- (a) begrippen (desnoods als Platonische ideeën opgevat),
- (b)1. oordelen (proposities, beweringen, uitspraken) en
- (b)2. redeneringen (syllogismen).

“De identiteiten, waarover de traditionele logica het heeft, situeren zich tussen ‘subjectvrij-objectieve’ (versta: van iedere subjectieve invloed vrije, louter objectief gegevene) - of, althans, zo bedoelde - toedrachten”. (*G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung*, Stuttgart, 1962, 10).

Of men nu zegt ‘toedrachten’, ‘gegevens’, ‘zijnden’ (in de Parmenideïsche taal): het is steeds hetzelfde object van de ‘eeuwige’ logica.

Men leze Parmenides’ leergedicht 8: 29, en men zal het vernemen: “(Het (zijnde) ‘keitai kath’heauto’ (is daar op zich)”. M.a.w.: reeds de stichter van de ontologische logica en methodeleer (deze laatste werd, eerder, door Zenon, zijn leerling, uitgewerkt), benadrukt het ‘subjectloze’, op zich bestaande of op zich gegevene.

De toedrachten - ingebeelde of buiten onszelf bestaande (mentale en extramentale) - worden, in ons denken, uitgedrukt in begrippen.-- Wij beschikken, in onze Westerse traditie althans, over twee types van begripsleer.

a.-- De zgn. klassieke begripsleer

Deze omschrijft de idee ‘begrip’ (het ‘wezen’ van het begrip) als volgt. Het is een voorstelling, in onze geest (d.i. verstand en rede), waarin een stel ‘toedrachten’ (gegevens, zijnden) samengevat wordt, naar zijn aan ieder afzonderlijk en, dus, aan alle gezamenlijk toebehorende kentrekken die, in de recentere verzamelingsleer, de naam ‘algemene eigenschappen’ ‘gemeenschappelijke eigenschappen’ dragen.

Zo zegt Husserl, de stichter van de intentionele fenomenologie (Edmund Husserl 1859/1938)), ergens, dat de door hem ‘geschouwde’ (ingeziene) idee ‘rood’ “das identische Allgemeine” (dat wat, als identisch in alle afzonderlijke gevallen van ‘rode dingen’, aan al die gevallen (applicatieve modellen) gemeenschappelijk is) bedoelt (*W. Biemel, Hrsg./Einkl., Edmund Husserl, Die Idee der Phänomenologie (Fünf Vorlesungen)*, Haag, 1950, 57).

b -- De zgn. ‘Romantische’ begripsleer,

Deze echter, bezorgd om het singulier-concrete, definieert ‘begrip’, - behalve ‘formeel’ (d.i. algemeen, zoals hierboven) - ook idiografisch. Wat betekent: er zijn begrippen (ideeën), die toedrachten weergeven, niet voor zover zij in een veelheid (verzameling) van gegevens identisch aanwezig zijn, maar voor zover zij unieke (enige, ‘eenmalige’) en concrete (met de feitelijke context vergroeide) toedrachten weergeven.

Men denke aan de begripsinhouden van de eigennamen, in de strikt singuliere (eenmalige) zin. Om maar één applicatief model aan te halen: Ornella Muti, de filmster.

Eens dat een eigenaam in de logica binnentreedt, wordt hij rein als begrip een ‘individueel’ begrip, dan, dat het unieke weergeeft (en, in die zin, idiografisch is) -- behandeld.

“Aangezien de Romantiek het wezen van iets, op nieuwe wijze, verstaat als de onherleidbare kern, van (i) een persoonlijkheid, (ii) een cultureel werk of gebeuren, treedt (...) het individuele begrip op, zo dat de geschiedschrijving - en wij mogen erbij voegen: de aardrijkskunde - (...) de rang van wetenschap krijgt,-- ditmaal zonder het individualiserend karakter te verliezen”. (M. Müller/ A. Halder, *Herders kleines philosophische Wörterbuch*, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959-2, 28).

Samengevat.

Begrippen, als weergave van toedrachten (= zijnden, desnoods de tekens van de wiskunde en/of de logistiek), vormen het eerste object van de traditionele logica.

Maar deze begrippen, zoals WDM 3 gezien, worden ‘harmologisch’, d.i. ordenend, en dus identitief gezien: in het oordeel en in de redenering (sluitrede = syllogisme) spreekt het kennend en denkend subject zich uit over de juiste, verantwoordbare betrekkingen (deelidentiteiten) tussen genoemde begrippen.

Applicatief model.

“Ornella Muti is een mooie filmster” zegt van het individu (= enkeling) Ornella Muti uit dat zij *a.* filmster en *b.* daarbij mooie filmster is. De begrippen ‘filmster’ en/ of ‘mooi’, die, uiteraard, van vele zinsonderwerpen kunnen gezegd worden, worden geacht samen te gaan met het begrip ‘Ornella Muti’.

In modeltheoretische taal uitgedrukt: ‘mooi’ en ‘filmster’ zijn geldige ‘modellen’ (weergaven) van Ornella Muti. Ieder zinsgezegde is, overigens, een ‘model’, waardoor het zinsonderwerp ‘bekender’ wordt: het verschaft, informatietheoretisch gezegd, ‘informatie’ omtrent het onderwerp. - Dit, doordat er deelidentiteit bestaat tussen onderwerp en gezegde.

Methodeleer.

Het tweede luik van deze cursus is een theorie omtrent de verantwoorde behandeling van gegevens. Daarbij wordt de logica toegepast. In die zin is methodologie toegepaste logica. Wij leggen dit eerst kort uit.

A. 'Arche', principium, beginsel.

Eigenaardig : de oudste rein wijsgerige tekst, waarin de bij uitstek wijsgerige geest Anaximandros van Miletos (= Anaximander van Milete (-610/-547), de 'hetairos' (denkgenoot-leerling) van de eerste Westerse wijsgeer Thales van Miletos (-624/-545), zijn hoofdidee uitdrukt, gebruikt de terminus technicus (= tot het eigen vocabularium der wijsbegeerte behorend woord) : 'archè' -- in het Latijn: principium.

Behalve door 'beginsel' vertalen wij, ook, Latiniserend, door 'principe'. Ziehier die zin:

"De 'archè', het beginsel, van de zijnden is het 'a.peiron', infinitum, het smijdige (*opm.*: dat wat, vloeiend, doorheen alle zijnden vaart). Die 'archè' is zo dat in datgene, waaruit de dingen ontstaan, zij ook vergaan,-- dit, op noodzakelijke wijze. Immers : zij verschaffen elkander genoegdoening voor hun ongerechtigheid,-- dit, volgens de rechtsorde, eigen aan de tijd" (*Fr. B 1*).

Er is, natuurlijk, enorm gediscussieerd over de juiste duiding (interpretatie) van die eerste beroemde wijsgerige zin. Wat, echter, vaststaat, is dat de term 'archè' die wij voortaan met 'beginsel' weergeven, het wijsgerig begrip bij uitstek van de hele Westerse filosofiegeschiedenis geworden is.

Rijst de vraag: wat juist betekent 'beginsel' in deze wijsgerige context?

Het antwoord blijkt én uit de eigen Griekse betekenis (nl. dat wat iets beheerst) van dat woord én uit het wijsgerig taalgebruik (zoals hier, bij Anaximandros).

M.b.t. tot dit laatste: Anaximander neemt de 'zijnden' (al wat hem omringt, inzake werkelijkheden) waar; -- de vraag - door zijn voorganger Thales reeds aangevat - luidt:

"Door wat worden de zijnden beheerst?"

Zijn antwoord, dat getuigt van de archaïsche theologie terzake, luidt:

(i) de 'zijnden' (blijkbaar denkt hij: 'de mensen') begaan 'ongerechtigheden' ('wat dat juist was, kan alleen louter historisch onderzoek uitmaken);

(ii) juist daardoor (of, psychologisch-logisch: juist daarom) worden zij beheerst door een noodzaak, nl. de genoegdoening (het herstel), onderling;

(iii) en, weerom, daardoor/ daarom, zijn zij, vanuit hun oorsprong (ontstaan) gedoemd, in diezelfde oorsprong ten onder te gaan;

(iv) dit, volgens een soort 'gerechtshof; dat hij de naam 'tijd' geeft.

B. Het beginsel van voldoende grond.

“Het principe van toereikende grond betekent niets anders dan dat alles een grond heeft”. (C. Schoonbrood, *Het beginsel van voldoende grond*, in: *Tijdschr. v. Fil.*, 1956: 4, 577).

C.S.S. Peirce (1839/1914), wellicht de grootste denker van de USA, licht dit toe als volgt:

- (1) het verwonderlijk feit F wordt vastgesteld (waarnemingsfase);
- (2) doch, indien de veronderstelling waar was dan zou het feit F niet meer verwonderlijk zijn (d.i. vragen oproepen), doch ‘natuurlijk’, ‘begrijpelijk’ zijn. Hetgeen wijst op de waarschijnlijkheid van V. (W.B. Gallie, *Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 93).

Zoals gezegd - WDM 1 - heet Peirce V ‘abductie’ (= hypothese).

Peirce’s redenering, die behelst dat een waargenomen feit F a.h.w. roept om een ‘verklaring’ - V -vooronderstelt het algemene karakter van het feit dat alles ergens een noodzakelijke en/ of voldoende reden of grond heeft.

a. In die zin is dit beginsel van abductie een ontologisch, want alle zijnden betreffend, axioma, maar het beheerst -- letterlijk-- ook alle logisch denken. ‘Logisch’ is, immers, een oordeel of een redenering slechts, voor zover deze een voldoende reden hebben.

b. Maar alle wetenschappen, de natuur- en de geesteswetenschappen, zijn slechts ‘wetenschappelijk’, d.i. verantwoord weten, voor zover zij haar beweringen ‘staven’, aantonen, bewijzen, ‘waar maken’) o.g.v. voldoende redenen. Echt weten, wetenschappelijk of niet, kent, geheel of gedeeltelijk, dat wat het object van dat weten beheerst, -- het beginsel, de beginselen, ervan.-- Dat is de les van Thales, van Anaximandros.

C. Methodologie.

Nu kunnen wij ‘methode’ d.i. geëigende benadering van iets - de werkelijkheid (het ‘zijn’), -- de deelwerkelijkheden (de natuur, de mens,-- de taal, het kind, de opvoeding, de cultuur e.d.m.) situeren.

“Alhoewel alles (een voldoende reden heeft en, dus) volkomen begrijpelijk is, toch wordt niet alles op dezelfde manier begrepen. Ieder ding wordt begrepen overeenkomstig zijn eigen aard (*opm.*: wezen(heid)) en, dus, volgens zijn eigen grond.

- a.** Een mathematische conclusie heeft andere gronden
- b.** dan een natuurproces (...);
- c.** van beider begrijpelijkheid is te onderscheiden de manier waarop men een vrije wilsact begrijpt.

‘Begrijpelijkheid’ (*opm.*: intelligibiliteit, zinnigheid) is niet een éénvormige eigenschap (...), -- zomin als het zijn of de voldoende grond der dingen (...). Dergelijk onderscheid in identiteit is het kenmerk van een analoge eigenschap”. (C. Schoonbrood, a.c., 534).

1. Terloops gezegd: *Wilhelm Dilthey* (1833/ 1911, -- o.m. in zijn *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883), heeft Schoonbrood’s thesis bewaarheid, door te onderscheiden tussen Naturwissenschaft (‘erklärende Methode;-- beter ‘causaal-verklarende’ methode) en Geisteswissenschaft (‘verstehende Methode’ -- comprehensie of verstehende methode). Immers : een natuurproces (neem het heten van water) verschilt - wezenlijk - van een vrije wilsakt (b.v. zich definitief verlossen).

2. - Op dezelfde gronden berust de toepassing van de deductieve of de reductieve methode (WDM 2): logistiek, wiskunde - althans voor zover zij axiomatisch-deductief te werk gaan - plegen ‘deducties’; natuur - en geesteswetenschappen gaan reductief te werk, -- ook al redeneren zij, allebei (deductieven en reductieven), met voor- en nazinnen. Of, zoals Platon zegt: met lemmata (vooropstellingen), die, door analyse, getoetst (d.i. geverifieerd of gefalsificeerd) worden (wat lemmatisch-analytische methode heet).

Besluit.

Ontologie (werkelijkheidsleer),-- harmonologie (ordeleer),-- ziedaar de beide vooropstellingen van de logica en de methodologie, die zodoende toegepaste ontologie en ordetheorie zijn.

I.-- Ontologie.

Om ontologie te verstaan, moet men weten wat juist ‘filosofie’ is.

I.A.-- Wijsbegeerte.

(1) Het archaisch-antieke wijsheidsidee.

‘Filo-sofia; Lat.: ‘philosophia’, wijs-begeerte, komt van ‘filos’, begerig, en ‘sofia’, sapientia, wijsheid. Zodat ‘filosofia’ uiteindelijk zoiets als ‘wijsheidsvriendelijk leven’ betekende, althans voor de Antieke Griek.

De wijsheid als algemeen Archaisch-Antiek gedragspatroon.

Hellas was slechts één type - en dan nog een laatkomertje, vergeleken bij de Nabij-Oosterse types van ‘wijsheid’.

-- *W.I. Irwin, Wisdom Literature*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 23: 601, zegt ons dat het Antieke Nabije Oosten (dit omvat: Mesopotamië (bij benadering: het huidige Irak en Iran); Egypte en Ethiopië;-- Klein-Azië (= Mikrasia, Anatolië), Armenië en Syrië;-- Arabië) een rijkelijk afwisselende wijsheidsliteratuur kende,-- dit, vanaf de Soemeriërs (in Mesopotamie (= Tweestromenland) en, later, de Egyptenaren.

De wijsheidsboeken van het Oude en het Nieuwe Testament (in Israël, sinds -1200) zijn daarvan een laat onderdeel.

-- *M.J. Suggs, Book of Wisdom*, in: *Enc, Brit.*, Chicago, 1967, 23: 600f., zegt : “de Griekse wijsbegeerte was de erfgename en, tot op zekere hoogte, de leerlinge van de eeuwenoude bezinning van het Oosten”. (A.c., 600).

‘Ex oriente lux’

Letterlijk vertaald: ‘Uit het Oosten het licht (van de hogere vorming)’ is een, door de Duitse Nationaalsocialisten heftig bestreden, oude spreuk. Zij drukt - spijtig genoeg voor de Nazi-ideologie - een verifieerbaar historisch feit uit,-- waarvan, overigens, de best ingelichten onder de Antieke Grieken ten zeerste overtuigd waren.

Semasiologie

(= betekenisleer) van de term ‘wijs’,

(a) ‘Wijs’, in het Antieke taalgebruik, betekent, om te beginnen:

(a)1. kundig, want ervaren en verstandelijk - redelijk (d.i. met ‘geest’) te werk gaand; ook wel ‘ontwikkeld’ (d.i. cultureel hoger staande);

(a)2. normbewust,- en dus gewetensvol en sociaal voelend.

(b) ‘Wijsheid’ betekent, dan ook, ‘algemene ontwikkeling; Dit lag in de nu enigszins door de nieuwe onderwijsideologie uitgestoten idee ‘humaniora’ d.i., ‘al wat de mens menselijker maakt.

Een typisch Griekse term zou zijn ‘paideia’, een begrip, waaraan *Werner Jaeger, Paideia (Die Formung des griechischen Menschen)*, 3 Bde, Berlin, 1934/1936-1; 1936/1947-2, onsterfelijke bladzijden wijdde.

Opm.-- Het agogisch moment.

Een ‘moment’ - in de Hegeliaanse wijsbegeerte, althans - is, in de mechanisch-dynamische zin verstaan, een samenloop van krachten, die bewegend werken.

Welnu, zo’n moment van agogische aard was aanwezig in de hele Antiek-Middeneeuwse ‘wijsheidsliteratuur’, die veel meer dan abstract-levensvreemde ‘theorie’ was.

‘Agogisch’ is al wat (1) ontvoogdend (tot zelfstandig denken en leven aanzettend), en (2) reddend (tot zichzelf behelpen leidend) werkt. ‘Paideia’ in het spoor van de Oosterse ‘wijsheid’, is wezenlijk ontvoogdend en, langs die ontvoogding om, heilstichtend.

Zo was, althans, de grote bedoeling van de besten onder de ‘gevormden’ (paideia), reps. ‘wijzen’ (filo-sofia).

Bibliografische steekproef terzake:

-- W. Bieder, *Wijsheidsliteratuur*, in: B. Reicke/ L. Rost, *Bijbels-historisch woordenboek*, Utr./Antw., 1970, 6: 65/70 (overzicht);

-- C.P. Keller, *ibid.*, 63/65;70v..

Opm. -- Heden zijn er twee rivaliserende ideeën, inzake vorming, die de Antiek-Middeneeuwse humaniora-idee verdringen, rep. onderdrukken:

(1) de aan de studentenrévolte van Mei 68 (Parijs) eigen idee ‘antiautoritaire opvoeding’ en, recenter

(2) de aan de huidige spitstechnologieën eigen idee ‘mathematisch-technologische specialisatie’.

Van beide ideeën is men, blijkbaar, aan het terugkomen. Ten teken daarvan zij de evolutie terzake op Harvard University (USA), de laatste tijd.

-- V. Grousset, *Un rêve pour les Français: un fils à Harvard*, in: *Le Figaro-magazine* (Paris), 13.09.1986,124/126.

Daarin zegt schrijfster:

“De student (‘junior’), in het derde jaar, studeert grondig zowel de letterkunde (klassiek begrepen) als de natuurkunde of de economie van het Midden Oosten.

Ziedaar het ‘beginsel van Harvard’ (WDM 7): de studenten komen er, op de eerste plaats, een stevige ‘culture generale’ (algemene cultuur) opdoen,-- iets, dat hun, in ieder geval, de poorten van om het even welke onderneming zal openen.

Pas daarna specialiseren zij zich (...) in een van de tien faculteiten”. Wat bewijst dat de Antiek-Oosters-Griekse idee ‘wijsheid’, resp. paideia nog verre van uitgestorven is.

(2) *De antiek-Griekse idee ‘filo-sofia’.*

C.J. De Vogel, *Greek Philosophy, I (Thales to Plato)*, Leiden, 1950, 2, zegt dat de term ‘filo.sofia’, wijsbegeerte, wijsheidsgezindheid (= de beste weergave), in hoofdzaak, twee betekenissen heeft.

a.-- *Algemene ontwikkeling.*

Dit is, natuurlijk, de zo-even omschreven Antiek-Oosterse betekenis.

In die betekenis gebruiken volgende schrijvers de term.-- Herodotos van Halikarnassos (-484/-424: de stichter, in de taal van W. Jaeger, van de land- en volkenkunde (de ‘vader van de geschiedschrijving’ zegt men gewoonlijk), in *Hist. 1:30.-*

Opgemerkt zij dat de titel van *Herodotos'* werk '*Historiai*', inquisitiones, onderzoeken, een typisch Vroeg Griekse wijsgerige idee behelst. Een 'histor', inquisitor, onderzoeker, is ofwel ooggetuige ofwel weergever van ooggetuigenverslag.

Spijtig dat, tijdens een korte tijd, de Kerkgeschiedenis het woord 'inquisitio', gerechtelijk onderzoek, dan, een zeer te betreuren pejoratieve bijklank heeft bezorgd.

Wat ons niet behoeft te beletten hetzelfde woord te herstichten, in de gezonde - humane (of, liever, humaniora-) zin, nl. onderzoek. En wel onderzoek naar het beginsel, de archè, dat wat een gegeven object van onderzoek beheerst.

Thoekudides van Athene (= Lat.: Thucydides (-460/-399; de stichter van de nog heden volkomen geldige idee 'vakwetenschappelijke geschiedschrijving').

Isokrates van Athene (= Lat.: Isocrates; -436/-338; de grote 'retor' (wijsheidsleraar;-- later, verengd tot 'welsprekendheidsleraar').

Opgemerkt zij dat Isokrates, die, van huis uit, eerder Protosofistisch dacht (de Protosofistiek is een cultuurbeweging, met verregaande vrijzinnige ideeën, tussen -450 en -350), voorstander was van de idee 'algemene vorming' als grondslag van zijn 'retoriek' (WDM 1) of welsprekendheids- of overredingsleer. Hierin was hij tegenstander van een Platon van Athene b.v., die 'filosofia' opvatte als grondige specialisatie.

b.-- Wijsgerige specialisatie.

(1) De eerste, eerder vakwetenschappelijke, specialisatie treft men aan bij de reeds vernoemde Thales van Miletos (WDM 7; samen met zijn 'hetairoi', vrienden-denkgeloten, nl. de ook reeds vernoemde Anaximandros (WDM 7) en de latere dankgenoot Anaximenes van Miletos (-588/-524)).

Zoals gezegd, verdiepten zij de idee 'wijsheid' in fysische, natuurfilosofische zin : de 'fysis' (= Lat.: natura, natuur), d.i. het geheel (totaliteit) van de zichtbare en de onzichtbare dingen (zijnden), was, volgens het Milesisch 'fysisch' principie, doorvaren van eenzelfde oerstof (ijle, fijne, fluïdieke materie).

Dat juist, zoals wij zagen (WDM 7), was het smijdige dat wat, als doorheen alles varende, op doorvloeiende wijze, ook alles beheerst, een beginsel, dat de hele natuur 'bepaalde'. -- Zoiets is, echte specialisatie, natuurlijk.

(2) De tweede, ditmaal ‘muische’ specialisatie treft men aan bij Puthagoras van Samos (Lat.: Pythagoras; -580/-500) en de Paleopythagoreeërs (-550/-300). De ‘fuis’, natuur, verstaan als het geheel van de werkelijkheid, blijft centraal, zoals bij de Milesiërs, maar zij wordt ‘muzikaal’ benaderd.

a. De ‘choreia’, de drie-eenheid van dans, instrumentale muziek en lied (= poëzie), beheerst het levens- en wereldbeeld van de Pythagoreeër. Dans, geluid en tekst worden, daarbij, beheerst (WDM 7) door:

(i) **aantal**, uitdrukbaar in getal (het aantal passen, het aantal dansenden, het aantal strofen, enz.),

(ii) **meetkundige vorm** (de vormen van de danspassen, ‘rhuthmos’, het meetkundig bepaalde ‘vloeiende’ (smijdige) aspect), waarin de dans b.v. gegoten wordt),

(iii) **harmonie**, d.i. het aangename ineenvoegen van dans, muziekklink en woord. Het deze drie aspecten samenvattende woord daarvoor was ‘arithmos’, numerus, ‘getal’ (begrepen in de zin van getal.vorm.harmonie, natuurlijk; -- wat men gewoonlijk vergeet). Ook wel ‘metron’, mensura, maat (d.i. norm). Of ‘nomos’ wet.

b. De choreia was afgestemd op de kosmos, verstaan als ‘getal.vorm.harmonie’. Zo dat de choreia niets anders was dan zich afstemmen op wat, in het immense en, voor de Pythagoreeër, goddelijke heelal, op zijn ‘kosmische’ wijze, choreia, -- dans, klink (denk aan de ‘harmonie der sferen’) en harmonie -- was. Mens en kosmos waren één, eenklink.

c. De choreia was agogisch, in de mentaliteit van de Pythagoreeër, welzijnstichtend (WDM 10) bedoeld. Welnu, alle welzijn situeerde zich in wat men, in Archaïsche culturen, ‘psuche’, anima, ziel, heette. Dansen, zingen en musiceren was de ziel a.h.w. mobiliseren, activeren, herstiten, o.m. en vooral door ze op de ‘ziel’ van de kosmos (heelalziel, wereldziel) af te stemmen.

‘Ziel’ betekende, toen, allereerst, het smijdige, d.i. de kosmische (‘fysische’) ijl, oerdunne, ‘subtiele’ of fluïdieke stof. Pas daarna verstond men ‘ziel’ in de ons bekende zin van levensbeginsel,-- dat, in de toenmalige mentaliteit, fijn- of ijlstoffelijk was. Zoals, op nauwkeurige wijze, *J. Zafiropulo, Empedocle d’ Agrigente*, Paris, 1953, vooral o.c., 35/44 (*Le milieu, l’ appartenance*), uiteendoet.

-- A. Volten, *Der Begriff der Maat in den Aegyptischen Weisheitstexten*, in: F. Wendel e.a., *Les sagesses du Proche-Orient ancien*, Paris, 1963, 73/101, bevestigt Zafiropulo's stelling, vanuit vooral Oudegyptische overleveringen van sapientiële (wijsheidsmatige) aard.

Opm.-- Voor zover de grove stof (die wij allen direct ervaren) ook als 'fluïdiek' onderbouwd, 'doorvloed', werd opgevat, heet men dergelijke opinie 'hylozoïsme' (hulè = materia, stof; zoë = vita, leven). Zelfs de - voor de Verlicht-rationele Westerling dode-grove stof werd als - op de een of andere wijze - hetzij levend (animatisme) hetzij bezielde (animisme) opgevat.

Zo verstaat men dat, mettertijd, de Pythagoreïsche middens, vooral dan de meer progressieve, een filosofie ontwikkelden, die muziek,-- arithmetiek, geometrie en, ook, astronomie (heelalkunde), tot echte vakwetenschappen uitwerkte.

Maar dan steeds zo dat de ziel (vooral de ziel van de mens, die voor reïncarnatie (d.i. meer dan één aardse levens) vatbaar geacht werd, centraal bleef. Het Paleopythagoreïsme is fundamenteel een psuchagogia, een zielsopvoeding, gebleven, ofschoon het een gespecialiseerde filosofie werd.

Fallibilisme.

'Fallibilisme' (feilbaarheidsbesef) is een term, die o.m. door Ch. S. Peirce (WDM 8) op de voorgrond trad. Maar de term 'filosofia', althans in Paleopythagoreïsch taalgebruik, betekent, letterlijk, 'fallibilisme-inzake-wijsheid'.

Voor Pythagoras was wijsheid een uitsluitend goddelijk kenmerk. Indien aardse mensen, dan toch, over 'wijsheid' beschikten, dan was dit dankzij participatie aan de godheid.

Uit zichzelf was de mens slechts tot 'filo-sofia: tot de 'begeerte' (zo als onze Nederlandstalige voorouders zo goed vertaalden) naar wijsheid in staat. Spijtig genoeg kennen zelfs deskundigen niet meer de toenmalige betekenissen van sommige technische termen der filosofie.

(3) De derde Archaische wijsgerige specialisatie waren de eleaten, waarover WDM 2. Geen loutere fysiek (milesisch); ook geen overwegend musische psychagogie(k) (Pythagoreïsch);-- wel overwegend logisch-ontologische specialisatie was kenmerkend.

(3) Wat de huidige filosofie niet is.

Filosofie, heden, is de ononderbroken voortzetting van de Thaletische aanzet in Miletos, de grote havenstad in het klein Aziatisch Ionië.

Ja, waarlijk, in Parijs, in 1900, werden de om de vier jaar plaats grijpende Internationale Congressen voor Filosofie gesticht. En, op 13.09. 1948, had in Amsterdam de stichting van de Internationale Federatie van Wijsgerig Genootschappen plaats. Dit, nadat, in 1937, het Internationaal Instituut voor Wijsbegeerte - opgericht met het oog op de bibliografie - van de grond kwam.

Wat, bij dat alles, opvalt, is dat de elf internationale genootschappen en de talloze nationale - b.v. in 1948 - een drieledigheid vertonen:

- a. Continentaal - hoofdzakelijk West-Europa - Europa,
- b. Sovjet-Rusland (samen met de ook in alle grote delen van de wereld aanwezige gesovjetiseerde landen),
- c. de Angelsaksische landen (Engeland, USA),-- zij hebben elk een overheersende filosofie.

Definitie van filosofie.

Zeggen wij, liever, wat filosofie niet is (de uitschakelings- of eliminatiemethode).

a.-- Wereld - en levensbeschouwing.

Iedere, iet of wat uitgewerkte filosofie bevat, natuurlijk, een zienswijze omtrent heelal (wereld) en leven (menselijk bestaan). Maar het omgekeerde gaat niet op: een wereld- en levensbeschouwing - men gebruikt ook wel graag de Duitse term 'Weltanschauung' - heeft niet, per se (noodzakelijkerwijze), de graad van verantwoording (methode; WDM 8), eigen aan strikt filosofisch denken.

Opm.--

(a) Het 'gemene verstand' (common sense).-- Niet te verwarren met - wat meermaals gebeurt - het 'gezonde' verstand! 'Verstand' (d.i. inzicht) heet 'gemeen; voor zover het grote groepen eigen is en, dus, niet al te specialistisch (WDM 12).

(a)1.-- *Claude Buffier, S. J., Traité des premières vérités; Paris, 1717*, is een eerste Moderne poging om de basiswaarheden, aanwezig in alle mensen, te verwoorden.

(a)2. *Thomas Reid (1710/1796), An Inquiry (WDM 12: inquisitio) into the Human Mind on the Principles of Common Sense (1764)*, zet, in de Angelsaksische landen, Buffier's analyse van de basiswaarheden in het gemene verstand voort.

Buffier wilde de Cartesiaanse filosofie uitbreiden tot de ‘klare en duidelijke’ voorstellingen van het gemene verstand; Reid wou Hume’s idee ‘direct beoordelingsvermogen’ (zoiets als ‘intuïtief vatten’) inzake moraal uitbreiden tot de basiszekerheden - intuïtief aangevoeld - eigen aan ‘the Common Sense’.

Zodoende werden beide baanbrekers de wegbereiders van - wat men heet - Common-Sensefilosofie, die in haar Angelsaksische vleugel ook ‘Schotse School’ heet. Dit type van filosoferen werkt, tot op heden, in zo goed als alle landen, na. Al was het maar doordat, noodzakelijkerwijze, iedere wetenschappelijk-gespecialiseerde idee - om te beginnen, in de geest van de wetenschapper zelf - voorwetenschappelijk aanwezig is.

1. Appl. model.

Wanneer S. Freud (1856/1939), de stichter van de psychoanalyse, voor het eerst de term ‘(bewust) onderdrukken’ en/ of ‘(onbewust) verdringen’ van onaangename of sociaal onaanvaardbare gevoelsstrekkingen invoert, dan is het b.v. duidelijk dat de volksmens - bij uitstek drager van Common Sense - ook zoiets kent, wanneer hij zegt: “Anneke wou zoiets niet geweten hebben”.

Besluit.-- Het gemene verstand beschikt, blijkbaar, over zoiets als een voor-filosofie, een voor-wetenschap.

2. Appl. model.

De Existentiële filosofie wier voorloper Søren Kierkegaard (1813/1855) was, door dat hij de idee ‘existeren’ (als eindig mens, op deze aarde, met de Bijbelse God geconfronteerd, bestaan;- Let op: het gaat niet over de traditionele idee ‘existentie’ (in de zin van feitelijk bestaan, eigen aan ieder zijnde)) lanceerde, als tegenhanger van iedere, vooral de theoretische, ‘wereld- en levensvlucht’ - stelde het gemene verstand a.h.w. centraal, door, met de Fenomenologen (Edm. Husserl: WDM 5), aan te nemen dat de zienswijze inzake heelal en ‘bestaan’(‘existeren’) de algemene achtergrond vormt van iedere filosofie en, zelfs, iedere vakwetenschap; -- ja, dat diezelfde zienswijze, die de vrucht van Common Sense is, de achtergrond ervan blijft uitmaken.

(b) Het kunstwerk.

Neem b.v. de *Divina Commedia*, van *Dante Alighieri* (1265/1321),-- een werk dat een ingebeelde reis doorheen de Onderwereld (Hel, Vagevuur) en Hemel poëtisch uitbeeldt. Of denk aan *JW Goethe* (1749/1832), Over de *Duitse bouwkunst*, een werkje, waarin hij de Gothische kathedraal, in een lofprijzende analyse, beschrijft.

Wat men heet ‘het artistieke oeuvre’ (in gewoon Nederlands: het kunstwerk), draagt, indien een beetje meer dan wat banale kunstnijverheid (en dan nog), een wereld- en levensbeschouwing in zich.

(c) De religie.

1. De Latijnse term ‘religio’, religie (godsdienst), lijkt te komen van ‘religere’ (analoog met ‘respicere’, eerbiedigen), het tegenmodel van ‘negligere’ (verwaarlozen). Godsdienst is, inderdaad, steeds geweest het in acht nemen van al wat buiten- en/ of bovennatuurlijk is. Aangezien al wat buiten-, resp. bovennatuurlijk is, tegelijkertijd in en boven (buiten) de natuur (fisis natura) is - althans volgens al wat religie is, bevatten alle religies een wereld- en levensbeschouwing.

2. - *M.D. Despland, Religion*, in: *P. Poupard, dir. Dictionnaire des religions*, Paris, 1984, 1421, geeft als definitie van religie:

“Een religie is een samenhorig stelsel van overtuigingen en praktijken, die betrekking hebben op ‘des choses sacrees’, op ‘heilige’ zaken”. (Definitie, afkomstig van E. Durkheim (1858/ 1917), de beroemde Franse socioloog). –

In de traditionele Kerkelijke taal, echter, van het Westen, wordt ‘het heilige’ (ook wel: ‘het sacrale’) opgedeeld in ‘het buitennatuurlijke (al wat men ‘wonder’ (paranormaal) heet) en het ‘strikt bovennatuurlijke’, dat streng tot de Bijbelse religies (Jodendom, Christendom) beperkt blijft.

Men ziet, overigens, dat de idee ‘natuur’ (even aangeraakt WDM 12), eigen aan de eerste gespecialiseerde filosofie der Mileziërs, aan dit tweeledig begrip ten grondslag lag. Met dit verschil, echter, dat, voor de Mileziërs, ‘natuur’, ook het buiten- en - in beginsel, althans - bovennatuurlijke omvatte, terwijl, in Kerkelijke taal, natuur, buitennatuur en bovennatuur drie streng afzonderbare domeinen vertegenwoordigen.

En het Milezische én het Kerkelijke taalgebruik bedoelen de totaliteit (nl. ‘wat is’) van de werkelijkheid. En dus, weerom, steekt daar een of andere wereld- en levensbeschouwing in,-- die, overigens, van religie tot religie zeer sterk verschilt, al draait alles, in die religies, rond één en dezelfde kern: ‘het heilige’ (het buiten- en bovennatuurlijke).

b.-- Ideologie,

Reeds aangeraakt, WDM 1, moet de idee ‘ideologie’ nu wat nauwkeuriger omlind worden.

(A) Het is de Sensualistische (alle kennis tot ‘sensus’, zintuigen, herleidende) filosoof Destutt de Tracy (1754/1836), die, het eerst, de term ‘ideologie’ gebruikte, in de zin van ‘analyse der ideeën, (waarbij de term ‘ideeën’, natuurlijk, niet in de Platonische zin (vooraf gegeven structuren), maar in de Cartesiaans-Lockiaanse zin (louter in ons bewustzijn gesitueerde voorstellingen) gebruikt werd).

(B) Kort gezegd: een ‘ideologie’ is, althans in ons taalgebruik (eigen aan deze cursus) - want de term varieert, naar betekenis, soms van schrijver tot schrijver,

(1) een gedachtenconstructie, door één of meer mensen uitgedacht,-- vandaar het werkelijkheidsvreemde element, dat, zo goed als in iedere definitie weer te vinden is,

(2) in dienst van een of andere ‘zaak’ (belang).

Door dit tweede definitie-element treden wij de opinie van *Karl Mannheim* (1893/1947; Hongaars Marxist; stichter van de kennissociologie), in zijn *Ideologie und Utopie* (1919), bij.

De ‘zaak’ in kwestie is, meestal, die van een maatschappelijke groep (een lobby (achter de schermen actieve drukkingsgroep), een klasse) of ook van een sterk individu (Stalin, Hitler).

Zeker is een ideologie, indien voldoende uitgewerkt, een soort wereld- en levensbeschouwing. Zeker is, ook, dat een aantal filosofieën een soms verholen of zeer duidelijke ideologische inslag vertonen. Wat nog niet insluit dat zij, filosofisch gesproken, totaal waardeloos zijn verre vandaar. In dat geval dienen zij als louter lemma (werkhypothese),

c.-- Vakwetenschappen.

1. “De Empiristen (*opm.*: filosofen, die, zoals Destutt de Tracy (hierboven), louter op zintuiglijke ervaringen steunen) maken de filosofie volledig van de theologie los (cfr. WDM 1). (...)

‘Maar meteen was hun filosofie in een intrinsiek (= innerlijk) nog gevaarlijker afhankelijkheid van de natuurwetenschappen geraakt’ (*R. Eukken* (1846/1926), *Die Lebensanschauungen der groszen Denker* (1890), 323)”. (*O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke (in historischer Anordnung)*, Kempten/ München, 1909,85).

2. Willmann, o.c.,102, noteert dat, in de vorige eeuw, de ontologie (metafysiek), door een aantal Westerse denkers, vervangen werd door vakwetenschappen (zo b.v. de Psychologen, die dachten, o.m. in het spoor van een J.Nikolaus Tetens (1736/1805), de theorie over de werkelijkheid louter psychologisch aan te kunnen).

Appl. model.

Auguste Comte (1798/1857), de ‘vader’ van het Positivisme of filosofie, die louter voortbouwt op de ‘stelling’ of ‘positieve’ of vakwetenschappen. Hij meende, zelfs, een soort geschiedeniswetenschappelijke ‘wet’ aan het werk te zien, die hij ‘La loi des trois états’ (‘De wet van de drie mensheidstoestanden’) doopte.

De mensheid, cultureel gesproken, maakt, eerst, een theologisch (wdm 17: religie), - daarna, een metafysisch (Comte verstaat daaronder: wereld- en levensvreemde gedachtenconstructies), -- tenslotte een ‘positief’ (versta: vakwetenschappelijk) stadium door. Hij was ervan overtuigd dat, reeds in zijn tijdvak, de Modern - Westerse cultuur evolueerde naar een industriële maatschappij, planetair van formaat, waarin de arbeid wetenschappelijk zou georganiseerd worden, de welvaart duchtig zou toenemen en de arbeid(st)ersmassa’s op de voorgrond zouden treden.

Appl. model.

Rond de jaren 1880, ontstond, deels onder Comte’s invloed, het sciëntisme, ‘heritage étroit et caricatural du Positivism’ (een enggeestig en karikaturaal erfgoed, ontsprongen aan het Positivisme). (A. Noiray, *dir., La philosophie*, Paris, 1972-2, 71).

In het Latijn betekent ‘scientia’, Fr.: science, wetenschap. ‘Scientisme’ betekent, dan ook, net als b.v. Psychologisme, een overdreven strekking inzake de verhouding ‘filosofie/ vakwetenschappen’.

Waardeoordeel.

Zoals gezegd (WDM 12), was de Griekse filosofie, van meet af aan, ineenlopend met vakwetenschappen (zie ook WDM 14). Maar, zoals reeds WDM 1 aangeduid, filosofie blijft, allereerst, grondslagenonderzoek van vakwetenschappen, ook al kan zij, voortdurend, bijleren vanuit de hoek der vakwetenschappers.

Algemeen besluit.

Ofschoon filosofen, steeds, een of ander ‘Weltbild’ (M. Heidegger) vertegenwoordigen, is filosofie niet, zonder meer, een wereld- en levensbeschouwing.

Ofschoon filosofen steevast ergens, gemakkelijk, tot ideologen worden, is filosofie geen ideologie.

Ofschoon filosofen variëren van mensen, die zo goed als geen vakwetenschappelijke belangstelling hebben, tot figuren, die rabiaat zich in één of andere specialisatie, op positief terrein, vastbijten, toch is filosofie geen vakwetenschap of de ‘synthese’ (zoals een Comte voorstond) van de gezamenlijke vakwetenschappen.

Wat de huidige filosofie wel is.

Wijsbegeerte is, sedert Thales van Miletos,

A.1. een stel inzichten

A.2 liefst tot een systeem (samenhangend geheel) uitgewerkt,

A.3. toetsbaar (op vakwetenschappelijke of niet vakwetenschappelijke wijze),

B. inzichten, die de totaliteit, de algehele werkelijkheid als dusdanig, betreffen of, althans, een deel ervan, maar gesitueerd in diezelfde totaliteit, analyseren.

I.B. Ontologie.

Wij hebben reeds, schetsmatig, ‘ontologie’ omschreven’. WDM 2v.: theorie omtrent de (totale) werkelijkheid.

Bibl. steekproef.

-- O. Willmann, *Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959-5, 329/460 (*Historische Einführung in die Metaphysik*);

-- Désire Mercier (1851/1926), *Métaphysique générale ou Ontologie*, Louvain/Paris, 1923-7.

Opm.-- Er bestaan, natuurlijk, talloze traktaten, goeie en slechte, over ontologie. Maar bovengenoemde werken zijn degelijk, -- al was het maar, doordat zij niet het werk van één denker zijn, maar het resultaat van wat Parmenides (WDM 2) inzette en door tallozen werd verder gepreciseerd. Niets is zo twijfelachtig als een denker, die meent dat hij, in een (pseudo)geniale worp, een (radicaal) nieuwe ontologie ontwerpen kan!

De term ‘ontologie’.

Als uitdrukkelijke term werd ‘ontologie’ ingevoerd door *Joh. Clauberg* (+1665). In zijn *Metaphysica* (1646) zegt hij dat ‘ontologia’ “een type van wetenschap, is dat stilstaat bij het zijnde als zijnde,-- d.i. voor zover het zijnde is”.

Dit is letterlijk van Aristoteles (WDM 2) afgeschreven! Al wat werkelijk is, bekeken voor zover het ‘werkelijk’ is,-- ziedaar wat die eigenaardige formule wil zeggen.

Clauberg gaat verder: “Zijn(de) is een ‘natura’ (*opm.*: iets), eigen aan alle (*opm.*: gezamenlijk) en aan alle afzonderlijke (singuliere) zijnden: zo ‘n wetenschap heet hij ‘catholica’, ‘universalis’ (algemeen).

Hiermee wil Clauberg zeggen dat buiten het zijn (= werkelijkheid) - er absoluut (= volstrekt) niets bestaat. - Men zegt ook dat, buiten het 'zijn', slechts 'het absolute of volstreekte niets' bestaat. Maar laat u niet bedriegen : 'het absolute niets' is absoluut niets.

Een andere naam voor 'algemeen' is 'transcendenteel': men zegt, dan ook, dat het zijnsbegrip transcendenteel (alomvattend, iedere beperktheid inzake werkelijkheid overschrijdend) is.

Soorten ontologie.

Gezien de veelduidigheid (= vatbaarheid voor meer dan één interpretatie of duiding) van de totale werkelijkheid, is het niet verwonderlijk dat b.v. *G. Thinès/A. Lempereur, Dictionnaire général des sciences humaines*, Paris, 1975, 673, spreekt van de zgn. 'metafysische' (= traditionele) ontologie, gesteld tegenover o.m. de 'formele' ontologie van Edm. Husserl (1859/1938; stichter van de intentionele fenomenologie) of de 'fundamentele' ontologie van diens leerling Martin Heidegger (1889/1976; de 'existentiële' duiding van de traditionele ontologie: WDM 16).

Dit alles zijn ofwel varianten op de grote traditie (soms enkel maar doordat men hetzelfde in andere woorden zegt!) ofwel gewoon afwijkingen, - dermate dat men de vraag kan stellen of het nog wel echte ontologie is (zo b.v. is Heidegger's 'fundamentele' ontologie, veeleer, een menskunde (en dan nog de zijne), maar betrokken op en geformuleerd in termen van 'ontologie').

A. Fouillée's ontologie.

Alfred Fouillée (1838/1912), bekend in de idealistische psychologie om zijn 'idée-force' (krachtidee), heeft, in de pure Platonische traditie, de metafysiek (ontologie) opgevat, analoog aan de vakwetenschappen. Men lette op de titel van zijn hoofdwerk "*L'avenir de la métaphysique fondée sur l'expérience*" (Paris, 1889).

Wat wil Fouillée, hiermee, zeggen?

"De speculatie (la spéculation, d.i. het met zijn geest (verstand/ rede) iets ontwerpen) is een methode, die eigen is én aan de metafysiek én aan de trage vooruitgang van de vakwetenschap. Verre van slechts typisch te zijn voor de metafysiek, is de speculatie onmisbaar voor de vakwetenschap, die ze, als 'vue à distance' (kijk van op afstand, d.i. als ontwerp, hypothese), verbindt met de waarneming, als 'tact immédiat' (d.i. als direct werkelijkheidscontact).

Hebben dit schitterend aangetoond *Claude Bernard* (1813/1878; hij stelde de spelregels op van de experimentele (= proefondervindelijke) methode in zijn *Introduction A l' Etude de la médecine expérimentale* (1865)), *Hermann L.F. von Helmholtz* (1821/1894; Duits natuurwetenschapper, bekend om zijn formulering van het beginsel van het behoud der energie (hij is, meteen, één der grondleggers van de huidige energetiek (energieleer))), *Louis Pasteur* (1822/1895; stichter van de microbiologie)

a. Reeds Aristoteles van Stageira (de 'Stagiriet', de stichter én van de formele logica, in haar uitgewerkte vorm, én van de ontologie, eveneens in haar uitgewerkte vorm (WDM 2); -384/-322) had gezegd dat "weten ontwerpen" is (*opm.*: poiein, ontwerpen) en dat, b.v., om iets te kennen - neem een meetkundige figuur - men het eerst in de gedachte of op papier moet ontwerpen.

b. - In diezelfde geest (= mentaliteit) zou men kunnen zeggen dat - om de werkelijke dingen te kennen, -- b.v. de omlopen van de planeet Neptunus - men ze "in zijn geest (= verstand/ rede) moet construerend".

M.a.w.: de krachten, eigen aan de natuur, moet men als ideeën opvatten, die, eens dat zij achteraf geverifieerd zijn, op haar beurt, krachten worden.

Besluit: de ideële constructie is, dan ook, het vruchtbaarste beginsel van de wetenschappelijke methode". (o.c., 96).

De lemmatisch-analytische methode.

Wij zegden, zo-even, dat Fouillée, met die opvatting, "in de pure Platonische traditie" staat.

Inderdaad: Diogenes Laërtios (tussen +200 en +300), 3:24, bericht: 'Platon gaf, als eerste, het onderzoek d.m.v. de analyse aan de Thasiër Leodamas ter hand'.

(1) De aanzet, het vertrekpunt, van het typisch Platonische onderzoek is, dus, een lemma, een ontwerp,-- een voorstelling in onze geest (verstand/ rede), waarvan men vermoedt dat zij juist is (vgl. C.S.S. Peirce's abductie: WDM 8).

(2) Het onderzoek zelf heet Platon 'analysis' letterlijk: ontleding, analyse. Men rafelt, inderdaad, de betrekkingen, waarin het lemma verwickeld zit, uiteen, totdat men ofwel verificatie ofwel falsificatie (de twee hoofdvormen van toetsing) inzake het lemma bekomt.

Zoals O. Willmann, ergens, zegt: de volle benaming van deze methode is niet 'analytische methode', doch 'lemmatisch-analytische' methode'.

Ziehier wat Fouillée schrijft:

“De proefondervindelijke methode, eigen aan de natuurwetenschappen - aldus Claude Bernard - heeft een ‘idee directrice’ (een leidraad) nodig. Deze leidende idee is b.v. een ingebeelde (*opm.*: ontworpen) wetmatigheid, maar die, voorlopig nog niet geverifieerd is.

“Het empirisme (*opm.*: de tendens die gelooft dat vakwetenschap slechts ‘feiten’ en geen leidende ideeën nodig heeft) kan wel nuttig zijn om ‘feiten’ op te stapelen, maar, om wetenschap op te bouwen, daartoe is zij niet in staat: een echt experimentator, die niet weet wat hij zoekt, verstaat niet eens wat hij vindt”. (Aanhaling uit Bernard’s werk).

Fouillée, in Platonische stijl (Platon hield de meetkundige wetenschap van zijn tijd als model voor), gaat, in dezelfde context, onmiddellijk verder:

“Een experiment wordt eerst in het denken ontworpen (‘construite’), geconstrueerd (in Fouillée’s taal). Daarna wordt het aan toetsing (‘vérification’) onderworpen.

Dit is niet zonder analogie met de methode van de meetkundigen:

(i) zij veronderstellen dat het vraagstuk reeds opgelost is (*opm.*: lemma);
(ii) zij beredeneren de gevolgtrekkingen uit die hypothese (*opm.*: analyse)”
(o.c.,79/80).

Onmiddellijk daarop besluit Fouillée met te zeggen dat, behalve de ontologie (metafysiek), ook de experimentele en de wiskundige vakwetenschappen, eerst een veronderstelling (lemma) vooropstellen, om, pas daarna te besluiten, dankzij de consequenties, getrokken uit die hypothese en getoetst volgens de specifieke stelregels van iedere vakwetenschap (analyse).

Het is die methode, die wij, in deze cursus, voorstaan.

Twee types van Platonische methode.

W.N.A. Klever, Dialectisch denken, (Over Plato, wiskunde en de doodstraf), Bussum, 1981, 44/48, wijst op twee toepassingsmodellen van de lemmatisch-analytische methode,

(1) Er is het type ‘wetenschap’, dat door het discursief (redenerend) verstand bereikt wordt, zoals - bij uitstek - in de wiskunde van zijn tijd. ‘De ziel’ (bij Platon, zoals bij de Pythagoreeërs, steeds centraal; (WDM 13) gaat uit van veronderstellingen (de axiomata, - de vooropgestelde begrippen, oordelen (stellingen)), om, daaruit, door analyse, de hele vakwetenschap op te bouwen (axiomatisch-deductieve methode).

Platon legt dit uit: “Ik denk dat gij wel weet dat degenen, die de meetkunde en de rekenkunde - en andere, soortgelijke wetenschappen - beoefenen, dingen als ‘het evene en het onevene’ (*opm.*: een systechie of tegenstellingspaar), ‘de figuren’ drie soorten hoeken’ - en soortgelijke dingen - al naar gelang van ieders werkwijze-, veronderstellen en alsof zij dit alles kenden, het als veronderstellingen gebruiken.

M.a.w.: zij achten het niet nodig - noch voor zichzelf noch voor anderen - om ze te verantwoorden, alsof zij, voor iedereen, evident zijn.

Gevolg: zij vertrekken vanuit die vooropstellingen en doorlopen de rest (*opm.*: van hun wetenschappelijke arbeid) zo dat zij, uiteindelijk, bereiken wat, van meet af aan, het gestelde doel was”. (*De Staat* 510 c/d).

Platon geeft, hier, de werkwijze van de eigentijdse wiskundige weer. Maar een David Hilbert (1862/1943), in 1898 (*in zijn Grundlagen der Geometrie*), poogt, niet zonder zelf in betwistbare opinies te vervallen (althans volgens een aantal mathematici), de Euclidische meetkunde letterlijk te herstichten: hij stelt voorop:

(1) een lijst van zevenentwintig axiomata (d.i. niet-bewezen, maar gewoon vooropgestelde beweringen) en

(2) een stel logische bewerkingen (die alleen toegelaten zijn, met uitsluiting van alle andere), waaruit, dankzij ingevoerde nieuwe begrippen en begripsbepalingen, de hele geometrie gededuceerd wordt.

Wat Hilbert doet, is slechts de verfijnde vorm van wat Platon, in zijn tijd, de wiskundigen zag doen. Hij heet dit het werk van de ‘dianoia’, het discursieve verstand of ‘rede’(‘ratio’ in het Latijn).

Deze methode heet Klever “de voorwaartse denkwijze”.

(2) Er is, echter, een type ‘wetenschap’ - dat Platon ‘dialectiek’ heet dat Klever met de uitstekende naam ‘terugwaartse methode’ aanduidt.

Men kan, in dat type van dialectiek, b.v. beginnen met de werkhypothesen van de wiskunde (getallen, ruimtelijke figuren),-- nu niet om ‘voorwaarts redenerend’ eruit af te leiden, maar om te antwoorden op de vraag: “Hoe zit het heelal (het zijn) ineen dat dergelijke dingen als getallen en meetkundige lichamen daarin mogelijk zijn?” (WDM 1).

Dit is het werk van de ‘nous’, geest, in de strikt Platonische zin. Dit is, nu, precies, wat de ontoloog doet.

Opm.-- W. Klever, *Een epistemologische vergissing?*, in: J. van Rijen e.a., *Aristoteles (Zijn betekenis voor de wereld van nu)*, Baarn, 1979, 36/47, wijst erop dat ook Aristoteles, inzake wetenschapsbeoefening ditmaal, ervan uitgaat dat wetenschappelijke arbeid niet het uitgaan van (vooropgestelde) beginselen is, maar (juist) het zoeken van de juiste vooropstellingen,-- dit, om de waargenomen feiten te kunnen verklaren. Anders, Platonisch nl., gezegd: van de fenomenen (de zicht- en tastbare gegevens) naar de achtergronden ('beginselen'; WDM 8).

Opm.-- WDM 2 en 9 leerden ons het logisch schema (de- en reductie), dat J. Lukasiewicz vooropstelde. Het is de 'formalisering' (tot korte formule herleiden) van de lemmatisch-analytische methode in haar tweevoudige toepassing (de logisch-wiskundige en de ervaringswetenschappelijke).

Het begrip 'zijn',

Wij weten, nu, wat 'ontologie' (WDM 20) wil zeggen: zich de vraag stellen "hoe het heelal (alles) ineenzit zo dat de fenomenen, de zicht- en tastbare gegevens, die zich aan ons bewustzijn opdringen, als onmiddellijk evident, mogelijk (denkbaar, begrijpelijk) zijn?".

Het antwoord daarop concentreert zich, althans in de grote, traditionele ontologie, in het zijnsidee. -- Daarom deze korte analyse.

a.-- een eerste begripsbepaling, de reflectieve.

M. Heidegger (cfr WDM 21), *Sein und Zeit*, I, Tübingen, 1949-6 (1927-1), 17, zegt: "Mens-zijn ('Dasein') is (i) zijn (ii) op een bepaalde wijze.

Met name: (i) terwijl hijzelf is, (ii) verstaat de mens, meteen, 'zoiets als zijn'".

In de taal van het gemene verstand (WDM 15), luidt zulks:

- (i) doordat wij zelf zijn (feitelijk bestaan,-- en dit op onze, menselijke wijze)
- (ii) weten wij enigszins wat 'zijn' over het algemeen is.

M.a.w. : door onszelf (introspectief na te gaan, terwijl wij 'er zijn', situeren wij ons, met de geest (verstand/rede), in het gehele zijn. hebben, dan ook, een eerste krachtidee, (WDM 21), nl. dat

- (1) eenzijdig menselijk (en dan nog louter individueel) zijnsbegrip
- (2) als vage aanzet om over het zijn in het algemeen (transcendenteel: WDM 21) na te denken.

Platonisch gezegd: dat vaag zijnsidee is ons aanvankelijk lemma, dat, dus, voor verdere analyse vatbaar is.

Op te merken valt dat Heidegger van die reflectieve methode meer verwacht dan van de traditioneel-begripsleerstellige methode.

1. Nochtans had reeds *Aristoteles* gewaarschuwd: 'Einai', zijn, is geen kentrek (sèmeion) typisch voor een of ander gegeven. Gevolg: telkens wanneer men 'on' (zijnde) zegt, dan is dit, telkens weer, een 'pilon', een leeg woord, want het zegt niets (*opm.*: betreffende een singulier gegeven). Pas in verbinding met een andere term met betekenis krijgt het woord 'zijnde' betekenis". (*Peri herm. (Oordeelsleer)* 3, in fine).

Wat wil Aristoteles, daarmee, zeggen? Eenvoudigweg het volgende: om iets, dat van het 'zijn' verschilt, te karakteriseren, gebruik nooit 'zijn', want 'zijn' past op alles. En, dus, op niets concreets, dat van 'zijn' verschilt.

Maar ook omgekeerd: b.v. doen als Heidegger en menen dat, door het zijn van de mens te beschrijven, eindeloos-uitrafelend, zoals hij dat kan, levert zo goed als niets op voor zover men het zijn in het algemeen (het transcendentale zijn) daarmee wil beter leren kennen! Wij doorzien nauwelijks ons eigen 'zijn': wat zou die al te gebrekkige kennis ons veel opleveren om het zijn-in-het-algemeen te leren kennen?

Besluit: de reflectieve (lusvormige) methode brengt ons nauwelijks ergens.

b.-- De klassieke begripsleerstellige methode.

Heidegger zelf zet ons op weg.-- In zijn *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, 1953,138, zegt hij: "(In Platon's taal) kan 'ousia' twee dingen betekenen:

- (1) het aanwezig-zijn ('Anwesen') van iets dat aanwezig is en
- (2) dit aanwezige in het 'wat' van zijn wezensuitzicht ('im Was seines Aussehens')".

P. Fürstenau, Heidegger (Das Gefüge seines Denkens), Frankf.a.M., 1958, 118, voegt aan deze Heideggeraanhaling toe: "Hier ligt de oorsprong van het onderscheid tussen 'existentia' (*opm.*: feitelijk bestaal) en 'essentia' (*opm.*: de zijnswijze). - 'Daszsein' und 'Wassein' (Idee).

Opgemerkt zij dat het tegenstellingspaar of systechnie 'existentia/ essentia' (WDM 16) ons door de Middeneeuwens is overgeleverd.

Een geheugensteuntje.

Dergelijke uiterst abstracte begrippen worden onthoudbaar als men ze vastknoopt aan markante voorbeelden.

Nemen wij de helden uit de Laatantieke avonturenroman van Heliodoros van Efesos (= Efese; tussen +300 en +400), getiteld *Aithiopika* (letterlijk: Ethiopische geschiedenissen).

In deze avonturenroman is een zeer mooie en Platonisch aangrijpende liefdesgeschiedenis verweven, waarvan de actoren (= betrokkenen) zijn Theagenes en Charikleia. Ontologisch gezien kan men een tweeledige vraag stellen:

(a) de wat-vraag : “Wat zijn Theagenes en Charikleia?” (waarop het antwoord b.v. luidt: “Het zijn in Egypte verdwaalde Hellenen (= Grieken)”);

(b) de of-vraag: “Bestaan die helden wel degelijk in het romanverhaal van Heliodoros? (= de vraag of zij erin bestaan, voorkomen, wordt beantwoord met het dat-antwoord: “Inderdaad, zij komen in die roman voor” (wat wil zeggen dat zij er effectief (daadwerkelijk) in terug te vinden zijn).

Een Romantisch toemaatje.

(1) WDM 19 leerde ons een eerste XIX-de eeuwse filosofie kennen, waarin het dat (antwoord op de of-vraag) de eersterangsrol speelt: het Positivisme (of ‘Philosophie positive’) van Auguste Comte.

(2) Dezelfde XIX-de eeuw kent, echter, een Romantische tegenhanger, nl. de Positieve filosofie van Fr. W.J.Schelling (1775/1854), een echt Romanticus en tegelijk een eersterangsdenker (o.m. door Ch. S. Peirce (WDM 8; 1422) hooggeschat).

Niet enkel - wat Schelling heet - de ‘negatieve’ (d.i. louter abstract-rationele) filosofie van de Verlichte Rationalisten, die zich, louter, met het ‘wat’ (de wezenheid) bezighielden, maar ook de ‘positieve’ filosofie, eigen aan de Romantiek, die én het ‘wat’ (‘essentia’, wezen(heid)) én het ‘dat’ (‘existentia’, feitelijk bestaan) in het oog houdt, zijn, samen, de ware, volle filosofie.

Bibl. steekproef;

-- H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, 1970, 19/23 (Joseph Schelling).

De zes transcendentaliën.

Het typisch Platonisch koppel ‘essentie/existentie’ (zo geheten in de Scholastische filosofie) is de wezenskern van de zes transcendentale (WDM 21) begrippen.

O. Willmann, *Die wichtigsten Phil. Fachausdrücke*, 61f., vernoemt ze: wat én essentie (zijnswijze) én existentie (feitelijkheid) bezit, kan als onafhankelijk want op zich bestaande (wat reeds Parmenides inzag (WDM 5)) gevat en geduid worden (in dat geval heten de Scholastici het ‘res’, ding, -- denk aan het Franse ‘réel’ en ons ‘realiteit’); hetzelfde kan als onderscheidbaar (‘discrimineerbaar’ zegt men ook) gevat worden, nl. als anders dan de rest van het zijn(de) - wat tweedeling (complementering) is -, en, dan, draagt het, in de Middeneeuwse Scholastiek, twee namen.

1. De eerste term heet 'aliquid' (iets).

2. De tweede heet 'forma', wezensvorm (streng te onderscheiden van b.v. de louter meetkundige (ruimtewiskundige) 'vorm' (die men tegenover de zgn. 'inhoud' of 'materie', die in die "vorm" 'gegoten' worden, stelt).

Opm.-- Dat de 'morfè', forma, wezensvorm, iets anders is dan de louter materieel-geometrische 'vorm' (configuratie), blijkt uit wat de Scholastici zeggen van die wezensvorm: hij is het beginsel (WDM 7v.) - d.i. dat wat beheerst - en is, meteen,

a.1. het wezen (maar dan als onderscheidbaarheidsreden of -grond),

a.2. de wet(matigheid), 'lex', d.i. het cybernetisch of stuurkundig beginsel (wat de teleologie of doelgerichtheid van iets, aliquid, beheerst),

a.3. de mensura (Grieks: metron), 'maat', of, ook, 'modus', maat, d.i. de norm (wat het gedrag van iets beheerst);

b. de 'ratio', de wezensgrond, d.i. dat waaruit het voor ons vaststelbare (want fenomenale of zicht- en tastbare) aspect zijn oorsprong trekt (d.i. de idee in de platonische zin, waarover later meer).

Opm.-- men kan het tweede 'transcendentale' ook nog anders typeren.

'Iets' zijn (en niet niets) is

a. iets anders zijn dan de rest (complement) en

b. toch 'er zijn', d.i. een welomschreven plaats in het zijn innemen (iets, waarin men én de essentie (iets anders zijn) én de existentie (er zijn, te midden van de rest) herkent.

Tot daar de twee eerste transcendentaliën, die de basis uitmaken van een ontologische informatietheorie.

De vier volgende zijn:

1.-- 'Ens' (Grieks: 'on'), zijnde, dat gewoon de essentie en de existentie ineens vernoemt;

2.a. 'Unum', het ene, d.i. zijnde voor zover het ondeelbaar, 'één', is in zichzelf (ook al heeft het vele aspecten of onderdelen; vgl. de ideeën 'verzameling' en 'stelsel' (dit laatste heet men gewoonlijk 'systeem'));-- zoals gezien, WDM 3v., is dit transcendentale de basis van de harmologie (ordeleer);

2.b. 'Verum', 'waar' (in de zin van vatbaar door 'geest' (= verstand en rede); wat blijkt, wanneer men 'de voldoende grond', (WDM 8) opzoekt, d.i. de zinnigheid (niet-absurdheid), van iets: - de basis van de epistemologie (= kennisleer;-- ook wel 'gnoseologie' ('gnosis'= kennis));

2.c. 'Bonum', 'goed' (= waardevol, in de zin van vatbaar voor waardeoordelen (waardeschattingen), -- de basis van de axiologie (waardeleer).

Samengevat.

Ens, zijnde, d.i. essentia en existentia, zijnswijze en zijnsfeitelijkheid, -- res, op zich zijnde, onafhankelijk van iedere louter subjectieve gril ('kath'heauto', iets volgens dat iets zelf,-- aldus Parmenides), aliquid (iets) of forma (wezensvorm), waardoor informatie inzake dat zijnde, ens, mogelijk wordt (basis van de informatieleer),-- unum, eenheid in datzelfde zijnde, basis van iedere verzamelings- of systeemleer ('harmologie') -- verum, kenbaarheid, inzichtelijkheid, begrijpelijkheid, basis van iedere kennis- en wetenschapsleer, bonum, waardeerbaarheid, basis van iedere axiologie of waardentheorie.

Ziedaar wat, in Platonische lijn, de Scholastiek verstond onder de idee 'werkelijk'; Al wat niet daaraan beantwoordt, is falsificeerbaar, d.i. wordt als onwerkelijkheid ondervonden.

Opm.-- O. Willmann, Geschichte des Idealismus III (Der Idealismus der Neuzeit), Braunschweig, 1907-2, 1036, zegt dat de transcendentaliën ontstonden uit de samenvatting van:

(1) de Paleopythagoreïsche beginselen (WDM 7v.) eenheid (= getalvormharmonie; WDM 13) en denkbaarheid (= waarheid, inzichtelijkheid)

(2) de Platonische beginselen (id.) zijnde en 'het goede' (de 'zon' van al wat is,-- d.i. de lichtende oorsprong van al wat zijnde is).

Opgemerkt zij dat de Kleinsokratieker Eukleides (= Euclides) van Megara (-450/-380), één der zeldzamen die zijn leermeester Socrates van Athene (-469/-399), in de gevangenis van Athene, op het laatste bijstond, als intieme vriend-denkgenoot (WDM 12), de transcendentaliën, eenheid en waardevolheid, als centraal opvatte in zijn zeer sterk Eleatische filosofie (WDM 2).

De zijnsoordelen.

Men heet ze ook 'zijns wetten'.

Reeds Parmenides' leerdicht (= didactische poëzie), 8:16, vermeldt - weliswaar in een betwistbare betekenis, waarover straks meer - het di.lemma (logische tweesprong) "(Het) is of het is niet". Men heeft dit, later, geduid als het tegenstrijdigheids- of contradictiebeginsel.-- Wat, daarin, zeker aan het werk is, is de idee dat werkelijkheid gehoorzaamt (beheerst wordt; WDM 7v.) aan wetten. Dat heeft reeds een archaisch denker als de Eleaat Parmenides (en zijn leerling Zenon minstens evenveel) zuiver aangevoeld. Wat een absolute rem zet op alle denkersgrillen.

a.-- De identiteitswet.

“Wat is, dat is” of nog beter: “Wat (zo) is, is (zo)”; In deze laatste formulering is én het feit én de zijnswijze uitdrukkelijk vernoemd. Men kan ook zeggen : ”Zijn(de) is zijn(de)”.

Daarmee spreekt de werkelijkheid - alsof zij een persoon was, die op iets aanspraak maakt - ieder van ons, in zijn geweten aan: al wie,

(1) eens geconfronteerd met ‘zijn’ (werkelijkheid),

(2) daarenboven, eerlijk en eerbiedig de waarheid omtrent die werkelijkheid wil geweten hebben (cfr WDM 16), moet, in alle eerbied voor het onschendbare dat ergens in die werkelijkheid als dusdanig (= als zodanig, d.i. als werkelijkheid) én aanwezig én aan het werk is (vgl. WDM 22: krachten), erkennen dat zij (zo) is, zoals zij is.

Opm.-- Dit behelst dat waarheidsbeaming (wat meer is dan louter ‘theoretisch’ inzien), noodzakelijkerwijze, een ethiek, d.i. een moraalfilosofie, d.i. een filosofie van het gewetensvolle gedrag, ten grondslag ligt. Waarover later meer.

b.-- De ongerijmdheids- of contradictiewet.

“Wat (zo) is, kan, niet tegelijkertijd (zo) zijn en niet (zo) zijn”.

Of “Zijnde en niet-zijnde kunnen niet tegelijkertijd beaamd worden”. Dit is het oerdilemma, d.i. de mogelijksvoorwaarde (WDM 1;3) van alle andere applicatieve modellen van dilemma (zo b.v. in de wiskunde).

Reden: het ‘zijn’ (al wat werkelijk is) is absoluut, d.i. buiten het zijn is er slechts ‘het niets’ (d.i. niets, absoluut niets; WDM 21).

Opm.-- Er is wel een stijlfiguur (een wijze van uitzeggen), die, schijnbaar, in tegenspraak is met onze stelling. Zo b.v. wat volgt. Men staat voor een ‘witte’ muur. De vraag luidt: “In hoever is die muur, nu, wel echt wit?” (b.v. nadat hij jarenlang regen en onweer heeft verduurd).

Een mogelijk antwoord: “Ja eigenlijk is die muur op dit ogenblik wit en niet wit”. Dit is geen toepassing van de wet van zijnstegenspraak, -- maar van een graad-aanduiding inzake witheid van een vervuilde muur, die wel ‘wit’ is, in zover hij nog doet denken aan de bewerking met witte kalk (jaren geleden), en niet ‘wit’ is, voor zover hij vervuild is. Meer bedoelt men daarmee niet.

Opm.-- De harmonie der tegengestelden.

“God (*opm.*: in Herakleitos’ taalgebruik, de naam voor de fisis, natuur (WDM 12), de algehele, ergens vergoddelijkte werkelijkheid) is dag én nacht, winter én zomer, oorlog én vrede, overvloed én honger tegelijkertijd.

Hij verandert, echter, net als het vuur, wanneer het met reukwerk vermengd wordt: eens met één parfum vermengd, krijgt het de naam van die parfum, die het ogenblikkelijk uitwasemt”. (*H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker (Griechisch und deutsch)*, I, Berlin, 1922-4, 90f.; *Fr.* 67; vgl. *Fr.* 58/62).

‘Harmonia’ (WDM 13), in het Grieks, betekent ‘ineenvoeging’ (gebeurlijk : aangename ineenvoeging). Bij een archaisch denker als Herakleitos van Efesos (= Heraclitus van Efese (-535/-465) is zo’n spreekwijze meer dan louter stijlfiguur. Hij bedoelt daarmee het feit dat b.v. een natuurlandschap tegengestelde, ja, tegenstrijdige (contradictorische) eigenschappen kan vertonen of noodzakelijkerwijs vertoont. Zo b.v. is eenzelfde natuurlandschap, in de zomer, stikheet, in de winter, ijskoud.

Dit is geen toepassing van de zijnscontradictiewet. Integendeel: juist doordat stikheet en ijskoud niet samengaan, komen zij, in de tijd, naeen. niet tegelijkertijd!

Maar Herakleitos, die graag met woorden speelt, drukt dit uit in stijlfiguren,-- om zijn tijdgenoten, die hij minachtte, voor raadsels te stellen en, zo, tot zijn eigenzinnige filosofie te dwingen.

Inderdaad: wij vertaalden “dag én nacht (...) tegelijkertijd”. In het onvertaalbare Grieks staat, letterlijk: “God dag nacht, winter zomer, oorlog vrede, overvloed honger”

Indien men dit doordrijft, gaat zoiets op stamelen gelijken!-- Dit belet niet dat zelfs een Hegel (1770/1831), de stichter van de idealistische dialectiek (d.i. filosofie die met harmonieën van tegengestelden werkt), leermeester van K. Marx (1818/1863), die hem in dat ‘dialectisch’ denken volgde, letterlijk opgaat in zo’n taalgebruik.-- Dit niet zonder de term ‘tegenspraak’(‘Contradictie’) uit te breiden tot het begrip ‘tegegengesteldheid’. Wat minstens tot misverstanden aanleiding geeft, indien niet tot paralogismen (onbewuste denkfouten) of zelfs sofismen (bewust toegepaste denkfouten),- Daarom vermijden wij de term ‘dialectiek’ (WDM 24) en zeggen wij ‘harmonie van tegengestelden’.

c.-- De wet van uitgesloten derde.

Deze 'lex' (wet) is - ontologisch - slechts een andere zegswijze voor de tweede of contradictiewet. -- "Ofwel is iets (zo) ofwel is het niet (zo): er is geen derde (mogelijkheid)". Dit sluit een absolute disjunctie (dilemma) in tussen het 'model' zijn(de) en diens (schijnbaar) 'tegenmodel' niet-zijn(de).

Opm.-- Men weet, wellicht, dat de wiskunde – vooral de meetkunde (in haar Euclidische vorm) -, tot halverwege de XIX-de eeuw, gold als het model (= toonbeeld) van logische gestrengheid en 'absolute' zekerheid. Wij zagen, zelfs, dat bij een Platon, enigszins, de toenmalige meetkunde, met haar aanvankelijke axiomatisch-deductieve allure, voor één type van lemmatisch-analytische methode model stond (WDM 23).

De opkomst van niet-Euclidische meetkenden (b.v., in 1829, Nikolai Lobatsjefski (ook wel Janos Bolyai (1832) en Carl Fr. Gauss (+/- 1820)) formuleert de 'hyperbolische' meetkunde ("Door een punt construeert men - niet één enkele rechte (Euclides' axioma), maar - oneindig veel rechten, die gelijklopend (parallel) zijn met de eerste rechte"),-- alsook de opkomst van een 'analyse' (hier te verstaan als de infinitesimaalrekening met haar talloze uitbreidingen), die meer veronderstelde dan de traditionele 'intuïtie' die, tot dan toe, de meetkunde had gegrondvest,-- deze twee 'grondslagen-crisissen' (WDM 8) brachten met zich dat in 1908, in *Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, Luitzen Egbertus Jan Brouwer (toen 27 jaar oud), een artikel publiceerde, getiteld "*De onbetrouwbaarheid der logische principes*".

De stelling van Jan Brouwer was: om uit het moeras van de grondslagen-crisis der wiskunde te geraken, laat ons - inzake intuïtief-wiskundig denktipe - een formulering van de 'wet van uitgesloten derde' afwijzen. Meteen werden alle bewijzen uit het ongerijmde (absurde), die - in de niet-Brouweriaans geconstrueerde wiskunde - regelmatig voorkomen, de grondslag ontnomen.

Volgens Brouwer's criterium (a-priori-axioma) was, dus, het bewijs uit het ongerijmde (als toepassing van zijn, eigenzinnig-constructivistische, 'logica' (versta: denkmethode)) onzinnig. Natuurlijk was het onzinnig, aangezien Brouwer, bij constructie van theorie, axiomatisch, er de geldigheid van uitsloot.

Maar zijn constructivisme (de naam van zijn wiskunde), redeneert, wel degelijk, volgens het beginsel van uitgesloten derde.

Brouwer is, inzake getalleer, intuïtionist: de gehele natuurlijke getallen zijn ons gegeven, dankzij een fundamentele (WDM 7v.) intuïtie. Zijn ‘constructivisme’ bestaat erin de rest van de wiskunde te ‘construeren’, uitgaande van die basisintuïtie. Hij aanzag deze als “een stevige basis” (*Ph. Davis/R. Hersh, L’univers mathématique*, Paris, 1985, 328).

1. Het feit b.v. dat Brouwer - in die aanschouwing van de gehele natuurlijke getallen - het ene van het andere onderscheidbaar (WDM 28: discrimineerbaar) acht, bewijst dat hij aanvoelt, ja, inziet dat het ene getal niet het andere is, ja, alle andere niet is. En dat met absolute zekerheid (zoniet zou hij zelf niet van ‘stevige basis’ gewagen). Het beginsel van uitgesloten derde (een andere formulering voor het contradictieprincipe) is, slechts, de vrijwaring naar buiten van de identiteit (= eenzelvigheid; WDM 3: totaalidentisch) van iets.

2. Het feit dat Brouwer zijn, eigen, theorie, als geheel, afzet tegen b.v. de theorieën van Frege en Russell of die van Hilbert, bewijst - zwart op wit - dat hij ze onderscheidbaar acht van alle andere theorieën. Wat er de eigen identiteit van vooronderstelt,-- ook al wil Brouwer deze niet geformuleerd zien in de vorm van een mathematiserende formule van de wet van uitgesloten derde.

Besluit.

(1) Wie één getal - dankzij directe intuïtie of niet - onderscheidt van alle andere,
(2) wie de eigen theorie onderscheidt van alle andere, diegene redeneert vanuit het beginsel van uitgesloten derde, ook al beweert hij -- louter theoretisch, met woorden -- het tegenovergestelde. Indien dit beginsel niet gold (de werkelijkheid beheerste), dan zou het ganse zijn één ononderscheidbare wanorde of kluwen uitmaken. Welnu, wie zou zoiets, als mathematicus, kunnen, ja, durven te beweren?

Algemeen besluit.

De drie wetten van het zijn zijn, in feite, één en dezelfde wetmatigheid, drievoudig geformuleerd. Zij zijn identitieve (de totale of de gedeeltelijke identiteit betreffende) wetten.

Zo zijn de geformaliseerde (‘symbolische’) formuleringen slechts toepassingen van de ontologische wet. Zie nu WDM 3 : “Indien a, dan a” wil zeggen: “Indien ik het teken ‘a’ zie, dan zie ik niets anders (d.i. ik zie het met uitsluiting van alle andere tekens)”. Anders gezegd: ‘a’ is onderscheidbaar ‘discrimineerbaar’).

De identitieve misverstanden inzake het rein ontologisch zijnsbegrip.

Er heersen (vgl. WDM 7v.) vele misverstanden inzake het begrip 'zijn'.

1. Om te beginnen, bij de stichter (van de ontologie) zelf, Parmenides. Luister maar: "Ei gar eger(e)t, ouk esti" ("Immers: indien het ontstond (*opm.*: genesis, wording), dan 'is' het niet"). Ook is het niet, indien het ooit (in de toekomst) moet ontstaan". (8: 20).

M.a.w.: worden (ontstaan) is hetzelfde als 'niet-zijn'! Alsof wat wordt 'niets' is!

2. A. Gödeckemeyer, *Platon*, München, 1922, 123ff, vermeldt, kort, hoe Platon, van wie men, oppervlakkigerwijze, meent dat hij het worden ('genesis'), of het vergaan ('fthora') - het hoofdprobleem van alle 'demonistische' denkwijzen (waarover later meer) - uit het begrip zelf van de (Platonische) 'idee' (wezensvorm; WDM 28) gebannen heeft, -- hoe Platon, dus, niet enkel de 'stasis' (onveranderlijkheid; de Eleaten bestempelde men, wel, als 'stasiotai'; aanhangers van het onveranderlijke (zijn)), maar ook de 'genesis'(ontstaan) en de 'fthora' (het vergaan) - ieder van de leden van dit tegenstellingspaar (systechie) op de hem eigen wijze, natuurlijk - uitgezede van de ideeën.

Dankzij het klaarstellen van de denkinhouden van de ideeën (een groot bestanddeel van de Platonische 'dialectiek' (WDM 24)), kon Platon en onveranderlijkheid (Eleatisme) én veranderlijkheid (Herakliteïsme; WDM 31: ontstaan en vergaan, tegelijk, in éénzelfde werkelijkheid 'aanwezig') - elk - een eigen plaats toekennen in zijn ideeëntologie. Cfr vooral o.c., 126 ("Sie zeigt dasz sich, von den Ideen, nicht nur (eleatisch) die Ruhe, sondern auch (herakliteisch) die Bewegung aussagen lässt (...)", (Het toont aan dat, vanuit de ideeën, niet alleen (eleatische) rust, maar ook (heraclitische) beweging kan worden gesteld (...)).

Maar ook Zenon, de eigenlijke stichter van de eristiek (redetwistkunst en -kunde), beaat ontologische denkfouten.

1- Hij is de stichter van het indirecte bewijs (uit de falsificatie van zijn eigen stelling leidt Zenon van Elea, de leerling van Parmenides (WDM 2), tegenstrijdige (contradictorische; WDM 30) gevolgtrekkingen af zo dat deze contradicties wijzen op een onware voorzin (WDM 2) en, meteen, o.g.v. de wet van het uitgesloten derde (WDM 32), zijn eigen stelling als waar insinueren (indirecterwijze, natuurlijk).-- wat op een scherp logisch vermogen wijst.

2. En toch: Zenon blijft ervan overtuigd dat - zoals Parmenides, zijn leermeester, het hem voorzei - 'zijn' en (a) onveranderlijk 'zijn; (b) alsook enig 'zijn' totaalidentisch zijn.

Zenon, in zijn betogen, ging van de axiomata uit dat - volgens zijn tegenstanders - 'zijn' en een veelheid van 'zijnden' én een veranderlijkheid in die 'zijnden' samengingen. Maar - en dat loopt op zijn indirecte bewijsvoering uit - wie die tweeledige stelling verdedigt, "zegt contradictorische (= tegenstrijdige) dingen" ('ta enantia').

Bibl. steekpr.:

-- W. Röd, *Geschichte der Philosophie*, I (*Die Philosophie der Antike 1 (Von Thales bis Demokrit)*), München, 1976, 126ff..

Opm.-- Men kan aanmerken dat, zoals zijn leermeester, ook Zenon 'zijn' en 'ergens ruimtelijk zijn' totaalidentisch opvat. - Hoewel Parmenides reeds een onderscheid maakt tussen de zintuiglijke en de rationele kennis, schijnt hij nog geen besef te hebben van een onderscheid tussen stoffelijke en onstoffelijke werkelijkheid.

Zo kent hij aan het Zijnde (*opm.:* 'Zijnde' heeft, bij Parmenides, iets goddelijks aan zich) denkinhoudelijke ('intelligiebele') kentrekken toe - enigheid, eenheid,-- ja, eeuwigheid, onveranderlijke eeuwigheid - .

Toch beschrijft hij 'Zijnde' als "gelijkend op de massa van een, mooi afgeronde bol, naar alle richtingen gelijk in gewicht" (Fr. 8: 43/ 44).

Bibl. steekpr.:

-- E. De Strycker, *Beknopte geschiedenis van de Antieke filosofie*, Antwerpen, 1967, 38).-- Deze opwerping versterkt nog onze Eleatisme kritiek: 'zijn' en 'bolvormig e.d.m. zijn' is, ergens, nog totaalidentisch!

Dat is, meteen, de derde misvatting inzake ontologisch zijnsbegrip, eigen aan de stichters van de ontologie. Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat, zoals hierboven reeds aangeduid, Platon telkens weer hamert op het juiste onderscheiden van begrippen.

Het is nog niet gedaan met de misvattingen! De Eleïsch-Eretrische School - een soort Kleinsocratiekers (Microsocratiekers) - beweerde, in de persoon van Menedemos van Eretria (-330/-265), dat enkel, in Eleatische zin, overigens, zgn. identiteitsoordelen (waarin onderwerp en gezegde identisch zijn) waar kunnen zijn. Maar zeggen b.v.: "Die muur is wit" is - in de grond - onwaar. Waarom? Het koppelwoord 'is' ('zijn') geldt slechts voor totaalidentische gegevens.

De ‘redenering’ (versta: pseudo-redenering,-- paralogisme, sofisme; WDM 31) komt hierop neer:

- a. men definieert, eerst, wat ‘muur’ en ‘wit’ is;
- b. uit het feit dat zij niet totaalidentisch zijn, concludeert men dat er geen ‘tautologie’ (zin waarin onderwerp en gezegde identisch zijn; cfr. WDM 3;30) is en, dus, dat de zin ongeldig uitgesproken wordt (onwaar is).

Opm.-- Hieraan ziet men hoe fundamenteel de analogieer (WDM 3v.) is, wanneer men over ‘zijn’ redeneert: ‘is’ (als koppelwoord) geldt ook voor deel-identiteit: “Die muur is (één applicatief model van) wit”

Een andere Microsocratiek, de Kunische (= cynische) school, begaat dezelfde begripsverwarring.

1. Zo b.v. zijn zinnen als “De mens is mens”; “Het goede is goed” e.d.m. ‘waar’ (want tautologisch). Maar een propositie als “De mens is goed” is onwaar - niet doordat niet alle mensen goed zijn, alleen, maar - o.m. doordat onderwerp en gezegde - steeds in Eleatische geest - verschillen. Steeds die hang naar tautologieën!

2. Meer nog: “Socrates is mens” is een onware uitspraak. Waardoor? Doordat onderwerp en gezegde verschillen! M.a.w.: de deelidentiteit (analogie) is niet gevat. De zin betekent nl. “Socrates is (één applicatief model van) mens”.

Zoals wij, verder, zullen zien, loopt Antisthenes van Athene (-440/-365; de stichter van de Kunische School, bekend om haar cultuurkritiek), met dergelijke grammaticale uitspraken, het gevaar nominalist te worden. Is ‘nominalist’ o.m. al wie de enkeling (het singuliere geval, het individu) niet ziet als één enkel element van één en dezelfde verzameling (WDM 5: wat identisch is in alle afzonderlijke (versta: singuliere) gevallen).

Ontologisch uitgedrukt:

‘Zijn’ en louter ‘enkeling’ (verenkd, individueel) zijn, zonder mogelijkheid van samenvatting, naar wezensvorm (WDM 28), in één enkel echt begrip (idee), -- ‘zijn’ en ‘verenkd zijn’ worden verward.

Opm.-- Het is, meteen, duidelijk waarom zulke ‘denkers’ niet eens de tropen (metafoor, metonymie,-- synecdoche; WDM 3) kunnen smaken.

Besluit.

Een eerste - Antieke - reeks misvattingen, inzake inhoud en omvang van het zijnsbegrip, is typisch Eleatisch: ‘worden’ is niet één applicatief model van ‘zijn’ (nl. wordende werkelijkheid of ‘zijn’) maar is gewoon ‘niets’!

Dezelfde denkfout (begripsverwarring) met ‘vergaan’: wat vergaat (‘vergaand zijnde’), is ‘niets’!

Achter die afwijzing van ontstaan en vergaan staat de verwarring tussen ‘goddelijk zijn’ en ‘zijn-zonder-meer’ tussen ‘enig-één zijn’ en ‘veelheid inzake zijn’ heerst, dan, de verhouding ‘zijn’/ ‘niets’, zoals ‘eeuwig’ en ‘onveranderlijk’ zijn ‘alles’ is, terwijl ‘tijdgebonden’ en ‘aan verandering onderhevig’ zijn ‘niets’ is.

Opm.-- Hier kan men, even, gewagen van “onto-theo-logica” (term van M. Heidegger): de Eleaten redeneren ‘logisch’ (‘logica’) over het ‘zijnde’ (‘onto- ... -logica’), alsof dit zijnde ‘goddelijk’ (...-theo-...) was. Samengevat: onto.theo.logi-ca.

Maar het is duidelijk, voor wie het uitgezuiverde en op hoger vlak verheven (iets wat de Antieke Grieken ‘catharsis’, ‘reiniging’, heetten) zijnsbegrip hanteert, deze begripsverwarringen wel begrijpelijk, maar te lang en laatste logisch onduelbaar zijn: ‘zijn’ en ‘goddelijk zijn’ is wel deelidentisch, maar niet totaalidentisch.

Of anders gezegd: Gods werkelijkheid is wel onderdeel (applicatief model) van transcendentale werkelijkheid (d.i. de werkelijkheid zonder meer), maar zij valt er niet mee samen. Binnen de zijnseenheid situeert zich Gods bestaan en zijnswijze, zelfs indien godheid opgevat wordt als de Schepper van de hele werkelijkheid buiten haar. Cfr. WDM 17.

Vooraf is foutief het gebrek aan onderscheid tussen totaalidentisch en deelidentisch ‘zijn’: iets is slechts totaalidentisch met zichzelf (lusvormige identiteit) maar toch nog deelidentisch met de rest (analoge identiteit). De ontologie, m.a.w., redeneert in zijns- of identitieve termen over de werkelijkheid. Daarvandaan haar nauwe banden met de tropologie (WDM 3).

Opm.-- M. Heidegger, *Was ist Metaphysik?*, Frankfurt a.M., 1949-5,7, bekritiseert, terecht, de talloze begripsverwarringen, de hele Westerse metafysicageschiedenis door: “Hoe ook ‘zijnde’ uitlegbaar is - hetzij als ‘geest’ (in de zin van het spiritualisme), hetzij als ‘stof’ en ‘kracht’ (in de zin van het materialisme), hetzij als ‘worden’ en ‘leven’ (*opm.*: in de zin van de actualisten en de vitalisten (levensfilosofen), hetzij als ‘wil’ (*opm.*: in de zin van de voluntaristen), hetzij als ‘substantie’

(*opm.*: B. Spinoza (1632/1677; Cartesiaan en Neoplatoniker; hij meende dat het zijn slechts één enkele ‘substantie’ (goddelijk van natuur) was), hetzij als ‘subject’ (*opm.*: Joh. Gottl. Fichte (1762/1814; Duits Idealist, die ervan uitging dat het ‘subject’ (‘Ich’) zichzelf en ook het ‘Nicht-Ich’ (niet-ik) ‘setzt’ (doet ontstaan), hetzij als ‘energeia’ (*opm.*: Aristoteles o.m. huldigt een zijnsopvatting, die het verwerkelijkt, resp. het bewerkstelligde (‘geactualiseerde’; ‘energeia’ betekent ‘act: ‘geactualiseerde toestand’ van iets dat in aanleg bestaat), hetzij als ‘eeuwige terugkeer’ (*opm.*: Fr. Nietzsche (1844/1900; in zijn derde denkperiode, gelooft Nietzsche dat de machtswil (‘Wille zur Macht’), eigen aan de ‘Ueberschmensch’ (‘oppermens’, een hoger type van mens), de ‘slaafsheid’ overwint,-- dit, in een cultuurgeschiedenis, die zich herhaalt),-- iedere keer toont zich het zijnde pas in het licht van het zijn. Overal waar de metafysiek zich een of ander voorstelling vormt van het zijnde, daar is het licht van het zijn opgedoken. ‘Zijn’ is, dan, telkens weer, in een of andere onverborgenheid - in het Antieke Grieks ‘a.letheia’ - ten tonele verschenen.”).

1. Op te merken valt dat, bij Heidegger, zoiets als een Oosters aandoende ‘mystieke’ (in de zin van ‘duister-religieuze’ sfeer rond (het licht van) het zijn hangt. WDM 26 leerde ons, echter, dat Aristoteles waarschuwde tegen al te grote verwachtingen inzake dat ‘licht’ van het zijn. Dit komt - tot nog toe - nog het best door in een transcendentaliënleer (WDM 27). Zonder al die mystieke sfeer daar rond. Logisch!

2. Maar het is weer juist wat Heidegger zegt : men verwacht toch zo gemakkelijk apriorisch (d.i. louter lemmatisch; WDM 22/25) ‘zijn’ met b.v. ‘geestelijk zijn’, ‘materieel zijn’, ‘wordend zijn’, ‘levend zijn’, ‘willend zijn’, ‘substantieel zijn’, ‘subject zijn’, ‘energeia zijn’, ‘eeuwig wederkerend zijn’ e.d.m.,-- zonder analyse, d.i. zonder toetsing.

Al deze misvattingen draaien rond het onderscheid ‘totaal- of deel-identisch zijn’ (identitieve misvattingen).

De misverstanden van modale aard, inzake 'zijn'.

Wij beginnen met de semasiologie (betekenisleer) inzake de idee 'modaliteit'

a.-- Het omgangstalgig woordgebruik.

'Onderdelen' en 'aspecten' van iets heten, wel, 'modaliteiten;-- Zo - in de juridische zin - al wat 'beding' (bijkomende afspraak) is m.b.t. een rechtshandeling (b.v. een overeenkomst).

Opm.-- 'Modaliteiten' (zijnswijzen) is een term, vatbaar voor meer dan één betekenisvariante. Zo definieert *G.S. Overdiep, Moderne Nederlandse grammatica*, Zwolle, 1928, 13v., 'modaliteiten' intentioneel (om de term aan Edm. Husserl te ontlennen)

a. Er is, enerzijds, de subjectieve houding van degene die een zin uitspreekt,-- zo b.v. het zinnetje : "Men loochent, tegenwoordig, zelfs het feitelijk bestaan van de Nazi-concentratiekampen". Overdiep heet 'subjectieve stellingnamen' (d.i. waardeoordelen) 'gevoelsmodaliteiten' (verwondering, -- vijandigheid en ergernis, vriendelijkheid, spanning en opwindend e.d.m., waarmee een zin uitgesproken wordt).

b. Er is, anderzijds, de in een uitspraak ('zin') weergegeven toedracht. De spreker/sprekerster kan iets voorstellen van werkelijk tot onwerkelijk (mèt alle tussenschakeringen). Deze modaliteiten heet Overdiep 'werkelijkheidsmodaliteiten'!

"Er valt een meisje uit die boom" is de eenvoudigste modaliteit: men deelt - gewoon - als werkelijk mee.

De 'potentialis' (mogelijkheid uitdrukken) zou b.v. luiden: "Waarschijnlijk,-- mogelijkwijs, valt een meisje uit die boom".

De 'optativus' (wensuitdrukken) luidt dan b.v.: "Viel er maar een meisje uit die boom".

De 'dubitativus' (twijfeluitdrukken) is b.v. uitgedrukt als volgt: "Zou er, werkelijk, een meisje uit die boom vallen".

De 'conditionalis' luidt: "In dat geval (= voorwaarde) valt een meisje uit die boom".

De 'concessivus' (toegevende modaliteit) luidt : "Al valt/ viel een meisje uit die boom".

Of, tenslotte, de 'interrogativus': "Valt daar een meisje uit die boom?" (de laagste graad van dubitativus,-- informatief).

Opm.-- Dat gevoelsmodaliteiten wel degelijk één aspect van de menselijke mededeling uitmaken, zou blijken, indien men - i.p.v. het zinnetje : "Er valt een meisje uit die boom" - het zinnetje: "Er bestonden al concentratiekampen" varieerde.

Andere spraakkunsten hebben het over

(1) werkwoorden als 'moeten' 'kunnen' (in de zin van fysisch noodzakelijke of - uitvoerbare gebeurtenissen of handelingen);

(2) werkwoorden als 'moeten', 'mogen' (in de zin van ethisch (= zedelijk, moreel) verplichte, resp. toegelaten handelingen).

Dat dergelijke ‘modaliteiten’ hout snijden, blijkt uit de theorie over de vrijheid.

(a) Er is vrijheid van ‘kunnen’. Zo b.v. “Het staat u vrij mij in mijn zelfontplooiing te beknotten”.

(b) Maar er is ook - en tegelijk - vrijheid van ‘mogen’: “Gij moogt mij, echter, in geweten niet nodeloos in mijn zelfontplooiing beknotten. Zulks staat u - ethisch gesproken - niet zomaar vrij”-- Wij staan, niet al te lang, stil bij de ‘alethische’ (fysische) en de ‘ethische’ modaliteiten.

b.-- Het ontologisch taalgebruik.

Het ontologisch behandelen van ‘fysische’ (‘alethische’) en ‘ethische’ (‘morele’) modaliteiten knoopt aan het dagdagelijkse woordgebruik aan, maar confronteert dit met de zijnsidee, zoals hierboven omschreven (inhoud/omvang).

b.1.-- De ‘alethische’ (beter : ‘fysische’) modaliteiten.

1. Bibliogr. steekpr.:

M.J. White, Agency and Integrality (Philosophical Themes in the Ancient Discussion of Determinism and Responsibility), Dordrecht, 1985 (het werk behandelt de denkers van Aristoteles (-384/-322) tot Plotinos van Lukopolis (+203/+269), de hoofdfiguur van het Neoplatonisme, m.b.t. het menselijk handelen binnen het heelal (= zijn); kap. 8 heeft het over de ‘alethische’ modaliteiten: noodzakelijk (moeten), mogelijk (kunnen), waarschijnlijk (kunnen)).

2. De logistiek (WDM 2),

de ‘rekenende’ logica’ wordt onderverdeeld in:

(i) **klassieke logica** (versta: logistiek), die, inzake oordelen (uitspraken, proposities; - - propositielogistiek), slechts twee ‘waarden’ toelaat, nl. ware en onware (valse) oordelen (daarvandaan: tweewaardige logistiek); - de Antieke Stoici (= Stoiekers, Stoicijnen), vanaf hun stichter Zenon (= Zeno) van Kition (= Citium) (-336/-264) werkten met de geldigheidswaarden ‘waar’/ ‘onwaar’ (b.v. “De stad Rome bestaat” (ware zin); “De stad Rome bestaat niet”(onware uitspraak));

(ii) **modale logistiek**, die, behalve de waarden ‘waar/ vals’, ook de waarden mogelijk/ noodzakelijk’ invoert.

Terloops: reeds Aristoteles werkte met de waarden ‘mogelijk’ en ‘noodzakelijk’.

Opm.-- De logistiek is, hierin, slechts, de mathematisering (liefst axiomatisch - deductief; WDM 9) van reeds van oudsher door de ontologie verhandelde begrippen.

De ‘ontotheologische’ aanloop.

“De oudere logica kende drie modaliteitsparen:

1. ‘mogelijk/ onmogelijk’ als problematisch,
2. ‘werkelijk/ onwerkelijk’ als assertorisch (= eenvoudig en zonder meer zich uitsprekend,-- terwijl ‘problematisch’ zo iets als onbeslist, onzeker, gissend. betekent),
3. ‘noodzakelijk/ toevallig’ als apodictisch (= als onontkoombaar voorstellend).

a. Van deze zes begrippen zijn er slechts drie strikt logisch (*opm.*: in de traditionele zin) noodzakelijk, mogelijk, onmogelijk (*opm.*: noodzakelijk niet).

‘Werkelijk’, ‘onwerkelijk’ en ‘toevallig (niet-noodzakelijk)’ zijn ontologische begrippen.

Toch mengde men ze alle zes dooreen. Men hield ze, immers, voor zijnstrappen (*opm.*: peilen van feitelijk bestaan):

1. De ideeën (*opm.*: hier komt Platonisme door, waarover later) werden als mogelijkheden, - de zwakste graad van ‘zijn’ geduid;
2. Het heelal (wereld) werd als werkelijkheid bestempeld, - de sterkere graad van ‘zijn’;
3. God werd als noodzakelijk opgevat, - de sterkste graad van ‘zijn’. (...).

b. Bovendien waren de tegenstellingsparen (systechieën) ondoordacht. Zo b.v. is ‘onmogelijk’ hetzelfde als ‘noodzakelijk niet). Doch zo iets is meteen apodictisch en niet louter problematisch.

Opm.-- ‘Toevallig’ heet al wat zonder noodzakelijke en voldoende reden of grond (‘realgrundlos’; WDM 8) is. Wat ontologisch is en niet logisch. In de (traditionele) logica is iets dat “logisch toevallig” is, onbestaande”. (*G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik and ihre Geschichtschreibung*), Stuttgart, 1962, 61).

Men voelt dat Jacoby een rabiaat aanhanger is van de overgeleverde logica, -- waarin hij, in zekere zin, gelijk haalt.

Jacoby herleidt, categoriek (zoals hij naar temperament is), de modaliteiten tot de ene ‘noodzakelijkheid’ en haar beide negaten (ontkennende vormen). Wat een differentiaal geeft :

Noodzakelijk en niet-noodzakelijk, noodzakelijk niet.

Dit is - zo zegt hij - een identiteit en haar twee ontkenningen. Of, beter, toedrachten (en ontkenningen van toedrachten,-- de toedracht hier is ‘noodzakelijk’) zijn het object van de overgeleverde logica. Wat slechts assertorische uitspraken oplevert, althans in de traditionele logica. Tot daar Jacoby’s stelling.

a. Waarom heten wij ze ‘ontotheologische aanloop’? Omdat, zoals bij de Archaïsche denker Parmenides (WDM 37), de godheid, het denken (hier: het denken van de (goddelijke) ideeën) en het ‘zijn’ ineenlopen. Iets waartegen Jacoby terecht protesteert, wil men de begrippen helemaal klaar stellen.

b. Dat Jacoby slechts drie modaliteiten als strikt logisch bestempelt, ligt aan zijn opvatting van de term ‘logisch’. In het Duits klinkt deze ‘folgerichtig’, d.i. wat uit voorzinnen (WDM 2; 34), op ‘richtige’ (juiste, verantwoordbare) wijze, ‘Folgen’ (gevolgtrekkingen, nazinnen) afleidt. Waarover, later, meer.

Enkele applicatieve modellen van misvatting inzake ‘zijn’, modaal gesproken.

A. Wij beginnen met Scheler’s ‘ontmoeting met het zijn’ als achtergrond van de verdere analyse.

Bibl. steekpr.: *L. De Raeymaker, De filosofie van Scheler*, Mechelen, 1934, 73.-- Max Scheler (1874/1928) is, samen met Edmund Husserl (de eigenlijke stichter), één der voornaamste fenomenologen (letterlijk: gespecialiseerden inzake beschrijven van fenomenen, d.i. onmiddellijk gegeven werkelijkheden).

1. De kennismaking, ‘ontmoeting’ geheten, met het ‘zijn’ ontlokt ons - aldus Scheler - de uitspraak “dasz ueberhaupt etwas sei” (dat er, zonder meer, iets is). De essentie (‘etwas’) en de existentie (‘dasz (etwas) sei’) horen samen (WDM 26vv.). De term ‘ueberhaupt’ wijst op het volstreckte of absolute (WDM 27: res, ding, verstaan als onafhankelijk).

2. Dit feit is, zonder meer, verwonderlijk, d.i. niet evident of natuurlijk (WDM 8).

Want er moet een noodzakelijke en voldoende ‘reden’ voor zijn: waarom of waardoor zou er b.v. niet het absolute niets zijn, d.i. absoluut niets? (WDM 30). De wijsgerige verwondering - een Platonisch gegeven: al wat ‘schoon’, versta: ‘verwonderlijk’, is, ontlokt verwondering, ja, bewondering - ontstaat, volgens Scheler, uit die ontmoeting,-- de basisontmoeting, met het ‘zijn’, de werkelijkheid als werkelijk daar voor ons.

3. Dit feit - dat er zonder meer ‘zijn’ is - is op zich zonneklaar. Het heeft geen enkel strikt bewijs nodig, -- in de zin van indirecte redenering over dat ‘zijn’. Het is daar, zonder meer.

B. Vergelijking met de subjectief-reflectieve ‘ontmoeting’.

Een eerste subjectief-reflectieve benadering zagen wij, hoger WDM 25v., in Heidegger’s menskundige (antropologische) methode.

Scheler reageert tegen een andere, even beroemde, zoniet beroemdere, de Cartesiaanse,-- René Descartes (verlatijnt: Cartesius; 1596/1650; de stichter van de moderne, Verlicht-rationele filosofie) is beroemd om zijn zeer subjectief-reflectieve uitweg uit het scepticisme (= scepticisme).

Logisch gesproken is Descartes’ redenering een indirect bewijs (WDM 34).

1. “Mijn twijfel is een feit”.

Te zijner tijd heerste, aan de universiteiten vooral, een sceptische tendens. Men was - zo dacht men het zich in - enkel absoluut zeker van de fenomenen, d.i. dat wat, onmiddellijk of direct, gegeven is, binnen ons bewustzijn (introspectieve methode). Wat ‘daarbuiten’ (“in de buitenwereld”) was, dat was onzeker, zoniet onbestaande.

Wat doet, nu, Descartes? Wel hij gaat met zijn tegenstanders, de Sceptiekers, mee: “Laat ons, dan maar, grondig, absoluut, twijfelen, zelfs aan de fenomenen, d.i. dat wat, direct, in ons binnenste evident is! Wat komt dan, onbetwifelbaar, aller-omiddellijkst gegeven, zonder nood aan enige vorm van ‘bewijs’, bloot? Het feit, het absoluut zekere feit, dat ik een het twijfelen ben zelf”.

2. Er zijn wel zekerheden

Het feit dat uit de voorzinnen (uitgangspunten) van de tegenstander, de Sceptieker, een (contradictorische nazin gevolgtrekking) afleidbaar is, bewijst, indirect dat mijn, de tegengestelde, stelling, nl. dat er wel zekerheden zijn, binnen of buiten ons bewustzijn, waar moet zijn.-

Descartes’ samenvatting ‘cogito; ergo sum’ (“Ik ben bewust bezig (o.m. en vooral, in deze anti-Sceptische situatie, met twijfelen); dus ik ben (besta)). ‘Cogitare’, penser, denken, betekent, hier, ‘bewuste activiteit’.

3. Scheler’s kritiek.

Wie niet - te voren - aanvaardt, als uitgangspunt, dat “zonder meer iets bestaat” (WDM 42), kan, meteen, ook niet spreken - zoals Descartes wel doet - van b.v. ‘twijfel aan iets’, ‘bestaan van iets’, ‘waarheid van een uitspraak’. M.a.w.: zonder een ontologisch taalgebruik te verantwoorden, (wat zijn pretentie was), vooronderstelt Descartes reeds ontologische begrippen.

Dit doet denken aan de pretentie van Descartes en alle Moderne Verlicht-rationelen, nl., dat zij alles kunnen ‘funderen’ (= verantwoorden, ‘bewijzen’),-- ook en vooral hun uitgangspunten (vooropstellingen (WDM 23vv.).

Waarop Max Scheler, die dat ‘foundation(al)isme’ (de hang naar absoluut alles verrechtvaardigen) doorziet, wijst, is dat, o.m. in het aanvankelijk taalgebruik van de eerste grote Verlicht-rationele geest, Descartes, een leemte (nl. aan bewijskracht) aan het werk is: Descartes vooronderstelt, zonder ze te bewijzen, een ontologie. Immers: om zinnig en ‘verantwoord’ over zijn subjectief-reflectieve (introspectieve) basiszekerheid te kunnen spreken, heeft hij o.m. de (nog niet verantwoorde) term ‘zijn’ (in de zin ‘Ik ben’) nodig.

4. Opmerking.

Wat, natuurlijk, wel degelijk, fundamenteel is en blijft, is het stukje fenomenologische beschrijving (‘avant la lettre’) dat Descartes ons, hier, biedt: hij beschrijft hoe, zonder enige indirecte vorm van kennen, hij - en met hem ieder onzer - geconfronteerd wordt met één type basiszekerheid, nl. dat wij, met absolute zekerheid, ons eigen bewustzijn, als activiteit (hier: in het twijfelen actief), direct ervaren (= directe, onmid-dellijke waarneming).

Dit is - drie eeuwen omtrent voor Husserl’s fenomenologische methode - echt een fenomeenontmoeting d.i. het direct -persoonlijk geconfronteerd worden met een toedracht (WDM 5: “iets is daar, op zich”; 27: ‘res’), in haar onmiddellijke gegevenheid.

5. Reflectieve filosofie.

P. Ricoeur (1913/2005), *Le conflit des interprétations (Essais d’ hermeneutique)*, Paris, 1969, 233 (ook: 238; 322), heeft het over wat hij heet ‘la philosophie réflexive’ (= de lusvormig denkende of reflectieve filosofie). Centraal daarin is het cogito (‘Ik ben mij (van mijn innerlijke activiteiten) bewust’). Men zou, in psychologische termen, ook van ‘introspectieve’ filosofie kunnen spreken.

Ricoeur, die zelf sterk aan die manier van denken houdt, beweert dat er een hele overlevering in die geest bestaat.

(1) Het Socratische ‘denk aan uw ziel’

(2) het Augustiniaanse cogito (de innerlijke mens op het snijpunt van, enerzijds, de buitenwereld (‘de uitwendige dingen’) en, anderzijds, de ideële (WDM 41: ideeën) of ‘hogere’ waarheden),

(3) *Cogito*

het Verlicht-rationele, (moderne cogito van R. Descartes (“Je pense”), Immanuel Kant (1724/1804; topfiguur van het Verlicht-rationele denken in Duitsland, die als uitgangspunt zijn ‘Ich denke’ vooropstelde), Joh. Gottlieb Fichte (WDM 38: ‘Ich denke’), -- Jean Nabert (1881/1960; Nabert huldigt een cogito, maar dat één bewuste activiteit naar voren haalt, nl. “Ik ben beneden het ethische peil, dat ik zou behoren te bewerkstelligen” of “Ik ben, ergens, schuldig”,-- wat op een reflectieve filosofie van het schuldbewustzijn neerkomt), Edmund Husserl (1859/1938; de stichter van de intentionele fenomenologie, waarover later meer).

Opm.-- Sint Augustinus van Tagaste (354/430), topfiguur van de Kerkelijk- Antieke filosofie (‘Patristiek’ of Kerkvadersfilosofie (33/800)), die zeer grote invloed uitoefende op de Middeneeuwse filosofie (‘Scholastiek’ geheten), geeft ons een stukje fenomenologische beschrijving ‘avant la lettre’ in zijn *Soliloquia 2:1*.

-- Gij, die naar zelfkennis streeft, beseft gij (= zijt gij u ervan bewust) dat gij bestaat?”

-- “Ja, dat beseft ik”.

-- “Hoe komt gij tot dat beseft?”

-- “Dat weet ik niet.”

-- “Ervaart gij uzelf als enkelvoudig (singulier) of meervoudig?”

-- “Dat weet ik niet!”

-- “Beseft gij dat gij u, uit eigen kracht en vermogen, beweegt?”

-- “Dat weet ik niet!”

-- “Beseft gij dat gij, op dit ogenblik, aan het denken zijt?”

-- “Ja dat beseft ik”.

Of luister naar volgend uittreksel (*De vera religione 73*). -- “Voor allen, die, van zichzelf, inzien dat zij aan het twijfelen zijn, geldt dat zij iets inzien dat waarheid vertegenwoordigt en, meteen, dat zij, daaromtrent, zekerheid bezitten. Gevolgtrekking: voor allen, die twijfelen aan het feit dat de waarheid bestaat, geldt dat zij, meteen, iets bezitten dat waar is, waaraan zij niet twijfelen.

Maar (*opm.:* hier komt het religieuze Godsgeloof van S. Augustinus, die ervan uitgaat dat God, in ons binnenste, door het licht van zijn ingevingen, ons verlicht (= inzicht verschaft) even door) iets dat waar is, kan niet anders waar zijn tenzij door de waarheid zelf (*opm.:* S. Augustinus bedoelt God, als bron van alle waarheid”).

Het radicale verschil met de Antieke Sceptiekers en met figuren als Descartes of Kant (typische Verlicht-rationelen) blijkt uit volgend uittreksel:

“Wij bestaan. Wij kennen ons bestaan (‘zijn’). Wij houden van (‘beminnen’) ons bestaan en kennen.

Gevestigd als wij zijn in deze drieledigheid (*opm.*: bestaan (zijn), kennen, ‘beminnen’), kan ons geen onwaar inzicht - ook al heeft het de schijn van de waarheid - onzeker maken. De reden van die zekerheid is: wij vatten deze drieledigheid niet zoals wij de dingen buiten ons vatten (nl. door middel van de zintuigen van ons lichaam).

Zoals *O. Willmann, Gesch. d. Idealismus, II (Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastiker)*. Braunschweig, 1907-2, 252, zegt, levert dit uittreksel uit *De civitate Dei* 11:26 (*Augustinus’* hoofdwerk) de basisintuïtie van Augustinus’ filosofie. Het ternarium (= drietal) ‘esse, nosse, velle’ (zijn, kennen, willen (begeren, houden van)) omvat, behalve het feitelijk ‘er zijn’ van onszelf, met het bewustzijn ervan, ook het hele waardevoelen (met, erin begrepen, het eraan ontspringende streven).

1. Bij de Verlicht-rationelen ligt de nadruk eenzijdig op de eerste twee, -- met onderschatting van het ‘axiologische’ (waardeleerstellige) aspect. Dat is een eerste verschil.

2. Een tweede grondig onderscheid ligt daarin dat het ‘zijn’ van het denkend subject, dat ook waarderend-strevend subject is, op zich objectief gegeven is (terwijl het Verlichte rationalisme zelfs daaraan twijfelt).

3. Een derde verschil, reeds in het tweede meegegeven, is dat kennen, alsook ‘willen’ (waardevoelend streven) op iets objectiefs, onafhankelijk van het kennende en waarderende subject bestaands gericht staan (= intentionaliteit),-- waar dit niet, tenzij zeer aarzelend, het geval is bij de moderne Rationalisten.

4. Een vierde onderscheid ligt daarin dat, bij S. Augustinuu deze subjectief-reflectieve methode een integrerend onderdeel van zijn diepreligieus leven uitmaakt, - terwijl hetzelfde - of navenant - vooral bij de Modernen hetzij van God vervreemd hetzij van God vervreemdend is.

C. Besluit.

Scheler, die zeker niet het subjectief-reflectieve aspect van ons denken onderschat, ziet de noodzaak in dit te situeren in een ontologie. En wel in de hoofdmodaliteit, de ‘werkelijkheid’, en deze in een directe ontmoeting. Zo dat ons innerlijk leven, kern van de subjectief-reflectieve methode, slechts één onderdeel is van het transcendentale (alomvattende) ‘zijn’.

De traditionele zesledigheid.

Zie hoger WDM 41v.-- Wij hernemen de klassieke zes 'modaliteiten':

(1) werkelijk/ onwerkelijk,

(2)a. mogelijk/ onmogelijk en

(2)b. noodzakelijk/ niet-noodzakelijk (toevallig - contingent);

De traditionele ontotheologische (WDM 37; 42) rangschikking (problematisch/ assertorisch/ apodictisch) verraadt, duidelijk, dat men niet zuiver ontologisch te werk ging.

Immers: alleen wat onwerkelijk is, staat radicaal tegenover 'werkelijk' (= zijn). Het mogelijke,-- het noodzakelijke, het niet-noodzakelijke,-- zij zijn vormen (applicatieve modellen) van 'werkelijkheid' of 'zijn'. Zij zijn, immers, niet niets (WDM 28: iets).

Zelfs wat betrekkelijk onmogelijk is (d.i. niet-absoluut onmogelijk), is nog steeds 'iets' en dus ergens 'werkelijk' ('zijn'). Doch daarover straks meer.

Eerste paralogisme: 'Schijn en werkelijkheid'

In de gewone spreektaal, die niet de ontologische taal is, stelt men 'schijn' tegenover 'werkelijkheid'. Zo spreekt S. Augustinus (WDM 46: 'de schijn van de waarheid') over de tegenstelling 'schijn van waarheid' en '(werkelijke) waarheid'.

M.a.w.: in het niet-ontologische taalgebruik kan men 'schijnen' en 'zijn' radicaal tegenover elkander stellen. In het ontologische taalgebruik, echter, is zelfs de schijn van iets 'niet-niets', dus iets (en meteen zijn).

Besluit: opgelet, dus; verwar niet de ontologische modaliteit 'schijn' met de commonsensemodaliteit (WDM 15).

Tweede paralogisme: 'Lustbeginsel en werkelijkheidsbeginsel'

Naar S. Freud (1856/1939).-- In de Psychoanalyse geldt deze systechie (tegenstellingspaar) als fundamenteel.

1. Ons hele 'psychische apparaat' (in gemeenverstandelijke taal: ons zieleleven) - aldus Freud - heeft o.m. een hoofdstrekking: "onzelf genot (lustbelevingen) verschaffen en onlustvolle ervaringen mijden" (*Dina Dreyfus, Freud (Psychoanalyse: Textes choisis)*, Paris, 1963, 172/175 (*Principe de plaisir et principe de réalité*)).

Het feit dat ons gedrag dit zoeken van lust en mijden van onlust vertoont, bewijst - aldus, steeds, Freud - dat het beheerst (WDM 7) wordt door het lustbeginsel.

2. Dit basisthema komt in *Freud's Die Zukunft einer Illusion*, London, 1948, op heldere wijze uit de doeken: "Wij hadden het, zo-even, over de vijandige houding tegenover de beschaving, veroorzaakt door de druk, die zij uitoefent,-- door de verstervingen, die zij van de instincten eist.

Gesteld alle verboden zijn opgeheven! In die veronderstelling zou men zich van iedere vrouw, die in de smaak valt, kunnen meester maken; men zou, zonder enige aarzeling, zijn mededinger of wie in de weg staat, kunnen doden; men zou de medemens, zonder diens instemming, van om het even welk bezit kunnen beroven.

Wat zou zoiets toch schoon zijn en welke voldoeningenreeks zou ons, in dat geval, het leven verschaffen!” (M. Bonaparte, trad., S. Freud, *L’avenir d’ une illusion*, Paris, 1976-4, 21).

M.a.w.: Freud huldigt de werkhypothese dat ons ‘psychisch apparaat’ beheerst wordt door een of andere Hedonistische filosofie (‘hedonisme’ is ‘lustgevoelsfilosofie’). Hij schrijft er zelfs lyrisch over. Wat, misschien, iets over zijn, persoonlijk, onbewuste verraad.

Maar ... “onder de druk van de grote opvoedster, die de noodzaak is, duurt het niet lang of de strekkingen van het Ik vervangen het lustbeginsel door een wijziging: de taak, die erin bestaat wat onlust verschaft, te mijden, dringt zich even nadrukkelijk op als die welke het lustgevoel begunstigt. Het Ik leert dat het noodzaak is de onmiddellijke voldoening te laten varen (...), sommige pijnlijke dingen te leren dragen (...)”. (D. Dreyfus, o.c.,173).

Wat *Die Zukunft einer Illusion* bevestigt :”Maar de eerste moeilijkheid (*opm.*: om die Lyrisch beschreven droom te verwerkelijken) laat zich - in waarheid - vlug ontdekken: mijn naaste heeft (*opm.*: in die hypothese) juist dezelfde verlangens als ik en hij zal mij, dan, ook niet met meer eerbiedsbetuigingen bejegenen dan ik hem betuig. Op de keper beschouwd: indien de hindernissen, te wijten aan de beschaving, wegvielen, dan zou slechts één enkel mens kunnen genieten van een onbeperkt geluk,-- een tiran, een dictator, die alle dwangmiddelen gemonopoliseerd heeft (...)”. (M. Bonaparte, o.c.,21).

Dit aspect heet ‘werkelijkheidsbeginsel’. Het is duidelijk: Freud gebruikt hier niet de ontologische taal.

‘(Hedonistische) droom of lustprincipe’ stelt hij tegenover ‘werkelijkheidsprincipe’. Voor het ontologisch taalgebruik is de droom of het lustbeginsel één type werkelijkheid en de noodzaak die ‘de werkelijkheid’ is, een tweede type.

Derde paralogisme.-- 'Ver- of vooral inbeelding (fantasie) en werkelijkheid.

1. 'Fantasmen'

Reeds de zo-even vernoemde Psychoanalyse hecht veel belang aan wat zij heet 'fantasmen' (inbeeldingen).

a.-- De producten van de ver- of inbeelding - het dagdromen, de nachtdromen - worden gesteld tegenover de 'werkelijkheid' (vooral wanneer 'fantasmen' gelijk staat met neurotische ver- of inbeelding).

b.-- In de Psychoanalytische taal kan, echter, 'fantasmen' - algemeen genomen - gelijk staan met iedere verbeeldingsactiviteit, die alle denken, alle waardeaanvoelen, alle gedrag onderbouwt. Meteen is hier én de gezonde én de neurotische betekenis aanwezig.

Bib. steekpr.:

Ch. Rycroft, Dictionnaire de la psychanalyse, Verviers, 1972, 100s. (Fantasme, Phantasme (fantasy, phantasy)).

2. 'Hallucinatie'

De term 'hallucinatie' (schijnwaarneming) komt hier van pas. Van het Latijn 'hallucinari' (dwalen, dromen) afkomstig, duidt deze (o.m. medische) term aan 'waarnemingen' (men hoort b.v. woorden of men ziet 'beelden', 'verschijningen'; men wordt 'geuren' gewaar e.d.m.) aan, die - ogenschijnlijk - geen enkele, gewone, dagdagelijkse 'oorzaak' ('prikkel') hebben.

Zo kan, geneeskundig, koortstoestand, vergiftiging (druggebruik), waanzin (vooral psychose of zielsziekte) als 'oorzaak' aangeduid worden. Maar er zijn gevallen genoeg bekend, waarin geen enkele van die 'oorzaken' aan het werk kunnen zijn. In dat geval zijn het fenomenen, eigen aan gezonde mensen.

Hoe dan ook: zelfs 'ziekelijke' (pathologische) hallucinaties

(1) zijn geneeskundig niet te verwaarlozen 'werkelijkheden' (zij komen vaak als veel 'werkelijker' over, voor de hallucinerenden, dan wat wij, gewoonlijk, 'werkelijkheid' heten) en

(2) ontologisch zijn zij één type 'werkelijkheid'.

3. De term 'surreël.

Het Surrealisme is een hoofdzakelijk literair-artistieke beweging, wier hoofdideeën in de drie Manifesten van Andre Breton (1896/1966) - in 1924, 1930 en 1942 - werden uiteengezet. Het wil 'Modern' zijn in die zin dat het - in het spoor o.m. van Freud en diens Psychoanalyse - niet betreden 'domeinen van de werkelijkheid', zoals het onbewuste (met zijn dromen, toevallen, automatismen, vrije associaties), bloottrekt en in letterkunde of in andere kunstvormen vertolkt.

Zo heeft *Paul Eluard* (1895/1952), onder de titel '*Poesie involontaire*' (Onwillekeurige poëzie), een reeks teksten uitgegeven, neergeschreven door een vrouw, die 'innerlijke stemmen' ('hallucinaties') hoorde als ingevende kracht.

J. Rajchman, Michel Foucault (La liberté de savoir), Paris, 1987, 30/32, vermeldt dat de structurele psychoanalytiek Jacques Lacan (1901/1981), reeds in de dertigerjaren, een stelling heeft voorgedragen betreffende dit 'klinische' geval.

Opm.-- Wanneer men die vrouw, a-priori (uit bevooroordeeldheid), als klinisch geval afmaakt, vergeet men, misschien, dat zo'n 'mediaal' schrijven (d.i. het neerpennen, als 'medium' (hier: middelares tussen de aardse mensheid en haar 'innerlijke' stemmen), van ingegeven teksten) sinds oeroude tijden bekend is. Maar, in de Archaïsch-sacrale context, schreef men dit toe hetzij aan b.v. muzen (vrouwelijke natuurgeesten als ingeefsters van culturele ideeën) hetzij aan de H. Geest (denk aan de inspiratie in de Bijbel).

Besluit.-- Men kan 'fantasmen', 'hallucinaties' en 'surreële' gegevens afschrijven als 'onwerkelijk'. Maar, dan, spreekt men een niet-ontologische taal. Streng ontologisch zijn zo'n toedrachten even 'werkelijk' als wat 'men' 'werkelijk' heet, maar op een wezenseigen wijze (WDM 28 leerde ons de idee 'forma' (toedracht, wezens-vorm)). Voor de ware ontoloog zijn dit 'lemmata' (WDM 22), ideële ontwerpen, die men nader behoort te preciseren naar hun ware wezensaard.

Vierde paralogsme.-- 'Ideaal en werkelijkheid'.

Hoe vaak hoort men, vooral heden ten dage, in zgn. 'kritische' (maatschappijkritische, cultuurkritische) middens, ieder ideaal, als dusdanig (d.i. voor zover het ideaal is) afmaken als 'irreëel' of onwerkelijk.

Weerom: idealen leiden zelfs de ideaalafbrekers of -afbreeksters,-- vooral op onbewuste wijze.

M.a.w.: reeds doordat zij een strekking bewerken in ieder gedrag, tonen zij zich als 'werkelijk'. Ontologisch is het ideaal één type werkelijkheid en de eraan tegengestelde werkelijkheid een ander type.

Opm.-- In een bijzonder taalgebruik verkiest men de term 'zinnebeeld' (symbool) i.p.v. ideaal. Zo b.v. *Gertrud von Le Fort, Die ewige Frau (Die Frau in der Zeit / Die zeitlose Frau)*, München, 1934, 5ff.. Afkerig van het Verlicht-rationele 'begrippelijk - abstracte' denken

(WDM 5: klassieke begripsleer), gebruiken ‘Symbolisten’ (van het Platoniserende type, althans) graag de term ‘symbool’ om:

- (1) het abstracte begrip
- (2) voor zover het een hoger ideaal aanduidt, weer te geven.

“Symbolen zijn tekens (WDM 2: tekentaal) of ‘beelden’ (‘Bilder’), waarin laatste metafysische (*opm.*: versta: bovenzinnelijke) werkelijkheden niet op ‘abstracte’ (*opm.*: versta: levensvreemde) wijze gekend worden, maar, als in een parabel (gelijkenis) aanschouwelijk voorgesteld worden.

Symbolen zijn, meteen, de in het domein van het zichtbare gesproken taal van het onzichtbare. Aan de grondslag daarvan treft men de overtuiging aan dat er een zinnige (WDM 9) orde(ning) in alle wezens en dingen bestaat, die ertoe in staat is - doorheen diezelfde wezens en dingen zelf - door te komen als goddelijke orde(ning). Juist hier verneemt men de taal der symbolen”. (o.c.,5).

Toepassing.

De zgn. ‘eeuwige’ of ‘symbolische’ (ideale) vrouw b.v. (in commonsensetaal: de ideale vrouw of het ideaal van de vrouwen) is zo’n door de godheid gesticht, bovenzinnelijk gegeven (of - beter, ontologisch - werkelijkheid-- met een eigen wezensvorm of werkelijkheidsstatuut (WDM 28 (forma); 41 (ideeën)). De zgn. werkelijke, in de zin van ‘empirisch vaststelbare’ vrouwen incarneren (belichamen, ‘verwerklijken’) - minstens gedeeltelijk - dat ‘symbool’ (ideaal), dat, zodoende, én in haar én boven haar is. Of liever: tegelijk in en boven haar werkzaam, werkdadig, actief, is. Net als de krachtidee van A. Fouillée (WDM 21).

Opm.: dit probleem van de door G. von Le fort vooropgestelde ‘symbolen’ zullen wij verder bespreken, wanneer wij het over de Platonische ideeën zullen hebben.

Vijfde paralogisme.-- ‘Teken (zinnebeeld, symbool) en werkelijkheid’

*J.H. Walgrave, Rond het probleem van de symboliek, in: Tijdschr.v. Philos. 1959: 2, 298/316, brengt, o.m. naar aanleiding van Suzanne K. Langer, Philosophy in a New Key, Harvard Univ. Press, 1957-3 (werk dat handelt over de vernieuwde belangstelling voor zinnebeelden, in de breedste betekenis van dat woord, in de filosofie), de algemeenste definitie van teken (= symbool) ter sprake: “Een concrete voorstelling, die, door haar gekend zijn (*opm.*: model (WDM 6)), het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders’(...)”. (A.c., 299).*

(1) Wij hebben de tekentaal reeds ter sprake gebracht (WDM 2). Dit, om te zeggen dat de ingebeelde tekens van de logistiek niet-nietsen (WDM 28) zijn. Zo dat zij - ook zij, soms tot groot ongenoegen van de logistici zelf (voor zover zij ‘ontologie’ verkeerd begrijpen) - tot het transcendentale domein van de ontologie behoren.

(2) *Wilhelm Kaulbach, Philosophische Grundlegung zu einer wissenschaftlichen Symbolik, Meisenheim/ Glan, 1954, wijst op het grondige onderscheid tussen de wiskundig-logistische tekentaal, enerzijds, en, anderzijds, het gebruik van verkortings-symbolen in de traditionele logica.*

Appl. mod.:

In iedere zin, althans in zijn volle formulering, komt een onderwerp (O) en een gezegde (G) voor,-- in de Latijnse terminologie subject (S) en predicaat (P). Wanneer, in de traditionele handboeken van logica, de structuur van de zin (uitspraak) weergegeven wordt als volgt: “S behelst (impliceert) P (het subject behelst het predicaat)”, -- om reden van deelidentiteit (WDM 4 (de eerste a impliceert de tweede a); WDM 6 (model)), dan zijn de tekens (symbolen) S en P (of O en G) slechts verkortingen van de natuurlijke taal, waarin iedere klassiek-traditionele logica zich uitdrukt,-- en geen wiskundig-logistische ‘tekens’. “Inhoudsloze tekens kent logica niet.

Daartegenover is het symboolgebruik van de logistiek moderne wiskunde: het beperkt zich tot inhoudsloze taaltkens,-- behandelt, met name, de regels, eigen aan het onderling verbinden (*opm.*: combineren) van symbolen (...). (G. Jacoby, *Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik (...)*, 41).

M.a.w.: logistiek, net als de wiskunde, om reden van heldere exactheid (absolute nauwkeurigheid) in het spreken of schrijven zelf, zet de applicatieve modellen (de ‘inhouden’) buiten werking, om enkel en alleen regulatieve modellen (‘vormen’ of “tekens, staande voor alle mogelijke inhouden” (die dus niet nader bepaald worden)) te behandelen.

In de taal van de semiotiek (één der tekentheorieën) zegt men ook: “Men ziet af van de semantiek (betekenis, ‘inhoud’) en zelfs van de pragmatiek (betekenisgebruik), om enkel de syntactiek (het combineren van louter ‘abstracte’ tekens) over te houden.

Besluit.

Men hoort het wel meer: “Tekens zijn geen werkelijkheden, maar zij duiden werkelijkheden aan”. Voor de zoveelste maal: omgangstalig is dit juist; ontologisch is dit nonsens: tekens, wiskundig-logistische of gewoon logische, zijn één soort werkelijkheden (zij staan voor alle mogelijke eraan beantwoordende ‘inhouden’ of ‘applicatieve modellen’ (toepassingen)) en de zgn. ‘werkelijkheden’, die eraan beantwoorden, zijn - op haar wijze - ‘werkelijk’. Meer niet.

Bibliogr. steekpr.:

-- P.A. Schilpp, Hrsg., *Ernst Cassirer*, Stuttgart, 1949 (met o.m. S.K. Langer, *Cassirers Philosophie der Sprache und des Mythos*, in: o.c., 263/280); G. Durand, *L'imagination symbolique*, Paris, 1964 (bevat interessante beschouwingen omtrent de symbooltheorieën van:

(a) Freud, G. Dumézil (1898/1986; bekend om zijn godsdiensthistorische werkhypothese inzake de ‘drie functies’, nl. koningschap, lichaamskracht en voortplantingsvermogen, resp. rijkdom),

Claude Levi-Strauss (1908/...; bekend om zijn structurele antropologie),-- de ‘herleidende tekenhermeneutiekers’ (tekenduiders),

(b) Ernst Cassirer (1874/1945; bekend om zijn Filosofie der symbolische vormen

(1923-1), Gaston Bachelard (1884/1962; epistemoloog (wetenschapstheoreticus) van ‘dialectische’ (WDM 31) signatuur (wezensaard),-- de ‘instauratieve tekenhermeneutiekers’ (die in het teken meer zien dan aardse, ‘empirische’ werkelijkheden),--

(c) Paul Ricoeur (1913/2005; ‘hermeneutiker’ zonder meer) die beide vorige tekenduidingen tracht te verzoenen en, meteen, te overstijgen);-- *L.C. Knights/B. Cottle, ed., Metaphor and Symbol (Proceedings of the Twelfth Symposium of the Colston Research Society held in the University of Bristol (March 28th / March 31st, 1960)), London, 1960.*

Zesde paralogisme .-- J. Schelling

J. Schelling (WDM 27) - aldus *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 22 - zei, indertijd, als criticus van Hegel (WDM 31), in wie hij een louter ‘logisch-levensvreemd’ denker meende te moeten aanklagen: “Wat begon in het reine denken kan maar doorgaan binnen dat reine denken zelf en kan nooit verder geraken dan de ‘idee’ (*opm.*: in Hegeliaanse zin).

Wat ooit tot de werkelijkheid moet doordringen, dat behoort, meteen, vanuit de werkelijkheid te vertrekken”. M.a.w.: de tegenstelling ‘idee (denken, gedachte)/ werkelijkheid’ wordt, hiermee, in omgangstalige of, althans, niet-ontologische termen verwoord.

Het is te duidelijk: gedachten (ideeën,-- al of niet Platonisch geduid (WDM 41)) zijn één type ‘werkelijkheden’ en wat de positieve denker Schelling ‘werkelijkheid’ heet, is slechts zijn, zeer eigenzinnige duiding van de klassiek-traditionele term ‘zijn’. Weliswaar nuanceert (mildert) Schelling zijn stellingname, o.m. meer door aan een Hegel en anderen, die analoge denkstijlen vertegenwoordigen, te verwijten dat hun gedachten slechts ‘mogelijkheden’ zijn (WDM 47), d.i. ontologisch gesproken één type werkelijkheden.

De paralogismen i.v.m. de categorieën (basisbegrippen) ‘mogelijk / onmogelijk’, -- men onderscheidt, klassiek, twee submodaliteiten, nl. ‘inwendige mogelijkheid’ en ‘uitwendige mogelijkheid’.

1. Heet ‘innerlijk’ (inwendig) mogelijk, al wat mogelijk geacht wordt op grond van het zuivere eigen wezen (WDM 28: forma) van iets, terwijl ‘uitwendig’ mogelijk is al wat mogelijk geacht wordt o.g.v. gegevens (toedrachten), gesitueerd buiten de eigen wezensvorm.

2. Appl. modellen.

(A). -- “Voor zover ik die jonge vrouw ken, is het wel degelijk mogelijk (‘niet uitgesloten’ is de verzachtende uitdrukking) dat, wanneer zij vernemen zal dat haar intieme vriendin, eindelijk (!), de ‘ware Jakob’ (in de omgangstaal, in sommige streken: de ideale partner) gevonden heeft, zeer afgunstig zal reageren”.

Wie zo spreekt, houdt, allereerst, rekening met de eigen wezensaard (‘forma’) van

die jonge vrouw. Die wezensvorm, haar eigen, is gevoelig voor ‘successen’ van haar intiemeren, met wie zij zich, in zeker zin, altijd een beetje ‘meet’ (vergelijkings-complex).

Niet dat dit het integrale (algehele) wezensoordeel uitmaakt, terzake! Wel integendeel. Haar eigen ‘forma’ of wezen komt maar bloot n.a.v. een buiten haar ‘wezen’ gesitueerde gebeurtenis. M.a.w.: de innerlijke mogelijkheid vooronderstelt (hier althans) de uitwendige mogelijkheid. Slechts wanneer haar intieme vriendin op de echte verloofde valt, komt haar vergelijkingscomplex bloot (WDM 44: fenomeen, d.i. wat zich direct toont). Zodat het onderscheid tussen innerlijke en uiterlijke mogelijkheid zeer betrekkelijk is. In de grond zijn alle zijnden deelidentisch (WDM 3;6) en in een betrekkingennetwerk gevat.

“Een rond vierkant is onmogelijk (= noodzakelijk ‘niet-mogelijk’)”.

a. Men kan wel - tegelijk - én de deelidee ‘rond’ en de deelidee ‘vierkant(ig)’ denken.

b. maar men kan ze, meetkundig, niet als ineen gevoegd (één enkele meetkundige ‘forma’, wezensvorm, toedracht, wezen(heid) uitmakend (WDM 28)) denken. Zoiets is ‘ondenkbaar’, ‘onmogelijk’ (= noodzakelijk niet bestaande), want absurd, ongerijmd.

Opm.-- De ontologisch zuiver gedachte idee ‘werkelijkheid’ omvat wel de idee ‘absurd’ (ongერიმდ e.d.m, termen), als tegenmodel van al wat zinnig (WDM 30) is. De zijnsidee omvat, als radicaal onzinnig, het contradictorische tegenmodel.

Opm: Aangezien de idee (begrip) het wezen (‘forma’) van alle applicatieve modellen uitmaakt, is het, meteen, onmogelijk dat men ooit op een op het bord getekend of hoe dan ook uitgevoerd idee ‘rond vierkant’ stoot. Zoiets is ook ondenkbaar, tenzij als ondenkbaar of ongerijmd.

(C).-- “*Twee plus twee is, noodzakelijk, vier en niet anders dan vier*”.

a -- Men kan wel tegelijk ‘tweemaal twee’ en ‘niet-vier’ denken, als deelideeën op zich, zoals hierboven.

b.-- Doch ‘tweemaal twee’ als even groot, ‘gelijk’, aan ‘niet-vier’ denken is onmogelijk (absurd, onzinnig, ondenkbaar). Tenzij als absurd. d.i. als tegenmodel van het enig zinnige ‘vier’. De zijnsidee omvat ook het absurde, maar als absurd.

In Paleopythagoreïsche termen (WDM 13): zowel het rond vierkant als tweemaal twee als niet-vier zijn niet-ineenvoegbaar (vormen geen getal(vorm)harmonie. Zij bestaan niet ineengevoegd, maar wel uiteen).

Besluit.

a. In beide laatste gevallen gaat het om innerlijke (on)mogelijkheid: de wezensvorm (idee) zelf omvat de (on)mogelijkheid.

b. Let wel op: radicaal onmogelijke dingen, zoals beide laatste voorbeelden, zijn ‘radicaal onwerkelijk’, ‘niets’ (in de absolute zin),-- ofschoon de idee ervan - als radicaal onwerkelijk’ of ‘niets’ - wel ‘werkelijk’, want denkbaar als ‘zijn(de)’ is.

De idee ‘waarschijnlijk’.

Deze is een submodaliteit van ‘mogelijk’.

Appl. model.

“Het is mogelijk dat ‘naakte Cicciolina’ (bijnaam van de Italiaanse pornovedette, lid van de Radicale Partij, sinds midden juni 1987 volksvertegenwoordigster verkozen Ilona Staller,-- die, terloops gezegd, beweert, voor de tv, dat zij Katholiek is; - hoewel niet steeds de zondagmis bijwonend, toch wekelijks biechtend), om reden van haar naaktvoorstelling, te Viareggio, in de nabijheid van Pisa, op 19.06.1987, een proces oploopt “wegens aanslag op de openbare zeden”.

De mogelijkheid heeft haar ‘reden’ (WDM 8) zowel in de persoon van Ilona Staller zelf (innerlijke mogelijkheid: zij is ervan overtuigd dat de ‘verboden’ op de seks ‘hypocrisie’ (schijnheiligheid) zijn, als erbuiten (uitwendige mogelijkheid: artikel 528 van het Italiaanse strafwetboek verbiedt ‘onzedige vertoningen’).

“Het is (zeer, echt,-- weinig, volstrekt niet) waarschijnlijk dat Ilona Staller een proces oploopt”.

De ‘reden’ is o.m. dat een Italiaanse drukkingsgroep “voor de verdediging van de zedelijke waarden” meedeelde dat hij “al het mogelijke” in het werk zal stellen om ‘naakte Cicciolina’ te beletten, effectief, in het parlement te zetelen.

Daartegenover staat, echter, dat het bewuste optreden te Viareggio een vloed van voorbehouden plaatsen kende (o.m. van de journalisten), zo dat de showorganisatoren naar een zaal moesten zoeken, die gevoelig groter was dan Il Gabbiano (De Meeuw), waar de porno-vedette regelmatig optrad.

De plaatselijke politici kozen én voor (een Socialistisch gemeenteraadslid) én tegen (Communisten en Kristen-democraten).

Besluit.-- De idee ‘waarschijnlijkheid’ is zoiets als ‘een sterkere graad van mogelijkheid’. Zij heeft, eveneens, haar ‘reden’ in en buiten het beschouwde object,-- hier de persoonlijkheid van Ilona Staller.

Uitweiding.-- Het bewijs uit het ongerijmde.

Lees eerst opnieuw WDM 30 (oerdilemma); 32.

Appl. model.-- Platon, in *De Staat* 1, haalt zo’n bewijsvoering uit het ongerijmde (een vorm van indirect bewijs; WDM 34; 43) aan.

“(…). Inzake ‘gerechtigheid’ (rechtvaardigheid),
-- Wat is gerechtigheid?
-- ‘De waarheid zeggen en uw schulden betalen’.
-- ‘Is gerechtigheid niets meer dan dat? En (indien zij niets meer is) zijn daar geen uitzonderingen op?’
-- Gesteld dat een vriend, goed bij zijn verstand, zijn wapens bij mij in bewaring geeft, maar ze, later, wanneer hij niet meer bij zijn verstand is, terugvraagt.

Is het mijn plicht (*opm.*: een ethische modaliteit) deze wapens terug te bezorgen? Er is toch niemand die zal beweren dat ik altijd verplicht ben de waarheid te spreken,-- b.v. tegenover iemand als die vriend in die toestand.

-- 'Gij hebt gelijk' zei Kefalos.

-- 'Maar, in die veronderstelling' zei ik 'is "de waarheid spreken en uw schulden betalen" niet een juiste definitie van gerechtigheid"'.

1. Het wezen (forma: WDM 28) van 'gerechtigheid' (= zedelijk goed handelen (WDM 30: ethiek)) wordt vastgelegd in de definitie (wezensbepaling) ervan. Een goede definitie duldt geen uitzonderingen (zoniet is zij slechts een 'regel-met-uitzonderingen', benaderend).

2. De structuur (wezensschema) van het bewijs is wat volgt:

(A) vooropstelling : het oerdilemma;

(B)1. ofwel is de definitie goed ofwel is zij niet goed;

(B)2. te bewijzen: zij is niet goed (de waarheid zeggen en uw schulden betalen is niet zonder meer (= niet altijd) zedelijk goed (gerechtig);

(B)3. bewijs uit het ongerijmde: gesteld die definitie is wel goed (lemma);

(B)4. Deductie (= analyse; WDM 22): uit de juistheid van die definitie volgt (deductief) dat, indien ik de waarheid zeg tot een mens, die niet goed bij zijn verstand is, wanneer hij wapens terugvordert, ik zedelijk goed handel (gerechtig ben),-- wat absurd is, in die zin dat ik medeverantwoordelijk ben voor het met die wapens bedreven wangedrag (wat zedelijk niet goed is);

(B)5. **besluit**: uit de definitie volgt minstens één deductie (WDM 2), die strijdig (tegenstrijdig) is met de voorzin (lemma); zo'n definitie is slechts een benadering (regel met uitzonderingen), maar geen echte definitie, die geen uitzonderingen duldt.

Het schema wordt door *W.C. Salmon, Logic, Englewood Cliffs, N.J., 1953, 30* (reductio ad absurdum) als volgt weergegeven:

(a) stelling (= te bewijzen): s;

(b) tegenmodel: niet-s (tegengestelde stelling),

deductie: ofwel s ofwel s' en niet-s' (contradictie) (ofwel een of ander oordeel (stelling, propositie) o, dat vals is).

Besluit: niet-s is vals; dus s.

Ontologisch besluit.

Het absurde is denkbaar (WDM 25; 54) en dus 'zijn(de); werkelijkheid, maar wel als tegenmodel ervan. Dat is de grondslag van het bewijs uit het ongerijmde.

Opmerking.

R. Regvald, *Heidegger et le problème du néant*, Dordrecht 1987, bespreekt een probleem waaraan wij, hier, wat meer tijd zouden behoren te besteden. Zie hier het wezenlijkste.

(a) De traditionele ontologie heeft over - wat de Latijnen heten - 'nihil' (niets) meer dan een duiding uitgesproken. In het Latijn spreekt zij van 'nihil negativum' (letterlijk: ontkennend niets), 'nihil privativum' (berovend niets).

De grondidee was, steeds, min of meer helder geformuleerd, dat het 'niets' ofwel het absolute niet-zijn(de) vgl. WDM 30 - ofwel het betrekkelijke (relatieve) niet-zijn(de) is.

1. Zo b.v. is al wat kwaad is (het fysische kwaad als b.v. een natuurramp en/ of het Ethische kwaad als b.v. de zonde (het schuldige gedrag; WDM 30 (ethiek); 45 (Nabert))) niet (let op de ontkenning), het goed dat er had behoren te zijn. In gemeenverstandelijke taal: het kwaad is afwezigheid (verzuim) van goed (waarde) en, in die ontkennende, laat ons bijna zeggen : teleurstellende (frustrerende) zin, 'niets' (onder verstaan: inzake goed). Dat is het 'relatieve' niets. Dat dus, rein ontologisch, wel iets is en, soms, zeer drukkend zijn kan.

2. Zo b.v. wanneer iemand in een kamer 'iets' zoekt (en 'niets' vindt), zegt: "In die kamer is niets' (te vinden)". Het is duidelijk dat hier de gewone, niet-ontologische term gebruikt wordt: 'niets van wat ik daar uitgerekend verwachtte! Weerom: de niet beantwoorde verwachting. Meer niet.

Ontologisch is er wel iets, nl. de kamer, met haar gebeurlijke inhouden. Al was het maar de lucht, die men er inademt.

3. De catechismussen zeggen meermaals dat "God alles uit het niets scheidt". Hier betekent 'niets' 'niets-buiten-God! M.a.w.: God scheidt alles uit zichzelf en uit niets buiten hemzelf. Meer bedoelt die uitdrukking niet (Hij is, immers, op de wijze van de schepper, het hele 'zijn').

(b) Men kan, echter, ook spreken - schijnbaar in de taal van de traditionele ontologie, maar, in feite - op metaforische (tropologische; WDM 3), overdrachtelijke, wijze.

(i) Men kan b.v. zeggen: "Het verleden (zijnde) is niet meer; het toekomstige (zijnde) is nog niet.-- Het nu (heden) is de nul-grens (het 'niets') tussen beide.-

'Zijn' is die drie dimensies (niet-meer, nog-niet, nulgrens) ineen, of minstens samen".

Samengevat: de drie tijdsextases (afmetingen of dimensies van de tijd,-- verleden, heden (nu) toekomst) kunnen, in negatieve termen uitgedrukt worden. Maar meer dan een stijlfiguur is dat, om te beginnen, niet. Wel steekt daar, gebeurlijk een ‘negatieve’ filosofische stelling achter (weerom: frustratie uitdrukkelijk).

Bibl. steekpr.: B. Kuznetsov/ C. Fawcett/ R.S. Cohen, ed., *Reason and Being*, Dordrecht, 1986.

(ii) Men kan, echter, ook, met Heidegger e.a., niet zonder reden ‘differenti(al)isten (verschil- of differentiefilosofen) geheten, beweren dat ‘das Nichts’ (het ‘niets’, maar dan uitsluitend zoals een Heidegger het opvat) “das ganz andere zum Seienden” (het totaal andere t.o.v. het zijnde) is. Dat ‘anders-zijn’ is, ditmaal, niet het absolute ‘niets’ (dat absoluut niets is; WDM 30), zoals de traditionele ontologie het opvatte.

Neen: volgens Heidegger e.a. is er een ‘ontologisch oergegeven’ (= alles beheersend feit), nl. dat binnen de ‘werkelijkheid’ (blijkbaar, ditmaal, in de traditionele zin) - d.i. binnen het ‘zijn’ zelf - op de ene of andere wijze, een ontkenning werkt, d.i. actief is.

Hierop, nu, dieper ingaan, zou ons van ons huidig opzet doen afwijken. Enkel deze tip: de hele aanvankelijke denktrant van Heidegger draaide rond een soort ‘nihilisme’ (een de nietigheid van al wat is, benadrukkende filosofie), zo dat b.v. het menselijk ‘existeren’ (WDM 16; 21), van meet af aan, ‘sein zum tode’ (een ten dode opgeschreven zijn) is.

Opm.-- Bibl. steekpr.: Fr. Laruelle, *Les philosophies de la différence (Introduction critique)*, Paris, 196,-- 60ss. (*La différence de Heidegger par rapport à l’ idéalisme*), 93 ss. (*Hegel et Heidegger*), 121ss. (*Derrida entre Nietzsche et Heidegger*).

Volgens Laruelle zijn er, globaal genomen, vier ‘grote’ differentisten: Fr. Nietzsche (1844/1900; de geniale, maar ...sinds 1889 ongeneeslijk geesteszieke filoloog; WDM 38), M. Heidegger, Gilles Deleuze (1925/1995) en Jacques Derrida (1930/2004; de ‘grammatoloog’, die overal ‘deconstruction’ (de afbouw van wat te voren opgebouwd wordt) benadrukt).

Opm.-- Vanuit een andere hoek, voornamelijk de Psychoanalytische (WDM 47), benadrukken denkers het feit dat ‘leven’ (o.m. de eros (erotiek, seks)), wezenlijk en van meet af aan, getekend is door ‘vernietiging’, hoofdzakelijk in twee vormen:

1. de begeerte om de anderen te doden (minstens te verminken, te kwetsen (aanvalsdrijf, agressie),

2. de 'doodsdrijf' (Todestrieb, d.i. de begeerte om zichzelf te doden (verminken, kwetsen)).

Bibl. steekpr.: Ch. Rycroft, *Dictionnaire de psychanalyse*, Paris, 1972, 132.

Opm.-- Rob Devos, *De tranen van Eros (Een introductie tot Georges Bataille)*, in: *Streven* 1987 (juli), 933/935, merkt op dat - in de laatste roman van G. Bataille (1897/1962), nl. *Les larmes d' Eros* (vert.: *De tranen van Eros*, Nijmegen, 1986) - deze Nietzsche-aanhanger (hij las Nietzsche reeds in 1923) de stelling tracht waar te maken dat eros (erotiek) en thanos (dood) ineen bestaan (WDM 13; 31; 54) en, dus, verwarbaar zijn. Paleopythagoreïsch uitgedrukt: genot en smart (verwarring) vormen een 'harmonia' (zijn ineenvoegbaar).

In schijnontologische termen uitgedrukt : "In de erotiek krijgt dat wat is (het zgn. 'leven') slechts zijn 'zin' (WDM 9) doordat dit 'zijnde' de grens overschrijdt naar wat niet is (de zgn. 'dood'). Weerom komt de frustratie door: het 'leven' (sterk erotisch omgeduid, natuurlijk) is iets ondraaglijks, doordat het op de 'dood' uitgeeft. Volgens Bataille - die een zeer grote aanhang telt onder de intelligentsia (o.m. de intellectuelen) - kan men deze stelling verifiëren o.m. en vooral door de kunst(geschiedenis), vanaf de voorgeschiedenis tot en met de Surrealisten (WDM 49).

Wie de werken van *le marquis de Sade* (1740/1814) schrijver wiens leven en werken gekenmerkt zijn door 'uitspattingen' (seks en agressie), in de stijl van een goed gedeelte van de beruchte Libertijnen kent, doorziet het feit dat deze nihilist als toonbeeld gold in Bataille's ogen. Onder 'nihilist' verstaan wij, hier, iemand die alle hogere waarden 'ontkent', 'afbouwt' ('deconstruction') 'nietig verklaart', d.i. tot niets herleidt,-- waarbij 'niets' een axiologische betekenis (WDM 29) heeft, nl. men vertrekt van het feit dat zo 'n hogere waarden - men kan ook, met een Gertrud von Le Fort (WDM 50) van 'symbolen' (idealen) spreken - eigenlijk, 'niets' (niet per se geldend) zijn. Maar dat is, ontologisch althans, een paralogisme.

Het eigen 'zijn' (werkelijkheid) van 'waarden' ligt in haar gelden (d.i. het feit dat zij krachtideeën (WDM 21) zijn).

b.2.-- De morele (ethische, zedelijke) modaliteiten.

1. WDM 39 sprak ons over ‘moeten’ (plicht), ‘mogen’ (toelating),-- dit, o.g.v. het feit dat de mens, t.o.v. de werkelijkheid, waartoe hij zelf behoort, tenminste in beginsel (WDM 7), vrijheid bezit.

2. Maar WDM 30 had het over de ethische noodzaak (plicht) ‘zijn(de)’ ‘zijn(de)’ te noemen (identiteitsbeginsel). Man kan dit weigeren (vrijheid van fysisch kunnen), maar, in geweten, mag men dit niet weigeren (onvrijheid van mogen). De reden (WDM 8) daarvan is het onschendbaar karakter (= zijnswijze) van ‘al wat (zo) is’. Tenminste in beginsel.

G. Jacoby, WDM 41, onderscheidde drie louter logische modaliteiten (noodzakelijk/ niet-noodzakelijk/ noodzakelijk niet). Analoog daaraan kunnen wij een differentiaal (waarover later) van ethische modaliteiten construeren:

verplicht,	niet-verplicht	en	verplicht niet (verboden).
------------	----------------	----	----------------------------

Daarbij wordt, natuurlijk, een belangrijke ethische categorie (grondbegrip) overgeslagen: ideaal (WDM 50v.; 59). Een ideaal lijkt, op het eerste gezicht, niet verplichtend. En toch: het is verplichtend (plicht), voor zover de gunstige omstandigheden (wat de Middeneeuwse denker Johannes van Salisbury (1110/1180) ‘hypo-thesis’ (d.i. het geheel der feitelijke omstandigheden of ‘situatie’) heette, -- terwijl hij het ideaal ‘thesis’ heette) er de mogelijkheid toe bieden. Waarbij men inziet dat ethische en ‘fysische’ (alethische) modaliteiten kunnen ineenlopen. - Wel gebeurt het dat men - enerzijds - de plicht als het zedelijke minimum en het ideaal - anderzijds - als het ethische maximum voorstelt.

Opm.-- De idee ‘recht’ (‘onrecht’).

A. Brunner, S.J., *Die Grundfragen der Philosophie (Ein systematischer Aufbau)*, Freiburg, 1949-3, 271, tracht ons de idee ‘recht’, zo eenvoudig mogelijk, duidelijk te maken.

“(…) Mét zijn ‘zijn’ (opm.: wezensvorm; WDM 28) heeft de mens de verplichting meegekregen (de zedelijke orde (WDM 51: zinnige orde(ning))) waar te maken.

Maar dit nakomen van die plicht behelst - doordat de mens op zijn omgeving (‘die Welt’) aangewezen is - meteen, het kunnen beschikken over bepaalde middelen (opm.: tot zijn doel of bestemming).

Gevolg: met zijn ‘zijn’ (wezensvorm) is ook de aanspraak meegegeven op het feitelijke beschikken over genoemde middelen.

(maatschappelijk gezien) is, met zijn 'zijn' (wezensvorm), ook de aanspraak meegegeven op het feit dat geen enkel medemens ('niemand') hem/ haar daarin hindert.

Besluit.-- De mens heeft welbepaalde rechten,-- d.i. hij/ zij heeft op bepaalde dingen recht op aanspraak zo dat 'vreemde' (*opm.*: medemenselijke) inmenging uitgesloten is".

Besluit.-- Het onderscheid tussen zgn. 'ethiek' en 'rechtsleer' (maatschappijleer) is het onderscheid tussen het geheel der ethiek en een deel ervan (dat over de rechten handelt). Zodat rechtsleer, in feite, ethiek is: "indien plicht, dan - t.o.v. de medemens - recht;

Appl. model.-- Gegeven: een leerkracht, die als plicht heeft haar leerlingen te vormen (het omvattende begrip voor 'onderwijs'). Voor zover die leerkracht de plicht heeft dit uit te voeren, heeft hij/ zij het recht op alle middelen, daartoe noodzakelijk (of, tot op zekere hoogte, mogelijk). - Zo b.v. de elementaire steun van de ouders wat betreft haar gezag. Ouders, die het gezag van de leerkracht (ook die van andermans kinderen), principieel (b.v. uit anarchistische overwegingen) of in feite (door gebrek aan echt inzicht in de noodzaak van een gezagsvolle sfeer in de klas), ondermijnen (niet steunen), verontrechten de leerkracht maar evenzeer de leerlingen, die, ook, recht op vorming hebben. Dit, doordat ook de leerlingen - huidige of komende - plichten hebben.

Besluit.

1. De hele klasorde(ning) staat of valt met de ethische modaliteit 'plicht'. Iedere 'misarchie' (term van de nihilistisch denkende Nietzsche (WDM 38; 58) voor deze 'minachting') is, in feite, één applicatief model van wat Derrida (WDM 2 58: déconstruction) afbouw heet.

2. Achter de modaliteit 'plicht', echter, staat de onschendbaarheid van 'al wat (zo b.v. plicht/ recht) is' (WDM 30).

Paralogisme of, zelfs, sofisme

Enkele applicatieve modellen van misvatting (paralogisme of, zelfs, sofisme (WDM 31; 36)) inzake ethische modaliteiten.

1.-- Eerste ethisch paralogisme (sofisme).

De tegenstelling tussen 'sein'(zijn) en 'sollen' 'zullen', d.i. ethische plicht). - Hetzij de zuiver Subjectivistische (WDM 43vv.) opvatting (voor dewelke 'waarde' en, meteen, plicht, gesteund op die waarde (WDM 59: gelden), een rein 'subjectief' product is:

De mens ‘schept’ (sticht) zelf, op eigen kracht ‘waarden’ (en de eraan ontspringende plichten)) hetzij de neokantiaanse ‘waardeleer’ (axiologie) (voor dewelke het ‘zijn’ niet meer de grondslag van de waarden is, maar een soort vrij zwevende gelding (‘Sollen’ geheten)),-- beide analoge stellingen inzake waarde en plicht zien niet dat én het subjectieve ‘doen gelden’ én het objectieve ‘gelden’ van waarde en de eraan vastzittende ethiek, afgezien van iedere ontologie, werkelijkheid vertegenwoordigen, d.i., strikt ontologisch sprekend, niet-niets, maar iets zijn (WDM 28), met een eigen, onherleidbare wezensvorm, ... waardoor zij tot het ‘zijn’ (en dus tot het object der welbegrepen ontologie) behoren.

Zoals de axioloog Max Scheler (WDM 42vv.; 46: S. Augustinus) het uitdrukt: “Gelden (‘Sollen’) van een plicht is, altijd al, een aanspreken van een ‘zijnde’, gericht tot een wezen dat over wil beschikt en inzichten heeft”. (Brunner, o.c., 78).

Besluit: ‘zijn’ (werkelijkheid) en ‘gelden’ (gebeurlijk als plicht) staan – ontologisch - tot elkander gelijk de hele werkelijkheid en een deel (de geldende werkelijkheid) ervan, of, zoals later te zien, een aspect ervan.

2.a.-- Tweede ethisch paralogisme (sofisme).

De tegenstelling tussen stelling (thesis, positio) en situatie (hypothesis, causa, context),

Opm.-- Zoals zo-even gezegd, is het in hoofdzaak Johannes van Solisbury (WDM 60), die dit tegenstellingspaar doordrukte.

Roland Barthes (1915/1980; taalkundige), in zijn *L’aventure sémiologique*, Paris, 1985, 143s., wijst op het retorisch belang (WDM 1;12) - b.v. voor advocaten, politici, redenaars, publiciteitsagenten e.d.m. - van dit basisonderscheid.

Eigenlijk ontspringt, bij Salisbury, dit onderscheid aan de twee vakken, nl. dialectica (niet zomaar verwarren met DDM 31; 53.1) of abstracte theorie (denk aan Platon’s ‘dialectiek’ (WDM 24), enerzijds, en retorica, anderzijds.

De dialectica, in Salisbury’s stijl, houdt zich bezig met de thesis (abstract-universele zijde van de werkelijkheid; WDM 5), terwijl de retorica, weerom in Salisbury’s zin, zich met de hypothesis (singulier-concrete zijde van dezelfde werkelijkheid; WDM 5v.) ophoudt. Cfr Barthes, o.c., 115.

Applicatief model.

De abstract-algemene theorie stelt b.v. de vraag: “Behoort men te huwen?” (= thesisvraag). Daarop antwoordt men b.v. door te zeggen: “Het is waarde- en zinvol te huwen”.

De concreet-singuliere praxis (= praktische toepassing) luidt dan b.v.: “Behoort Ilona te huwen?” (waarbij de omstandigheden (= context, situatie) een beslissende rol spelen, zoals b.v. het feit dat Ilona geen baarmoeder meer heeft). Daarop antwoordt men b.v.: “Met het oog op gebeurlijke kinderrijkdom is het waarde- en zinloos dat Ilona huwt”.

De synthesis (synthese, samenvatting) van de twee standpunten - thesis (theorie) en hypothesis (praxis) - luidt dan b.v. als volgt: “in beginsel (WDM 7) is het waarde- en zinvol te huwen, maar in feite (versta: praktisch) kan het, althans met het oog op bepaalde intenties (doelstellingen), zinloos en waardeloos zijn te huwen”.

De ontologische formulering kan, terzake, paralogisch (sofismatisch) zijn.

Zo b.v. hoort men wel: “Theorie is onwerkelijk. De praxis,-- dat is werkelijk”. -- Of, met een variante op een spreekwoord: “*La structure propose, l' histoire dispose*” (Jacques Le Goff, de woordvoerder van de zgn. ‘nieuwe geschiedschrijving’ (‘L’histoire nouvelle’) (1924/2014)), die een toespeling maakt op “De mens wikt, maar God beschikt” (‘structuur’ staat, hier, voor ‘theoretische aanpak’ en ‘geschiedenis’ voor de concreet-singuliere situatie).

Dit koppel ‘thesis/hypothesis’ is vergelijkbaar met b.v. het Freudiaanse ‘Lustbeginsel/ Werkelijkheidsbeginsel’ (WDM 47), dat er, blijkbaar, één toepassing van is:

“De lustgevoelens wikken, maar de werkelijke omstandigheden beschikken”.

Het is duidelijk dat de tegenstelling ‘Ideaal/ Werkelijkheid’ eraan beantwoordt (WDM 47 (Freud) en 50 (ideaal/werkelijkheid)).

Besluit.

In streng ontologische taal: de thesis (theorie) is één type werkelijkheid, terwijl wat men als ‘werkelijkheid’ (hypothesis) daartegenover wil stellen, ook ‘werkelijk’ (niet-niets; WDM 28),-- met eigen wezensvorm, is, maar anders ‘werkelijk’.

Eerste toepassing: De idee ‘ontwerp’ (Entwurf, projet) in de Existentiële filosofieën.

De mens wordt wezenlijk gezien als ‘geworpen’ in een situatie, die hij/ zij zelf niet kiest (WDM 16; 21; 58). maar, met klem, wordt, daartegenover, gesteld dat diezelfde mens ‘ontwerp’ is. Hierbij betekent ‘ontwerp’ het feit dat, op minimale wijze (WDM 60: in beginsel vrij) de mens vrij kiezen kan en mag.

In dat verband kan men een ontologisch onverantwoordbare zin horen: “De enkeling (*opm.*: sedert Kierkegaard, die het individu, los uit het massa-Christendom, met God confronteerde, benadrukken de existentiële de singuliere mens) ‘is’ niet, maar, om in de eigenlijke zin te spreken, hij/ zij heeft te zijn. M.a.w.: die enkeling is een taak, die hij/ zij zichzelf oplegt”. (*J.Wahl, Les philosophies de l’existence, Paris, 1954,75*).

Op zich, in de bedoeling van degenen die zo spreken, ligt er veel waarheid, natuurlijk; maar, streng ontologisch, heerst hierbij misverstand: de enkeling is op de wijze van iemand, die als taak heeft te ‘zijn’ (d.i. de hem eigen wezensvorm ‘waar’ te maken).

Opm.-- Dit behelst dat, bij de Existentialisten, de thesis zeer sterk doorweegt, al is het niet in louter theoretische zin, natuurlijk,-- wel integendeel. Te midden van de hypothesis (geworpenheid, - situatie, waarin men, soms, vastzit) sticht men toch, telkens weer, hoopvol, tegen iedere ontmoediging in, een thesis (ontwerp), al is het dan een zeer singuliere, ultra-individuele.

Tweede toepassing.-- De ideeën ‘moralpolitik/realpolitik’.

Wij zagen, WDM 61, dat rechtstheorie slechts één tak van de integrale ethiek is. Of, indien men dit liever hoort, dat micro-ethiek (= individuele ethiek) en macro-ethiek (= maatschappelijke ethiek) twee aspecten van één en dezelfde ethiek zijn.

Bibl. steekpr.: *E. Faul, Der moderne Macchiavellismus, Köln/Berlin, 1961.--* Dit boek situeert Nicolo Macchiavelli (1469/1527; de bekende politiek geïnteresseerde Humanist) - daarvandaan de naam ‘Macchiavellisme’ of, in het Duits, ‘Realpolitik’ - in zijn eeuw. De moraal van een Macchiavelli, die ook in onze huidige verkoopkunde (marketing) diep is doorgedrongen, heet staatsutilisme.

De thesis is: “Is goed (ethisch, d.i. in geweten, verantwoordbaar) al wat de staat (*opm.*: in de verkoopkunde heet het: de verkopende) nuttig is.

Opm.: in het Latijn heet ‘nuttig’ ‘utilis’, -- men zegt ook ‘utilitarisme’ i.p.v. ‘utilisme’. Praktisch kwam, sedert de dagen van Macchiavelli, staatsutilisme neer op de rationele totaalaanpak van:

- a. staatsbeleid en
- b.1. economie (staatsfinanciën) en
- b.2. militaire noodzaak (WDM 47),-- niet zonder een bijzondere nadruk op het noodzakelijke karakter van de militaire (strategische en/of tactische) situatie.

Wij zeggen wel ‘situatie’, d.i. in de taal van Salisbury, hypothesis.-- Doch let op de Duitstalige termen: ‘moraalpolitiek’ en ‘reaalpolitiek’ (in vernederlandste vorm).

Alsof een gewetensvolle politiek (de militaire zijde inbegrepen), zoals de middeleeuwse denkers deze, onder Kerkelijke invloed, natuurlijk, ontwierpen (‘bellum iustum’, moreel verantwoorde, ‘rechtvaardige’ oorlog: oorlog is maar ethisch verantwoordbaar als noodoplossing en, dan nog, binnen strenge gewetensvolle voorwaarden),-- alsof een ‘rechtvaardige’ oorlog ‘irreëel’ (onwerkelijk was en een Macchiavilistisch opgevatte, in de grond (louter Kerkelijk gezien) immorele - want naar een aantal morele waarden niet omziende - oorlog alleen echt ‘werkelijk’ d.i. aan de hypothesis, de singulier concrete omstandigheden (situatie, context) aangepast, was.

Weerom: ook de Moralpolitik is een aan de werkelijkheid aangepaste politiek, maar dan een werkelijkheid, die hogere normen (WDM 51: zinnige orde; 60) omvat, terwijl een Realpolitik, om reden van het te bereiken doel (‘Het doel wettigt (in schijn) de middelen’), de totale werkelijkheid vermindert met de hogere idealen.

Opm.-- In een analoge ‘realistische’ zin argumenteert een *J. Kruithof, Ethica*, Antwerpen, 3, 1961/1962, -- o.m. 127.

Steller stelt de Marxistische moraal tegenover de religieuze (zoals hij ze, als Marxist omduidt).

De zgn. ‘moreel-metafysisch-religieuze’ regel (versta: gedragsregel)

(1) geldt niet voor een individu, maar voor een groep mensen (sic),-- wat een Kierkegaard, als authentisch Christen, zeker zou verwerpen;

(2) verwerpt het uitzonderlijke (‘exceptionele’), want is gericht op de middelmaat (wat opgaat voor het o.m. (maar niet alleen) door Kierkegaard aangevallen massa - religieuze type);

(3) verwerpt het nieuwe (d.i. is wezenlijk behoudsgezind, ja, regressief).

Besluit: zo’n ethiek is onwerkelijk, want niet eenzijdig economisch-sociaal en revolutionair.-- Wat wij voor de ‘ontologie’ van een Kruithof laten, natuurlijk.

Men vergete het niet: Marxisme en Macchiavellisme huldigen zeer nauwe banden, zoals *A. Glucksman, Le discours de la guerre*, Paris, 1979, 93s., uiteendoet.

De 'intentionele' ontologie.

De mens, door Heidegger 'Dasein', d.i. 'das Sein in seinem da' (het zijn 'daar-zijn' (= aanwezigheid)), geheten, vertoont twee aspecten, wanneer hij zich met de werkelijkheid bezighoudt.

(1) Zo b.v. gaf M. Scheler ons een objectgerichte kijk te zien (WDM 42: ontmoeting met het 'zijn'): "Het is daar, zonder meer" Zo klonk het besluit.

(2) Maar WDM 43/46 gaf ons de lusvormige (reflectieve) kijk te zien: het subject, dat zich met het 'zijn' op houdt, zelf gesitueerd te midden van datzelfde 'zijn': "Ja, ik besef dat ik besta" (Augustinus).

Maar dit laatste is - op zijn manier - een subject-objectbetrekking.: "Ik (subject,-- reflectief-introspectief) besef (= bewustzijn) dat ik er ben (object)".

Besluit.-- Of het nu om extramentale (zich in de buitenwereld bevindende) of om intramentale (zich in ons innerlijk leven situerende) 'werkelijkheden' gaat, telkens is er een subject-objectbetrekking. Welnu, het is die subject-objectbetrekking die de wezenskern van de intentionele ontologie uitmaakt.-- Wij leggen dit, nu, even historisch uit.

1. Het edele ('schone') juk. (66/68)

'Kalon zugon' (het mooie juk), vergelijkbaar met een 'xu.zeuxis' (een tweespan),-- ziedaar hoe Platon de verhouding 'subject/ object' (= intentionaliteit) heet.

(a) Pindaros van Kunoskefalai (-518/-438), de beroemde Griekse lierdichter, bestempelt "de alziende zonnestraal" als "de maat", ('metron'), de norm, van onze ogen, terwijl zij aan het zien zijn" (Isthm., 5: 67).

*O. Willmann, Gesch. d. Id., 246, zegt, daarbij, wat volgt :"*Pindaros loopt, hiermee, vooruit op een gedachte van Platon, die zegt dat het licht zowel het oog de afbeelding (weergave) van de dingen als de dingen zelf hun zichtbaarheid toemeet,-- wat de theoretische duiding is van de (*opm.* :overall verspreide, Archaïsche) leer dat 'similia similibus' (het gelijke door het gelijke; versta: het object d.m.v. het bij hem passende model gekend wordt.

b. – "De (Paleo)pythagoreeërs (WDM 13) leren dat het verstand, voor zover het geschoold is inzake 'getalvormharmonieën' ('mathemata'), het criterium (= maat) van de dingen is. Met name, zoals Filolaos van Kroton (-469/-399; een Pythagoreeër) zei: het verstand vertoont, voor zover het theoretisch inzicht bezit in de wezensaard (WDM 28: forma) of 'natuur' van het heelal, een welbepaalde verwantschap met die 'natuur' van het heelal.

Dit, doordat - uiteraard - het gelijke (= origineel) door middel van het gelijke (= model, weergave) gekend wordt (Gr.: “hupo tou homoioy, to homoion”). (Aldus de Sceptieker *Sextos Empeirikos* (= Sextus Empiricus; +190/+150), in zijn *Tegen de Mathematikoi*).

Anders - begrijpelijker - uitgedrukt: doordat, in onze geest (verstand/ rede), een ‘model’ (weergave) van de wezensaard van de dingen, in het heelal (= ‘zijn’), op de een of andere wijze, aanwezig is (wat later b.v. het ‘kenbeeld’ geheten wordt), daardoor kent ons ‘theoretisch’ verstand die wezensaard.

(c) --”Aan de oude (= overgeleverde) stelling (lemma), nl. dat wat ‘gelijk’ is, door wat ‘gelijk’ is, gekend wordt, knoopt *Platon* van Athene (-427/-347), in zijn *Politeia*, zijn leer omtrent de eenheid van ‘zijn’ en ‘kennen’ in de ideeën (WDM 28; 34; 51; 53.2) aan.

Zo b.v. is het oog ertoe in staat de zon te kennen, doordat het - in Platonische termen uitgedrukt - onder alle zintuigen, dezelfde wezensvorm als die van de zon - in de hoogste graad - in zich draagt. M.a.w.: zichtbaarheid en gezichtsvermogen (*opm.*: object en subject) zijn, door de grote Demiourgos (Werkmeester, die in Platon’s ogen de heelalorde stichtte), op elkander afgestemd. Zij zijn een tweespan, ‘xu.zeuxis’, door een edel juk bijeengehouden. Dat ‘edel juk’ is, hier, het licht”. (*O. Willmann, Gesch. d. Id., I, 439*).

Het kan zijn dat de taal van een Platon ons, Modernen, als aan zijn tijd en cultuur gebonden overkomt. Toch is de onveranderlijk geldige wezenskern, erin uitgedrukt, nog steeds van kracht.

(d) “Aristoteles van Stageira (-384/-322), Platon’s leerling, maar die een eigen filosofisch stelsel uitbouwde (de zgn. Peripatetische School), maakt - net als Platon - de stelling dat het ‘gelijke’ (= origineel) door middel van het ‘gelijke’ (= model) gekend wordt, tot de zijne. Het kenvermogen sticht een gelijkenis van de toedracht der dingen, in zich, (...), maar dan een gelijkenis van - niet het hele wezen maar van - haar ‘eidos’ (wezensvorm), de dingen eigen.

Zo is niet de steen in de ziel (*opm.*: subject) maar enkel de vorm (forma) van de steen (*De an. 3: 8,2*).

Of nog: “De gezichtszin neemt wel de kleur in zich op, maar zonder de materie (waarin zij zich situeert). (*De an. 3: 2,3*). (*O. Willmann, ibid., 549*).-- Bij dergelijke teksten wordt, geleidelijk, duidelijker wat een wezensvorm is.

Besluit.

Het edele juk (de eenheid van origineel en model (weergave)) vormt een aloud idee, dat wij bij de grote figuren en strekkingen van de Antiek-Griekse filosofie, telkens weer, maar in varianten, terugvinden.

Dat dit ook voor de ontologie geldt, blijkt uit wat *Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, I (Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur (WDM 12) durch die Griechen)*, Freiburg, 1971, 237, terzake zegt. Krafft verwijst naar *Fr. 5 (H. Diels, Die Fragm.d. Vors., I (editie 1922) 152)*: “Want (het zijn) denken en zijn is hetzelfde”. “Geest en ‘zijn’ horen bij elkander, -- net zoals het oog en de zichtbare dingen.

Naar een oeroude intuïtie komt kennen en vatten van iets - in welke vorm ook - slechts tot stand doordat wat gelijk is, wat gelijk is, kent (...).-- Zo zijn, ook voor Parmenides van Elea (WDM 2), geest en zijn identisch”.

2. De intentio (gerichtheid).

Met deze wijsgerige term bevinden wij ons in de volle Middeneeuwen (800/1450), met de Scholastiek.

P. Foulquié, R.Saint-Jean, Dictionnaire de la langue philosophique, Paris, 1969-2, 376, vat de leer van de Scholastici, inzake ‘gerichtheid’, samen als volgt.

(a) Er is de cognitieve (kennismatige) ‘intentio’ of gerichtheid. Zo b.v. wanneer ons bewustzijn gericht staat of wordt op een zintuiglijk gegeven (“Ik zie daar een mens lopen”). Deze gerichtheid heten de Scholastici ‘intentio formalis’ (gerichtheid in de eigenlijke of ‘formele’ zin).

Opm.-- Door metonymie (WDM 3) of betekenisoverdracht - hier: van de act der gerichtheid naar het object, waarop die gerichtheid ‘gericht’ staat - heten de Midden-eeuwse denkers ook het object van de ‘intentio’, ‘intentio’ (maar dan ‘intentio obiectiva’ of ‘objectaanduidende gerichtheid’,). Zo b.v. is ‘het lopen van een mens’ de intentio van mijn zien (d.i. van mijn bewustzijn voor zover het iets ziet). Kortweg: ‘bewustzijnsinhoud’

(b) Er is ook de - ons beter bekende - volitieve wilsmatige) ‘intentio’, gerichtheid, resp. richting (denk b.v. aan doelgerichtheid).

In deze betekenis gebruiken wij, nog steeds, de term ‘intentie’ (bedoeling); “Zij handelde met goede bedoelingen” is ook uitzegbaar als “Zij handelde met goede intenties”.

Besluit.

Wat de Antieken - met Platon - het edele juk heetten, dat heten de Scholastici, blijkbaar meer psychologisch ingesteld, 'intentio'; bewustzijnsgerichtheid).

Door metonymie heten zij ook dat waarop ons bewustzijn gericht staat, 'intentio' (wat geïntendeerd of bedoeld wordt).

Nawerking.

(1) -- De Oostenrijkse school.

H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, 1970, 133ss., heeft het over wat hij heet 'de Oostenrijkse School';

(a) Verre voorganger was Bernhardt Bolzano (1781/1848; bekend om zijn wiskundige en logische werken).

(b) Franz Brentano (1838/1917), de leider, voerde de term 'intentio' in zijn psychologie in (*psychologie vom empirischen Standpunkt* (1874));

a. Als opdracht van zo'n empirische psychologie ziet Brentano - niet de oorzakelijke (causale) verklaring, maar - de beschrijving van de psychische fenomenen. Onder 'fenomenen' verstond Brentano 'acten'. Zo b.v. de voorstelling van een mens, die aan het lopen is. Horen, voelen, zich herinneren, oordelen, beleven (van vreugde b.v.) zijn 'akten'. Daartegenover stelt hij 'fysische fenomenen', zoals b.v. kleuren, mensen, landschappen die objecten van die akten zijn.

b. Welnu, in Scholastische geest, is iedere act 'intentioneel', d.i. gericht op een gegeven (object).

Bibl. st.: H. Duijker/ P. Vroon, *Codex psychologicus*, Amsterdam/ Brussel, 1981, 16v.

c. Het bewustzijn definieert Brentano wezenlijk 'als' gerichtheid (van het subject) op een object (= intentionaliteit).

Opm.-- Met die idee 'intentionaliteit' beweert Brentano nog niet dat het object ook buiten de innerlijkheid van het subject, extramentaal dus, bestaat. Neen: het is voldoende dat het 'object' ergens in mijn geest (bewustzijn) aanwezig is. Althans zo denkt de jongere Brentano. (*opm.:* vergelijk WDM 43: introspectieve methode).

Anderen, zoals b.v. Alexius Meinong (1853/1927), Carl Stumpf (1848/1936) en, vooral, de beroemdste onder hen, Edmund Husserl (1859/1938; WDM 45), hebben de basisideeën van Franz Brentano verder uitgewerkt.

(2) -- De fenomenologische school.

“De nieuwe filosofie, die door de Oostenrijkse School werd ingezet, zal de naam ‘fenomenologie’ krijgen. Nadat zij haar hoogtepunt bereikte in de jaren, die onmiddellijk op Wereldoorlog II (1940/1945) volgen, mondt zij, uiteindelijk, uit - als methode - in de existentiële (WDM 16; 21; 63) ontologie en filosofie, die ze willen voortzetten” (H. Arvon, o.c.,133).

(a) -- Als term komt het woord ‘fenomenologie’ het eerst voor bij Johann Heinrich Lambert (1728/1777).

(b). *G.Fr.W. Hegel* (WDM 31; 53.1), de dialectisch-Idealist, laat in 1806 zijn *Phänomenologie des Geistes* (een soort cultuurgeschiedenis) verschijnen;

Pater Teilhard de Chardin, S.J. (1881/1955) wil - zo zegt hij - ‘fenomenologie’ uitwerken, maar, bij hem, is dat in natuurwetenschappelijk-biologische en evolutionaire zin te verstaan.

Om, dus, Husserl’s fenomenologie te typeren bestempelen wij ze als intentionele fenomenologie. “Het menselijk bewustzijn - en, breder nog, het menselijk bestaan (WDM 16: bestaan) - moet gedefinieerd worden door de intentionaliteit. Hieronder verstaat men de stelling die dit ‘bestaan’ radicaal identificeert met het gericht zijn op het andere. (...) De mens (...) is gerichtheid op, verwijzing naar het andere,-- de wereld, de anderen (...)”. (*A. de Waelhens, Wat is fenomenologie?*, in: *Onze Alma Mater* 15 (1961): 1,3).

Besluit.

Zowel het edele juk (de wederzijdse afgestemdheid van subject en object) als de intentionaliteit (de gerichtheid van het subject op het object) vormen de basis van een intentionele ontologie.

De kern ervan is de zesledigheid der transcendentale begrippen ‘zijnde’, iets, (wezens)vorm,-- eenheid, waarheid, waarde). (WDM 28v.).

a. De drie eerste werden, hierboven, uitvoeriger behandeld: voor zover - zoals M. Scheler dit kort uiteendeed (WDM 42; ontmoeting met het zijn,-- als zijnde, iets en wezensvorm) - wij ons met die drie begrippen geconfronteerd hebben, was dit reeds intentionele ontologie (want intentio is zich met iets confronteren). De drie volgende transcendentaliën - een, waar, goed (waardevol) - behandelen wij nu kort.

1.-- De transcendentele waarheidsleer (epistemologie).

‘Waarheid’ (‘a.letheia’; WDM 38) heeft, in de filosofie, meer dan één betekenis.

(a) Metafysische (ontologische) waarheid is die eigenschap van al wat is (= werkelijkheid), voor zover het, geconfronteerd (= intentio) met een met geest (verstand/ rede) begaafd wezen, ken- en denkbaar, begrijpelijk of ‘zinnig’ is (WDM 8; 42;--53.2 /56 (mogelijk)).

Was het ‘zijn’ (de werkelijkheid) zo dat zij radicaal onbegrijpelijk, onkenbaar en ondenkbaar, was, dan zou, metafysisch, ‘waarheid’(= zinnigheid) onbestaande zijn.

Men kan dit, in een niet al te gewenste taal, ook nog anders uitdrukken: was de werkelijkheid volledig ‘irrationeel’ (in de zin van ‘voor iedere geest (verstand/ rede) onbegrijpelijk’), dan zou van ‘rationaliteit’ van de werkelijkheid geen sprake kunnen zijn. ‘Rationaliteit’ (‘redelijkheid’) betekent, in deze context, hetzelfde als ‘waarheid’ in de ontologische zin.

Als men wil: de waarheid omtrent alle werkelijkheid is maar ken- en denkbaar, voor zover er in die werkelijkheid ‘objectieve waarheid’ aanwezig is,-- waarbij ‘waarheid’ dan betekent ‘vatbaarheid voor kennis en denken’.

(b).1. Logische waarheid (WDM 40)

is die eigenschap van onze kennis, in oordelen uitgedrukt, voor zover deze overeenstemmen met de werkelijkheid,-- “met wat is, zoals het is”. Het tegenmodel (tegendeel) is de onwaarheid of valsheid.

(b).2. Ethische (morele, zedelijke) waarheid (WDM 30; 56; 60/65)

is die eigenschap van ons innerlijk en uitwendig gedrag, voor zover dit in overeenstemming is met onze zedelijke beginselen (principes).-- Men kan dit ook uitdrukken met “zedelijk echt gedrag”.

Heideggeriaanse ‘aletheiologie’

Zoals J.A. Aertsen, *Wendingen in waarheid* (Anselmus van Ccunterbury (1033/ 1109), Thomas van Aquino (1224/ 1274), Gianbatista Vico (1668/1744)), in: *Tijdschr. v. Fil.* 49 (1987): 2 (juli, 187/229, zegt, is filosofie, voor Heidegger, aletheiologie (waarheidsleer). “Die Wahrheit ist die Sache des Denkens” (De waarheid (onverborgenschap van het zijn) is de aangelegenheid bij uitstek van het denken). Die Wahrheit bleibt das allererst zu Denkende” (De waarheid blijft dat wat, bij voorrang, het denken moet onder ogen nemen).

Bibl. st.: *M. Heidegger, Hegel und die Griechen*, in: *Wegmarken*, Frankfurt a. M., 1967, 272.

Volgens Heidegger heeft de metafysiek (ontologie) - “von Platon bis Nietzsche” - het wel over de hierboven aangehaalde waarheden gehad, maar “het ‘zijn’ zelf denken”, -- dat heeft zij ‘vergeten’ (= ‘Seinsvergessenheit’).

Zoiets, in zijn vage algemeenheid genomen, is, natuurlijk, altijd ergens ‘waar’. Maar of Heidegger, met zijn ‘nihilistische’ waarheidsidee, zoveel verder staat, dat is een andere vraag.

Luister b.v. naar volgende Heideggeruitspraak: “Het ‘wezen’ van de ‘waarheid’ is de ‘waarheid’ van het ‘wezen’; Hiermee wil hij zeggen dat het eigenlijke wezen van de zoveel besproken waarheid (in de traditionele zin) te vinden (of, althans, te zoeken) is in het (Heideggeriaans verstaan) ‘wezen’ (d.i. praktisch, het cultuurhistorisch zich ontwikkelende en op de huidige nihilismecrisis (WDM 59), met al haar ‘frustraties’ (WDM 58; 59), uitlopende heeal- en mensheidsgebeuren),-- nl. het wezen van de ‘echte’ (versta: Heideggeriaans begrepen) ‘waarheid’ of het geleidelijke, op frustrerende ervaringen uitlopende ontwaken van de mensheid.

Opgemerkt zij dat Heidegger, hiermee, wel waarheid vat - en nog geen onbelangrijke -, maar zich vastzet in één welbepaald, door hem overdreven waarheidsidee.

Nietzscheaanse waarheidskritiek.

Ger. Groot, De waarheid is een vals begrip (Nietzsche volgens anderen en volgens zichzelf), in: *Streven* 49 (1982): 5 (Febr.), 395/405, wijst op de steeds maar toenemende Nietzscheduidingen, de ene al ‘vernuftiger’ dan de andere.

“Met *R. Duhamel, Kerngedachten van Friedrich Nietzsche*, Antwerpen/Amsterdam, 1979, zijn wij (= Groot) van mening dat de betekenis van Nietzsches denken, voor de huidige tijd, vooral moet gezocht worden in zijn kritiek op het traditionele waarheidsbegrip (A.c., 399).

a.-- Duhamel vindt de wezenskern van Nietzsche’s denken in volgende uitspraak (liever: vooropstelling of axioma; a.c., 400): de werkelijkheid is “het pure en dus zinloze worden”.

De tweede vooropstelling, daaraan, in de grond, gelijk, is: “Het menselijke denken en spreken over het zijn verraadt, want verstart (tot niet-wordend ‘zijn’) die zinloze wording”. Immers - aldus, steeds, Nietzsche - ons denken scheidt zich een louter ingebeelde, ‘illusorische’ (= begoochelende) ken- en denkinhoudelijke schijnwereld,-- een product, dat de traditie, dan, voor de ‘ware’ wereld (het ware ‘zijn’) houdt.

Die kwaal, zich in denkbeeldige werelden te verliezen (zo dat men ze voor de echte werkelijkheid houdt), zit zo diep dat zij de structuren van ons spreken (de taal als vastleggen van wat op zich onvast, want ‘zinloos worden; is), de structuren van onze logica (de logica als redeneren over en vanuit vaste toedrachten (die, ondertussen, als ‘zinloos wordend’, weerom veranderd en, dus, onvast zijn), ja, zelfs de structuren van onze wetenschappen (die het onveranderlijk vaste willen bloot trekken in een op zich wordende en, dus, onvaste werkelijkheid) tot grondslag dient.

In Nietzsche’s taal heet zo’n kwaal ‘metafysiek’ (begrepen als werkelijkheidsvreemd denken).

De uitweg uit die ‘vlucht’ voor de harde, zinloze werkelijkheid, die de ontologie is, heet Nietzsche ‘fröhliche Wissenschaft’ (vrolijke wetenschap, d.i. zoiets als “Aangezien het toch allemaal zinloos (frustratie: WDM 59) is, laat er ons dan maar al lachend, er iedere onveranderlijke ernst aan ontnemend, doorheen trekken,-- met de moed van de wanhoop!”).

b.(1) Eerste kritiek.

Ger. Groot, die zijn bewondering voor Nietzsche niet verbergt, zegt, a.c., 400, woordelijk dat Nietzsche, zoals ieder echt denker, een oorspronkelijk (versta: eigenzinnig) inzicht huldigt “als een plotseling oplichten van de waarheid”. Ja, waarachtig : het staat er zo! M.a.w.: Nietzsche huldigt een nieuw, oorspronkelijk waarheidsidee, nl. het nihilistisch, de zinloosheid van alle mogelijke werkelijkheid bloottrekkend waarheidsbegrip. Het spreekt vanzelf dat ditmaal ‘waarheid’ nu eens niet ‘vals’ is!

b.(2) tweede kritiek.

Zoals, hierboven, Heidegger (“von Platon bis Nietzsche”), zo ook, maar op zijn, eigenzinnige, manier Nietzsche: Platonisme wordt verward met kunische, wereld- en levensvreemde filosofie (WDM 36; 38; -- 51).

Wij verwijzen naar het paralogisme, dat, min of meer duidelijk, in al dergelijke kritieken van het gefixeerde, dat metafysiek eigen zou zijn, aan het werk is: WDM 34 (reeds Parmenides (met Platon’s kritiek daarop); 36) leerde ons dat ‘wording’ wordend ‘zijn’ is.

2.-- De transcendentele waardeleer (axiologie).

Zoals reeds kort aangeduid, WDM 29, is de ontologische ‘goedheid’ (al wat goed is) hetzelfde als ‘vatbaarheid voor waardeschattingen;-- net zoals ontologische ‘waarheid’ hetzelfde is als ‘vatbaarheid voor ware oordelen’.

1. De ‘intentio’ of benaderingswijze (wijze van zich confronteren) is, nu, volitief, d.i. (zoals WDM 68 leerde) wilsmatig (waarbij ‘wil’, voluntas zeer breed genomen wordt, nl. als waardezin).

2. Zoals S. Augustinus ons leerde (WDM 45), is onze ‘intentio’, onze ontmoeting (kennismaking) met de werkelijkheid, drievoudig: gerichtheid op het zijn als zijn (essentie en existentie (WDM 26v.)), op de waarheid als kenbaar en, ook en niet het minst, op de ‘goedheid’ (het waardeerbare) als object van voelen en wilsbesluiten.

a.-- Ontologische waarde.

Net zoals voor de ontologische waarheid ook hier: ‘waarde’ betekent hier ‘al wat, hoe dan ook, waardeschattingen kan uitlokken’. - Zo b.v. is al wat louter ‘fantasie’ (WDM 49) is, ook ‘waarde’. Lees b.v. *Franz Rottensteiner, The Fantasy Book (An Illustrated History from Dracula to Tolkien)*, New York, 1978: gij zult zien hoe de pure fantastische letterkunde en kunst betekenisvol, d.i. waardeerbaar, is ...voor de mens als gemoed, gevoel, -- besluitvormend wezen. Waardoor? Doordat zelfs het ingebeelde niets (WDM 28), iets, forma (wezensvorm, -- onderscheidbaar van de hele rest), is.

A fortiori (des te meer) is al wat niet-fantastisch, in en rondom ons verwerkelijkte mogelijkheid, is, waardevol,-- hoe dan ook.

Opm.-- Het zinnige (al wat niet-ongerijmd is; WDM 32) is zowel logisch zinnig als axiologisch zinnig. Zeggen wij niet van het leven, voor zover het zijn waarde voor ons verliest, dat het zinloos is?

b.1.-- Logische waarde.

Herlees WDM 40: zien wij niet hoe de recentere logistici, de grote ontologische traditie getrouw (misschien zonder het te beseffen), spreken van ‘tweewaardige’, ‘meerwaardige’ logica’s? Welke zijn, daar, b.v. de waarden? ‘waar’, resp. het tegenmodel ‘onwaar’, of: noodzakelijk, niet-noodzakelijk, noodzakelijk niet. De oordeelswaarheid (overeenstemming van onze inzichten met de toedrachten) is één type van (ontologische) waarde. Met betekenis ook voor het gemoed b.v..

b.2.-- Ethische waarde.

1. De eerste ethische waarde is de ethische waarheid (WDM 30 (ontologische grondslag); 71 (wezensvorm)) voor zover ieder onzer in overeenstemming leeft met de ethische waarden ('principes' drukken waarden uit,-- zijn waardeoordelen), die hij / zij 'huldigt' (hoogschat), in die mate dwingt hij/ zij, in de eigen ogen (in geweten) en in die van de anderen, eerbied af. Het tegenmodel wekt slechts misprijzen of, althans, medelijden: "De vlag dekt de lading niet"!

2. Er zijn, natuurlijk, behalve de cognitieve of waarheidswaarden, andere ethische waarden: M. Scheler (WDM 42; 62) heeft getracht een soort typologie (typenleer, indeling) erven op te maken:

a. aangename (onwaarde: onaangename; WDM 47: lustbeginsel) dingen, personen, processen,-- zij hebben 'waarde' (hedonistische waarden ;

b. al wat gezondheid, biologisch gezien, bevordert, is waardevol (onwaar de ziekte, kwetsuur, in Scheler's terminologie: vitale waarden; m.a.w.: biologische waarden);

c. al wat cultuur van de geest (= verstand/ rede, gemoed, karakter) bevordert, is waardevol: esthetische waarden (schoon, tegenmodel: lelijk), juridische of rechts-waarden (al wat recht sticht, is waardevol; onrecht (b.v. geweld) is onwaarde), epistemologische waarden (vakwetenschappen, wijsbegeerte, theologie, retoriek,-- zij stichten waardevolle situaties; onwaarde: onkunde, dwaling),-- ziedaar, in Scheler's ogen de culturele waarden.

a. Opm.-- De verhevenste waarde, althans voor de Katholieke Scheler (op latere leeftijd geraakte hij in een geloofscrisis), is het heilige (vgl. WDM 30: het onschendbare is de verschijningswijze van het heilige, in de striktere zin), -- iets dat met godsdienstfilosofie te maken heeft (in Augustiniaanse zin o.m.). (sacrale waarden).

b. Opm.-- Waar juist, in Scheler's zienswijze, situeren zich de ethische waarden? Zij staan buiten, de boven geschetste waardeschaal en toch zijn zij erin aanwezig: zodra de mens een waarde verwezenlijkt (realisering, bewerkstelling, verwerkelijking) - ordo executionis, de orde van het verwezenlijken,-- zo zegden de Scholastici sticht hij ethische waarde, in de strikte zin. Elke waarde 'geldt' (Sollen; WDM 61v.), d.i. laat zich, hoe dan ook, voelen: "Gij zult niet doden" b.v.. Maar wie die gelding in zijn praxis (WDM 63) 'waar' maakt, d.i. bewerkstelligt, zet de stap van het waarde-voelen naar het waarde-realiseren.

Indien men, dus, hetzij b.v. door kernstop hetzij door abortusvoorkoming (wij oordelen, hiermee, niet over de feitelijk gepleegde afdrijvingen), leven (biologische waarde) niet enkel in ‘theorie’ huldigt, maar ook praktisch doet gelden, zet de stap van het pure waardevoelen naar de zedelijke praxis.

Bibl. steekpr.: L. De Raeymaeker, *De filosofie van Scheler*, Mechelen, 1934, 46vv.. “Es gibt ursprüngliches, intentionales Fühlen”.

De hele Scheleriaanse waardeleer staat of valt met deze hoofdstelling: er bestaat een ‘oorspronkelijk’ (d.i. onherleidbaar tot iets anders en, dus, in een of andere directe ervaring (ontmoeting, ‘intentio’) gegeven) voelen,-- nl. van waarden.

(a) Waardevoelen is niet hetzelfde als b.v. een gemoedstoestand.

Appl. model.

Ik sta, deze morgen, droefgeestig (teneergedrukt, ‘depressief’) op.-- Zo’n droefheid heeft maar zin, indien er, op de ene of andere wijze, waarde en het aanvoelen van waarde bestaat. Droefenis is geconfronteerd worden (= intentionaliteit) met on.waarde. M.a.w.: de mogelijkheidsvoorwaarde (WDM 8: voldoende reden) van zo’n gemoedstoestand is o.m. dat er iets verkeerd aan het werk is (onwaarde).

(b) Waardevoelen is, ook, niet hetzelfde als wilsreacties.

Appl. model.

Op de naar-droeve stemming, van deze morgen nl, kan ik op verschillende wijze reageren: ik kan mij ervan overleveren (slechte luim, droeve humeur); ik kan ertegen reageren door b.v. mij te verstrooien.

In die reacties is een waardevoelen aan het werk: er mij aan overleveren is ervan uitgaan dat die droeve stemming ergens ‘zin’ (waarde) heeft; er mij tegen verzetten, wilskrachtig, betekent dat ik in die droefheid een onwaarde zie en het overwinnen ervan als zinnig en waardevol beschouw.

Weerom: één der noodzakelijke en wellicht voldoende redenen van die reacties is waardevoelen.

(c) Waardevoelen is, eveneens, niet hetzelfde als doelstreving.

Appl. model.

Strevingen, één der basisfenomenen, o.m. door de Psychoanalyse (WDM 47) sterk (en terecht) benadrukt, zijn strekkingen (WDM 21: idée-force) van onze volitieve ‘intentio’; zij hebben een bestemming : zo b.v. de streving naar lustgevoel, door Freud verondersteld als het eerste basisgegeven van onze ‘diepte’ (onbewuste geest). In die zin is de natuurlijke luststreving doelgericht.

Indien ik, nu, als Epikooreeër (Epikouros van Samos (-341/-271) huldigde een hedonisme of lustfilosofie), welbewust als hoofddoel van mijn leven zoveel mogelijk lustvolle belevingen door te maken vooropstel, dan is dit doelgerichtheid in de tweede graad (bewust doorzetten van wat het onbewuste reeds als doel aangeeft).

Beide, onbewuste en bewuste doelstreving, hebben maar ‘zin’, indien men in lustervaringen waarde ziet of minstens vaag voorvoelt.

Besluit.

De vergelijkende methode (waardevoelen vergeleken met gemoedstoestanden, wilsreacties, doelstrevingen) toont dat er, als ‘reden’ (mogelijkheidsvoorwaarde) van de drie vergeleken volitieve fenomenen, zoiets als waardevoelen aanwezig is.

De term ‘goed’ (‘goederen’) betekent dat bepaalde werkelijke toedrachten (b.v. economische goederen) ‘waarde’ vertegenwoordigen: in een gegeven belichaamd sticht waarde een goed.

Bibl. steekpr.:

Zoals in alle voorgaande gevallen van boeken e.d.m. zo ook hier: er is een massa literatuur; zo o.m.:

-- L. Lavelle, *Traité des valeurs, I (Théorie générale de la valeur)*, Paris, 1951 (boeiend is o.c., 33/181: *La valeur dans l'histoire*);

-- P. Schotsmans, *De waardeleer als uitweg uit onze beschavingscrisis*, in: *Onze Alma Mater* 1986: 2, 106/120 (waaruit blijkt dat de axiologie in volle bloei is).

‘Gott ist tot! (Fr. Nietzsche).

Nietzsche (WDM 72) schreef, het eerst, deze slagzin neer in zijn *Fröhliche Wissenschaft* (Drittes Buch), Nr. 125 (*Der tolle mensch* (De waanzinnige mens)), 1882.

Wij geven, verkort, de tekst weer.-- “Hebt gij niet gehoord van die waanzinnige mens, die, in volle voormiddag, een lantaarn aanstak, de markt op liep en zonder ophouden schreeuwde: ‘Ik zoek God! Ik zoek God!’

Daar, nu, juist velen van diegenen die niet aan God geloofden bijeen stonden, wekte hij een groot gelach: ‘Is God, dan, verloren geraakt?’ zei de ene. ‘Is hij, net een kind, verloren gelopen?’ zei de andere. (...).

De waanzinnige mens sprong midden onder hen en doorboorde ze met zijn blikken: ‘Waarheen is God?’ riep hij.

‘Ik wil het u zeggen: wij hebben hem gedood,-- gij en ik!, Wij allen zijn zijn moordenaars.

Maar hoe hebben wij zoiets klaargekregen? Hoe gelukten wij erin de zee uit te drinken? (...) Wat juist begingen wij toen wij de aarde van haar zon losmaakten? In welke richting beweegt zij zich nu? In welke richting bewegen wij ons? Misschien weg van alle zonnen? Storten wij niet voortdurend naar beneden? (...) dwalen wij niet als doorheen een eindeloos niets (WDM 58: Heidegger’s niets is, hiermee, vergelijkbaar; 72: het pure en, dus, zinloze worden)? (...)

Is het niet kouder geworden? Komt niet, almaar door, de nacht en meer nacht? Moeten niet, in de voormiddag, lantaarns aangestoken worden? (...) God is dood! God blijft dood! En wij hebben Hem gedood! -- Hoe gaan wij ons troosten,-- wij de moordenaars onder de moordenaars? Het heiligste (WDM 75) en het machtigste, dat de wereld, tot nog toe, bezat, -- het is, onder onze messen, doodgebloed. wie wist dit bloed van ons af? Met welk soort water zouden wij ons kunnen reinigen? (...)

Nooit was er een groter daad ook: wie na ons geboren wordt, behoort, om reden van die daad, tot een hogere geschiedenis (WDM 38: Übermenschtijdvak),-- hoger dan, tot nog toe, alle geschiedenis was.

Hier zweeg de waanzinnige mens. Hij keek, weerom, zijn toehoorders aan: ook zij zwegen en keken, met bevreemde blik, hem aan.

Tenslotte wierp hij zijn lantaarn op de grond zo dat zij aan stukken vloog en verzwond: ‘Ik kom te vroeg’ zei hij daarop. ‘Ik ben nog niet op het gepaste tijdstip. Dit ongehoorde gebeuren is nog onderweg en op reis: het is nog niet tot de oren van de mensen doorgedrongen. Bliksem en donder hebben tijd nodig; (...) daden hebben tijd nodig’ - ook nadat zij gesteld zijn, willen zij, althans, gezien en gehoord worden. Deze daad is - voor hen - nog verder dan de verste sterren: en toch hebben zij ze gesteld.

Men vertelt nog dat de waanzinnige mens, gedurende dezelfde dag, in verscheidene kerken binnendrong om er zijn Requiem aeternam deo (‘Geef de eeuwige rust aan God’) te zingen. Hij werd buiten geleid. Ondervraagd herhaalde hij steeds maar dit: “Wat zijn die kerken nog tenzij grafkelders en graftomben van God?”. -- Tot daar deze parabel.

Heidegger's commentaar.

M. Heidegger, *Holzwege*, Frankfurt a.M., 1950, bespreekt Nietzsche's parabel.

(a) In 1886 voegt Nietzsche een vijfde deel toe aan zijn *Fröhliche Wissenschaft*, waarin hij, in *Aphorismus* 343, zegt :”Het grootste nieuwere gebeuren - dat ‘God dood is’, dat het geloof in de Christelijke God ongeloofwaardig is geworden - begint reeds zijn eerste schaduwen over Europa te werpen”.

Daaruit besluit Heidegger dat ‘God’, in Nietzsche's slagzin, de God van het Christendom bedoelt.

Opm.-- Inderdaad, onder Verlicht-rationele invloed (de Cartesianen en de Libertijnen), is, in de Westerse wereld, een geloofscrisis aan de gang, vooral sinds +/- 1680, -- crisis, waarvan Nietzsche de atheïstische wezenaard doorziet: op de markt stonden ‘velen’, die in God niet geloofden). WDM 1 wees er reeds op dat theologie een integrerend onderdeel van de filosofie uitmaakt: hier hebben wij het al! De Europese cultuur was, oorspronkelijk, zoals alle culturen, diep religieus. Maar in de XV-de eeuw zet een verval in. Dit is de laïcisering en secularisering.

(b) -- Maar - terecht - Heidegger stelt dat Nietzsche, met die term ‘god’, meer bedoelt.

1. Hij bedoelt nl. de bovenzinnelijke wereld der ideeën en idealen en waarden. Hij heeft het, genadeloos, gemunt op

a. het platonisme, met zijn ideeënleer (WDM 50: ideaal) en de zgn. ontotheologica (WDM 37) en op

b. het christendom, vooral voor zover het, sinds de Patristische tijd (33/800; WDM 45), een christelijk platonisme stichtte. Beide cultuurfactoren duidt Nietzsche, niet zonder ze met Kunisme (WDM 73) te verwarren, als levens- en wereldvreemd, ja, als uitgeleefd.

2. “De uitdrukking ‘God is dood’ betekent: de bovenzinnelijke wereld is zonder werkende kracht; zij straalt geen leven uit. De ‘metafysiek’ (WDM 73), d.i. (voor Nietzsche) de Westerse filosofie, begrepen als Platonisme, is aan haar einde. Nietzsche ziet zijn eigen filosofie als de tegenbeweging tegen de ‘metafysiek’, d.i. (in zijn ogen) tegen het Platonisme (o.c., 200). Aldus, letterlijk, Heidegger.

Opm.-- Dit behelst dat ‘God is dood’ - behalve een theologische, ook - een axiologische draagwijdte heeft:

(i) wij zagen, met Scheler, dat het heilige (WDM 75) de hoogste, ja, in zekere zin, de basiswaarde is (wat Nietzsche bevestigt: “Het heiligste en het machtigste, dat de wereld, tot nog toe, bezat,-- het is, onder onze messen, doodgebloed”);

(ii) Nietzsche zelf, in zijn *Der Wille zur Macht* (1887/1888), schrijft: “Wat betekent ‘nihilisme’? -- dat de hogere waarden een ontwaarding ondergaan”. Nietzsche ziet nihilisme en ‘God is dood’ als een gebeuren, in de geesten en de praxis van het Moderne Europa (WDM 58; 59).

Bibl. steekpr.:

-- D. Arendt, *Nihilismus (Die Anfänge von Jacobi bis Nietzsche)*, Köln, 1970 (vrl. o.c., 341/390:

-- Fr. Nietzsche, *Der Wille zur Macht*;

-- M. Heidegger, *Der europäische Nihilismus*, Pfullingen, 1967;

-- Ernst Jünger, Ueber die Linie, in: *Anteile (Martin Heidegger zum 60. Geburtstag)*, Frankf. a. M., 1950;

-- J. Goudsblom, *Nihilisme en cultuur*, Amsterdam, 1960.

Opm.-- M. Scheler, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 83, noteert een variante van het nihilisme: het demonische. Hij omschrijft het, daar, als “de blinde drang” die de ganse werkelijkheid (zoals hij ze, na zijn geloofscrisis, duidt) doorvaart,-- blind t.o.v. wat? blind t.o.v. alle geestelijke ideeën en waarden.--

J. Grooten/ G.J. Steenbergen, uitg., *Filosofisch lexicon*, Antwerpen/ Amsterdam, 1958, 250, definieert ‘satanisme’ als “de opvatting die de ontkenning van alle waarden tot de enige ‘waarde’ verheft”.

Opgemerkt zij dat ‘Satanisme’ - vooral sedert de opkomst, in de zestigerjaren, van het occultisme (de belangstelling voor het buitennatuurlijke (WDM 17)) - ook betekent “zich, op buitennatuurlijke wijze, in dienst van Satan stellen”. -- Wat niet zonder meer axiologisch ‘Satanisme’ behelst.

Het verband tussen theologie en axiologie.

(1) De denkers zijn het daaromtrent onenig: J. Delesalle, *Liberté et valeur*, Louvain, 1950, b.v. verdedigt de stelling dat de mens, ofschoon boven de kosmos (in de materiële zin) uitreikend, toch niet de waarden schept, maar ze uit Gods hand ontvangt, terwijl P. Schotsmans, a.c. (WDM 77), insinueert dat het wegvallen van God, als hoofdfactor van onze huidige cultuur, juist naar een waardenleer doet teruggrijpen, als een soort ‘Ersatz’ (vervangproduct).

(2)a. Jezus, in *Lukas 18: 1/8* verhaalt een parabel ‘De onrechtvaardige rechter en de lastige weduwe’, die een schrill licht werpt op het verband tussen Godsgeloof en waarden (vooral ethisch gezien).

“In een stad was er een rechter, die God niet vreesde en zich aan de mensen niet stoorde. Maar er was, in die stad, ook een weduwe, die hem opzocht en zei: ‘Verschaf mij recht (WDM 60) tegenover mijn tegenpartij’.

De rechter ging daar geruime tijd, niet op in. Maar, achteraf, zei hij tot zichzelf: “Ik heb schoon God niet te vrezen en mij aan de mensen niet te storen! Ik zal die weduwe, die mij het leven lastig maakt, maar recht verschaffer Zoniet komt zij mij eindeloos vervelen”.

Behalve het feit dat deze parabel aan *Psalm 58 (57)* - over de onrechtvaardige rechters (machthebbers) - herinnert, legt hij duidelijk verband tussen Godloochening en “zich aan de medemens niet storen”. M.a.w.: de medemens verliest de hoge waarde (gelding), die hij, in het Godsgeloof wel heeft. Het is een illustratie van het Freudiaanse koppel ‘lustbeginsel/ werkelijkheidsbeginsel’ (WDM 47; 63; 75;-- 58): in een Godloze wereld kan men, indien men het niet uit rechtszin doet, door het onaangename (WDM 75) verplicht zijn de medemens recht te verschaffen! Met atheïsme lijkt een zeker hedonisme samen te gaan.

(2)b. *Ludwig Feuerbach* (1804/1872), in zijn *Das Wesen des Christentums* (1841), merkte, reeds, de samenhang tussen (levend) Godsgeloof en hogere waarden op: “De ware atheïst is niet degene die God loochent. Het is degene die de attributen (= wezenskenntrekken) van de godheid - liefde, wijsheid, gerechtigheid - als niets duidt”.

De term ‘niets’ spreekt duidelijke taal: het ‘nihil’ (niets), dat die hoge deugden (= ethische eigenschappen), voor de consequente Godloochenaar, uitmaken, insinueert het nihilisme, dat aan zo’ n atheïsme eigen is.

Dit wordt in het Atheïstisch Existentialisme (WDM 16) van *J.-P. Sartre* (1905/1980) bevestigd. In zijn *L’existentialisme est un humanisme*, Paris, 1946,36, gaat Sartre van ‘humanisme’ (atheïsme) uit: “Dostojefski (F.M. - (1821/1881; diep-religieus Russisch romanschrijver) had geschreven :’Indien God niet bestond, dan zou alles toegelaten (WDM 60: niet -verplicht) zijn: Ziedaar het vertrekpunt van het (*opm.*: atheïstisch-humanistisch) Existentialisme. Inderdaad: alles is toegelaten, indien God niet bestaat”. (J.-P. Sartre, o.c. *ibid.*). Sartre bedoelt dat alles principieel toegelaten is, natuurlijk.

3.-- De transcendentele eenheidsleer (harmologie).

Zoals reeds aangeduid (WDM 28), is de harmologie (WDM 3) of ordetheorie de uiteenzetting van het identiteits karakter van de werkelijkheid.

(a) Metafysische eenheid:

1. zodra er iets (WDM 28) of 'forma' (wezensvorm) is, is er onderscheidbaarheid (zie ook WDM 33), discrimineerbaarheid, t.o.v. de hele rest (tweedelingsbeginsel). Zoals de Scholastici zegden: "Forma dat esse et distingui" (dankzij de 'wezensvorm' (essentie + existentie) bestaat iets en is het onderscheidbaar).

2. Dit is de reden waardoor een werkelijkheidsleer (ontologie) zich van het hulpwerkwoord 'zijn' kan bedienen. Herlees b.v. WDM 35v. (identiteitsoordelen).

Wij herhalen nog eens kort.

2a. -- Iets (wezensvorm) is slechts totaalidentisch (reflexief, lusvormig vereenzelvigbaar) met zichzelf.

2b. -- Wel is iets deelidentisch (partieel, gedeeltelijk vereenzelvigbaar) met de hele rest.

Wie met deze twee basisbegrippen (categorieën) 'totaal- en deelidentisch' werkt, spreekt een identiteits taal.

3. Dit is de reden waardoor de analogie (deelidentiteit of betrekking) zo centraal staat.

3a.-- Basis is, natuurlijk, de volle of totale identiteit (wat de Antieken 'ousia' (essenties maar dan essentie in de zin van volidentische essentie) of, nog, 'hupostasis' (substantie,-- weerom in de zeer bijzondere zin van volle identiteit) heetten). Maar deze loopt a.h.w. vast in tautologieën (WDM 35v.).

3b.-- De grote massa van de oordelen (wezensinzichten) drukt betrekkingen, deelidentiteiten, m.a.w.: analogieën, uit.

Appl. Model.

Het is doordat Ornella Muti, Ornella Muti is (eerste tautologie) en doordat mooi mooi is (tweede tautologie), dat men kan zeggen: "Ornella Muti is mooi" (deelidentiteit, of analogieoordeel).

Opn. -- De recentere logistiek (WDM 2) kent, behalve de reeds aangeraakte modale (na de tweewaardige) logistiek (WDM 40), ook de betrekkinglogistiek, gesticht op de eerste plaats door C.S.S. Peirce (WDM 8; 22;--14; 27).

Zoals terecht *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker, 53/55 (Relationslogik)*, zegt: de mogelijksvoorwaarde van de betrekkinglogistiek is de deelidentiteitsleer, zoals de ontologie ze uitwerkt.

Opm.-- Alle maar dan strikt alle oordelen - of zij predicaten, betrekkingen, klassen of wat ook (logistisch gezien) uitzeggen - zijn ofwel tautologieën ofwel analogie-oordelen.

Appl. model.

(a) “Ornella Muti is een mooie vrouw” - om nu maar bij hetzelfde model te blijven - is het uitzeggen van een predicaat van een onderwerp (subject).

(b) “Ornella Muti is een mooier vrouw dan de meeste vrouwen” is - logistisch gezien - een betrekkingsoordeel.

Zoiets komt doordat logistici (net als wiskundigen) zich aan de symbolen (rekenen/ of redeneertekens; WDM 2; 52) houden (wat hun goed recht is); dit, terwijl de ontoloog zich aan de wezensvorm (de toedracht), die o.m. maar niet steeds een rekenen / of redeneerteken is, houdt. Daardoor komt het dat zowel “Ornella Muti is een mooie vrouw” als “Ornella Muti is een mooier vrouw dan de meeste vrouwen” betrekkingsoordelen zijn.

Alleen maar dat, in het eerste geval, ‘Ornella Muti’ zonder ze, onder oogpunt van mooie verschijningswijze, uitdrukkelijk te vergelijken, in betrekking gezien, wordt met ‘mooie vrouw’, terwijl, in het tweede geval, en ‘Ornella Muti en ‘de meeste vrouwen’ (samen het onderwerp, in de ontologische zin), onder oogpunt van ‘mooie vrouw,’ vergeleken worden, - d.w.z.: in betrekking gezien worden.

Opm.-- O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, Wien, 1959-5, 394/400. (*Die Kategorieën*), somt de Aristotelische tien categorieën (wijzen van uitzeggen: kat.ègoria) of predikamenten (let op: dit woord in de Antiek-Middeneeuwse zin genomen) op.

(a).-- Ousia, ‘substantie’ (zelfstandigheid, d.i. al wat onderwerp (subject) in een zin is.

(b).—Al wat gezegde (predicaat) is, heten de Scholastici inherenties (al wat als gezegde, inherent is aan een onderwerp).

Basisinherentie is (wat Aristoteles heet) ‘pros ti’ (ook wel :’schèsis’), betrekking. Aristoteles zegt, zelfs, ergens dat de betrekking “kennend subject - gekend object” (WDM 67) de betrekking bij uitstek is. Zij is wat, sinds S. Augustinus, de Scholastici ‘intentio’ (WDM 68) heten.

De andere inherenties (ook wel ‘accidenten’ geheten) zijn: kwaliteit/ kwantiteit (een Systechie (paar), die in de klassieke ontologie nooit de ene zonder de andere gedacht wordt: kwaliteit is, steeds ergens kwantitatief, --

maar ook omgekeerd : kwantiteit is maar de hoegrootheid (kwantificering) van een eigenschap (= kwaliteit);-- verdere inherentiesystechnie : plaats ('waar?') /tijd(stip) ('wanneer?'),-- die niet zonder verband zijn met 'of-vraag' (WDM 27); inderdaad: of iets bestaat, kan beantwoord worden met te antwoorden 'waar' en 'wanneer' iets zich situeert;-- men kan het ook moderner uitdrukken en spreken van 'tijdruimtelijkheid';-- volgende systechnie: werkdadigheid (actie, activiteit, lijdelijkheid (passiviteit, ondergaan),-- die, in feite, steeds, ergens, samengaan: men is actief t.o.v. iets, dat dan die 'activiteit' ondergaat;

Laatste, door Aristoteles soms opgesomde systechnie: 'keisthai', situs (gesitueerd zijn)/ 'echein', habitus (zich houden t.o.v. iets),-- wat, enigszins, herinnert aan het Existentialistische koppel 'geworpenheid/ ontwerp' (WDM 63).

Applicatieve modellen.

(1) *Betrekking.*

Zoals reeds gezegd, komt Aristoteles er meermaals op terug dat kennen (weten) een betrekking is: de 'relata' (enkelvoud: 'relatum', betrekkingsterm) zijn de kennende (= subject) en de kennisinhoud (= object) (WDM 67). In zijn hoofdstuk over de betrekking ('pros ti') komt de kennisbetrekking voor als de voornaamste (alhoewel verre van de enige) toepassing van die categorie (= grondbegrip). Cfr Kat. 7 (zie ook: *Top. 1: 17; 4:4; Metaph. 5:15:3 en 14; De anima 2:2*).

Besluit.

Men zegge dus nooit meer dat Aristoteles de betrekking niet eens, in zijn logische begrippen, heeft vernoemd.

(2).1. *Eigenschap/ maat* (kwaliteit/ kwantiteit).

In zijn Nikomachische ethiek (1:4) stelt Aristoteles dat de deugd (stevaste ethisch goede eigenschap of 'deugdelijkheid') een kwaliteit is, voor zover men, juist in die kwaliteit, maat kent (kwantitatief afmeet).-- Denk aan iemand die de absolute - 'mateloze' - democratie wil (en alles toelaat): zo iemand huldigt een eigenschap (en nog wel een goede), maar overdrijft (vat de juiste, 'deugdelijke' maat niet).

(2).2. *Tijdruimtelijkheid* (wanneer/ waar).

Men kan, hiermee, de naakte situering in tijd en ruimte bedoelen (wat voor iedereen duidelijk is. Maar zoiets kan ook ethisch doorslaggevend ('wezenlijk', essentieel) zijn: seksuele betrekkingen zijn, op zich, een 'waarde' ('goed'); maar, wanneer zij op een scène, voor een seks en geweldfilm, 'gespeeld' worden, dan zijn zij én op het verkeerde tijdstip en, vooral, op de verkeerde plaats gesitueerd.

(2).3. *Activiteit/ passiviteit.*

Wanneer een kineast het hierboven aangehaald koppel ‘filmt’ (actief), dan worden beide acterende ‘gefilmd’(passief). Wanneer ik een mooie bloem bekijk (actief), dan is zij een bekeken (passief) voorwerp.-- Men. ziet het: ‘actie/ passie’ is een tegenstellingspaar dat uiterst frequent is.

(2).4. *Gesitueerd worden/ zich situeren.*

Dit kan plaatselijk en/ of tijdelijk bedoeld zijn: “Aristoteles situeert zich (-384/-322) in de vierde eeuw voor Christus (tijd), eerst aan het Macedonische hof en, later, te Athene (plaats)”.

Het kan ook existentieel omgeduid worden (d.i. als belevingsaspecten): “Hij lag daar, neergeveld (situs), ofschoon uitgedost met zijn hele agressieve wapenrusting (habitus)”, -- waarbij men ziet dat dit tegenstellingspaar ineenvloopt met ‘passie/ actie’.

Zuiver modern: “Gesitueerd in een algehele waarden crisis (WDM 79), zag Nietzsche maar één houding als zinvol en verantwoord: integraal nihilisme.

Besluit.

1. De al te lichtzinnig veroordeelde Aristotelische categorieën (predikamenten) dekken (1) de betrekking als centraal stuk en (2) tegenstellingsparen (d.i. betrekkingen tussen tegengestelden) als applicatieve modellen van betrekking. Dit behelst een hele betrekkinglogica, waarvan de hierboven aangehaalde voorbeelden bewijzen dat zij totaal actueel blijft.

2. Wie, zoals Aristoteles -, overigens: in de traditie van de Paleopythagoreeërs en het Platonisme van zijn leermeester betrekkingen ziet,-- overal en altijd, zo iemand ziet, tegelijk, gehelen, totaliteiten. En wel: gestructureerde, want van betrekkingen voorziene totaliteiten.-- Wat een niet minder actueel thema is.

De naam ‘eenheidsleer’.

De Antieke Griekse denkers, vanaf Thales (WDM 7;12) en zijn denkgenoten, spraken, meestal, van het vele (de termen) en het ene (de betrekking): de ‘fisis’, nature, natuur, verstaan als de veelheid (schijnbaar zonder samenhang) van de ‘zijnden’, is, in hun mening, een eenheid (d.i. een samenhangend geheel of totaliteit) -- zo b.v. doordat de vele natuurgegevens doorvaren worden door een en dezelfde ‘archè’ beginsel (principium), - b.v. het smijdige water (Thales) of het smijdige zonder meer (Anaximandros’ ‘apeiron’) of nog, met Anaximenes (de alom aanwezige, smijdige lucht/ adem).

Ofschoon, in dat Archaïsche denkstadium,, onbekend met zoiets als ‘transcendentele omvang’ (WDM 26: “Zijn past op alles”; 27), in de expliciete (uitdrukkelijke) zin, toch zien de eerste Natuurfilosofen reeds de eenheid (gelijkenis/samenhang) in de veelheid (elementen).-- Zij stichtten, onbewust, de eerste ordeleer.

(b) Niet-metafysische eenheid.

1. Wij hadden het, net de Mileziërs, over de transcendentele of ‘metafysische’ eenheid.-- Maar, onderweg, b.v. in onze uiteenzetting over de categorieën, hebben wij niet-transcendentele modellen van eenheid-in-de-veelheid (orde) aangeraakt: denk b.v. aan de maat in iedere ethisch goede eigenschap, waardoor die, op zich uitstekende eigenschap, gesitueerd wordt, d.i. in haar betrekkingen of eenheid gezien wordt, met de rest.

2. De actuele ideeën ‘verzameling’, ‘stelsel (systeem):-- ‘structuur’ (stel betrekkingen, liefst onveranderlijk), zij zijn regelrechte toepassingen (applicatieve modellen) van de metafysische ‘eenheid’ (= gelijkenis, samenhang,-- analogie).-- Zo b.v. definieert *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 175vv., als volgt.--

a.-- De structuur is het totaal (geheel) of het gehele netwerk van betrekkingen tussen de elementen (hetzij van een loutere verzameling of, soms onderscheiden, soms niet-onderscheiden, ‘klasse’ (= stel) hetzij van een systeem (stelsel).

b.-- De verzameling (stel) is het aantal (steeds in een of ander getal uitdrukbaar) elementen, die in een of andere structuur (netwerk van betrekkingen) tot eenheid gebracht zijn. -- Eenheid, dan, die onderlinge gelijkenis met eenderheid (omwisselbaarheid) der elementen, in kwestie, is

Denk aan alle marbels in de zak van een schooljongen, onderling, voor zover zij marbel zijn, omwisselbaar (eender), behoren zij tot de (eindige) klasse van de marbels in de zak van de jongen.

Denk aan het beroemde Antieke voorbeeld.

Eukleides van Alexandreia (= Euclides van Alexandrië (-323/-283), de stichter van de beroemde School van Alexandrië (vakwetenschappen), in zijn *Elementen van meetkunde* (dertien boeken), behandelt, in de boeken 7 tot 9, de Arithmetiek (getalwiskunde). Zoals in de overige boeken, begint Eukleides ook hier, met definities.

a. De eerste luidt: “Eenheid (‘monas’, daarvandaan ‘monade’) is datgene volgens hetwelk ieder zijnde ‘één’ (‘enig’) geheten wordt”. Wat wij, nu, in de verzamelingenleer, ‘element’ zouden heten.

b. De tweede definitie luidt: “Getal(vorm), (‘arithmos’ (WDM 13) of ‘verzameling’) is de ‘menigte’ (‘plethos’) - versta: stel - die door de samentelling van de ‘eenheden’ (monaden) ontstaat”.

M.a.w.: ‘getal(vorm)’ - in de Euklidische wiskunde - is, steevast, verzameling van minstens twee elementen. Voor de Antieke Grieken is dit dermate waar dat zij de eenheid (= element) nooit als ‘getal’ opvatten, maar, wezenlijk, als ‘element’ van een verzameling.

Bibl. steekpr.:

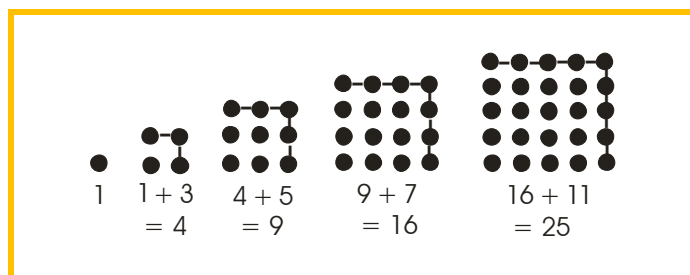
Fr. Krafft, Gesch. d. Naturwissenschaft, I (Die Begründung einer Wiss. v. d. Natur), 319.

Opm.-- Klarheidshalve zou men, hier, van ‘micro-eenheid’ (element) of bestanddeel en van ‘macro-eenheid’ (verzameling, klasse) behoren te spreken.

c.-- Het stelsel (systeem) is de verzameling, waarvan de elementen niet eender (omwisselbaar) zijn.

Appl. model.

Men ga de Paleopythagoreïsche getalvorm na, zoals de zgn. vierkantsgetallen (kwadraten) door de toenmalige denkers uitgetekend werden. Op zich - en los van de vorm (hier: in de meetkundige zin) -- zijn de puntjes eender (verzamelingsmatig). Maar binnen de vorm zijn zij volstrekt niet eender (willekeurig verplaatsbaar): zij worden beheerst (WDM 7) door een ‘beginsel’ nl. het, dankzij juiste ordening (plaatsing), aantonen, aan de leerlingen, hoe een vierkantsgetal ‘gegenereerd’ verwekt, geconstrueerd wordt.

Bibl. St.: Nauta, logica en model, 26.

Appl. model.-- Men bekijkt, aandachtig, het biologisch lichaam van b.v. een goudvlieg: elk onderdeel of orgaan

(i) is een element van de ‘verzameling’ onderdelen (organen), die de goudvlieg ‘samenstellen’ (en, in die zeer beperkte zin, ‘eender’),

(ii) is een wezenlijk bestanddeel van de totaliteit (‘systeem’), die de goudvlieg, ook, is (in die zin is elk element niet-eender). Dit laatste ziet men aan het feit dat de vleugel b.v. niet de functie (verrichting) of rol - in diezelfde totaliteit - van de pootjes kan vervangen. Zodra een element van een verzameling de rol van een ander element niet kan vervangen, is het niet-omwisselbaar (inzake functie). Dus is die verzameling een systeem (stelsel).

De idee ‘gemeenschappelijke eigenschap:

Al wat minstens één eigenschap gemeen(schappelijk) heeft, is ‘verzamelbaar’. In het geval van het systeem stricto sensu (in de engere zin, zoals wij het hier bedoelen) is de enige gemeenschappelijke eigenschap der elementen, meestal, het feit dat zij tot een en hetzelfde geheel behoren.

Distributieve en collectieve structuur.

Zodra er betrekking is, is er (minimale) structuur. Doch let op : het (vooral wetenschappelijk) taalgebruik inzake ‘structuur’ bedoelt, met die term, zeer vaak, de vaste, onveranderlijke (‘invariante’) betrekkingen. De context beslist.

(1).-- *Distributieve structuur.*

‘Distributief’ is, in Nederlands uitgedrukt, verdelend.

Appl. model.

In de wiskunde kan men de uitdrukking ‘ $ax + ay + az$ ’ vervangen door ‘ $a(x + y + z)$ ’. Dit is een glashelder voorbeeld van distributie (spreiding, verdeling) van één en hetzelfde element, nl. ‘a’. Al wat uit eendere (omwisselbare) elementen bestaat, vertoont die distributieve eigenschap ‘eender’ welk onderdeel gelijk op de ‘a’ uit het wiskundig voorbeeld. Zo kan men, met Husserl (WDM 5), al wat ‘rood’ is, gespreid (verdeeld) over alle mogelijke ‘rode’ dingen, voor zover het rood is, onderling omwisselen. Dat ‘rood’ is al-gemeen (aan alle gevallen gemeenschappelijk).

(2).-- *Collectieve structuur.*

‘Collectief’ is ‘gezamenlijk’ (‘solidair’).

Appl. model.

Het feit dat alle onderdelen van de goudvlieg samen gezamenlijk, ‘collectief’, ‘solidair’, de ene vlieg uitmaken, toont dat zij, hoe verschillend, onderling, ook (dus niet eender), een collectieve structuur vertonen.

Opm.-- Natuurlijk kan men, met b.v. D. Nauta, o.c., 175, de idee ‘systeem’ definiëren als “een verzameling met een structuur”. In dat geval is de verzameling van eendere elementen “een systeem met een distributieve structuur”. Kwestie van afspraak!

De antiek-Griekse term ‘su.stema’.

Men denke niet dat systeemleer (systematologie, systementheorie) zo nieuw is.-- Het woord (niet de idee zoals wij ze hierboven definieerden) ‘sum.stema’ (letterlijk: ‘samen-stel’) - nu eens loutere verzameling, dan weer strikt stelsel - werd o.m. als volgt gebruikt.

1.-- Fysicaal.

Een zakje edelstenen heet de Antieke Griek ‘sustèma’. Het feit dat de edelstenen, bijeen in een zakje, een samenhang vertonen, verrechtvaardigde het woord ‘sustèma’.

2.-- Biologisch.

Het lichaam van plant, dier, mens was ‘sustèma’: zo gewaagt Aristoteles van “to holon sustème tou somatos” (het hele systeem van het lichaam).

3.-- Culturologisch.

3.a.1.-- Leerstellig ‘doctrineel’: een wijsgerig geheel van beweringen (stellingen) of, gewoon, een coherente uiteenzetting van ideeën heette men ‘sustèma’. Nog spreken wij, in die traditie van ‘wijsgerig / wetenschappelijk systeem’

3.a.2.-- Esthetisch (kunstzinnig : een rijmstrofe, een muzikaal akkoord (WDM 13) heette ‘sustèma’.

3.b.1.-- Sociologisch: iedere groep (groepering) van mensen (de menigte (massa), - de vereniging: gilde, college, liga (= verbond)) was “sustema”.

3.b.2.-- Juridisch : een grondwet - de samenvatting en ordening van instellingen - heette ‘sustèma’.

Besluit: - Het praktisch en theoretisch taalgebruik van een term als ‘sustèma’ wijst op een gemeenverstandelijke (WDM 15) systeemleer.

De huidige systeemleer.

Niet zonder bijzondere invloed was - in 1954 - de stichting van de Society for General Systems Research, door Ludwig von Bertalanffy (1901/...), Kenneth Boulding (economist-socioloog), Rapoport,-- stichting, die resulteerde uit jaren bewustwording terzake.

Bibl. st.:

-- F.E. Emery, ed., *Systems Thinking* (Selected Readings), Harmondsworth/Baltimore, 1969-1;

- P. Delattre, *Système, structure, - fonction, evolution (Essai d'analyse épistemologique)*, Paris, 1971;
- D.O. Ellis/ Fr.J. Ludwig, *Systems Philosophy*, Englewood Cliffs, N.J., 1962.

Bijzonder inspirerend, ontologisch gesproken, is *Leo Apostel e.a., De eenheid van de cultuur (Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en handelen)*, Meppel, 1972 (de activiteit van de wiskundige, de communicatie, de kunstwerkdadigheid,-- dit alles, door L. Apostel, gesitueerd in een systeemleer).

Opm.-- Volgens L.v.Bertalanffy, *Robots, men and minds (Psychology in the Modern World)*, New York, 1967, 61, is de vraag naar een algemene systeemleer ontsprongen aan een drievoudige wortel:

- (a) von Bertalanffy's aandacht, sinds de dertigerjaren,
- (b) de cybernetica of stuurkunde, die in *Norbert Wiener, Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, New York, 1948-1,1961-2, een hoogtepunt vond,
- (c) de organisatienoden in ingewikkelde productieprocessen (waaronder mens - machinesystemen, bewapeningsonderzoek e.d.m.).

Huidige typologie van systemen.

D. Nauta, Logica en model,173v., onderscheidt - fundamenteel - drie peilen van systeem.

1.-- Concrete (d.i. fysicale, biologische, culturologische) systemen.

Een kristal (fysicaal), een organisme (biologisch), een fabriek (cultureel) zijn 'systemen', maar verschillend inzake peil. Vergelijk met het Antiek-Griekse 'sustèma': de gelijkenis valt op.-- De betrekkingen (structuur) zijn 'concreet' : zo b.v. de bindingsenergie in een atoom (fysicaal).

2.-- Conceptuele(d.i. begrippelijke) systemen.

Voorbeelden: een wiskundige puntenverzameling, een (logisch) getallenstelsel;-- verder: een schema van iets, een atoommodel.

Vergelijk met het leerstellig of kunstzinnig 'sustèma' der Antieke Grieken.-- In deze systemen zijn de betrekkingen 'begripsmatig' (o.c., 175). Zij bestaan "in een theorie, op papier, als abstracties, constructies van de menselijke geest".

3.-- 'Formele' of taalsystemen.

Voorbeelden: de logistiek (= logische calculus; WDM 2; 52; -- 40; 82), -- b.v. de logistiek der oordelen;-- een programmeertaal voor computers.-- Iedere taal (tekensysteem), waarin:

- (i) van de concrete werkelijkheden
- (ii)a. een begripsmatige (conceptuele reconstructietheorie)
- (ii)b. symbolisch (d.i. in een samenhangend tekenstelsel) beschreven wordt, heet men een 'formeel' of 'talig' systeem.--

In zo'n systeem zijn de betrekkingen (structuren) 'formeel' (of, zoals Nauta omschrijft, 'syntactische') betrekkingen.

Opm.-- De semiotiek (tekentheorie), ontsprongen aan Charles Morris (1901/1970; taalfilosoof), onderscheidt, in een teken, drie aspecten:

- (1) de syntaxis (de analyse van de onderlinge betrekkingen der tekens),
- (2) de semantiek (WDM 2: toepassing) (de analyse van de betekende (significatieve) waarde der tekens, nl. hun betrekking tot wat zij aanduiden),
- (3) de pragmatiek (de analyse van de bruikbaarheid der tekens,-- hun gebruikswaarde).--

Een louter 'formeel' (talig) systeem maakt, dus, abstractie én van de gebruikswaarde én van de betekenis, om, enkel, de onderlinge relaties na te gaan tussen de tekens.

Besluit.

Een overzicht van de voornaamste niet-metafysische eenheidstypes - denk aan de fysikale, biologische, culturologische, waaronder de 'formeel' de abstractste zijn - toont aan dat, achter en in die niet-ontologische eenheidstypes, een transcendente (alom aanwezige) eenheid (gelijkenis, samenhang) aan het werk is.

Identiteven (analogie),-- concordisten (= assimilisten: gelijkenis, samenhang), differentisten (verschil-denkers: verschil, onsamenvangendheid; WDM 58).

Het was te verwachten: de denkers gaan uiteen in degenen, die de analogie (én verschil én gelijkenis; én samenhang én losstaan onderling) benadrukken - de identiteven, -- degenen, die de gelijkenis en de samenhang benadrukken, met wegdenken of onderschatten van het verschil en de onsamenvangendheid - de assimilisten, concordisten,-- degenen, die juist het omgekeerde accent leggen - de differentisten.

Appl. model.

L. Vax, L'empirisme logique (De Bertrand Russel à Nelson Goodman), Paris, 1970, 10s.g leidt ons in.

"Atomisme (*opm.*: één type van differentisme) is tegengesteld aan Monisme (*opm.*: één type van assimilisme).

1. *Het Monisme* stelt dat het heelal een ondeelbare werkelijkheid is. Het Spinozisme (WDM 38) en het Hegelianisme (WDM 31) zijn staaltjes van dit Monisme (...)" (o.c., 10).

In de geest van een spotzieke Russell karakteriseert Vax het Monisme als volgt. “Een aanvankelijke zin, zo b.v. ‘Ik ben een oom’ verwijst, natuurlijk, naar de aanvullende (complementaire) zin heb een neef of een nicht. Maar ik kan noch neef noch nicht hebben, indien ik niet ook een broer of een zuster en een schoonzuster of schoonbroer had.-- Maar noch mijn broer (zuster) noch ik zouden er zijn, indien wij geen ouders hadden. Zo gaat dat voort.-- Geen enkel wezen, dat deze wereld bevolkt, zou, zonder de andere, bestaan: ieder wezen verwijst naar andere wezens,-- net zoals ieder stukje puzzel andere stukjes puzzel veronderstelt.-- Zo kan geen enkel mens - tenzij dankzij abstractie - zich van de gehele menselijke wereld los denken,-- menselijke wereld, die zich, op zijn beurt, situeert in de wereld van de levende wezens. Ga zo maar door.

Besluit: het afzonderlijke individu is een abstractie. Enkel de totaliteit is ‘concreet’.

2. Het Atomisme daarentegen, stelt dat het heelal een samenstel is van afzonderlijke individuen, -- net zoals een hoop zand, met zijn afzonderlijke zandkorrels.-- Iedere zandkorrel is een concrete werkelijkheid. Uitgerekend de verzameling ervan, de zandhoop, is een abstractie”. Zo ‘n Atomisme verdedigde, althans tot op zekere hoogte, Bertrand Russell (een fysicaal Atomisme, in de zin van b.v. Epikouros (WDM 77)).

Opm.-- Wanneer men het gedeeltelijk (en eenzijdig) waardevolle van beide strekkingen inziet, kan men toch niet anders dan besluiten tot de identitieve zienswijze (die, dankzij de idee ‘analogie’, beide aspecten van de werkelijkheid waardeert).

Appl. model.

A. Akoun e.a., *La philosophie*, Paris, 1972-2, 112s. (Différence), onderscheidt - wat hij heet - het klassieke denken, dat, in en achter alle verschillen (= minimaal verschildenken of differentisme), een grondige gelijkenis (gelijksoortigheid) (= sterk assimilistisch aspect ziet) enerzijds, en, anderzijds, het huidige differentisme dat - zo stelt Akoun het - voor het eerst, een echt wijsgerig statuut (eigen wezensaard) toekeende aan het verschil. Dit verschildenken durft te spreken over verschil (zo o.m. over betrekkingen), maar dan zonder gelijkenis (of zonder termen van betrekking).

Akoun verwijst naar Ferdinand de Saussure (1857/1913; stichter van de semiologie (= tekenleer; vgl. WDM 91)).

In een taal, die hij ziet als een systeem van tekens, zijn er slechts verschillen zonder positieve termen. Anders uitgedrukt: ieder woord, iedere woordvorm, is, tot op zekere hoogte, onvergelijkbaar met alle andere.

Kritiek.

Akoun, als differentist, overdrijft de draagwijdte van Saussure's verschildenken.

(a) Het is juist dat hij de nadruk legt op het onderscheid in de taalelementen.

(b) Maar Akoun's interpretatie is, o.m., niet overeen te brengen met de grote rol van de analogie, die de Saussure toekent in de taalvorming: zo zal een Franstalig kind - naar analogie van 'peindre' (schilderen) - spreken van 'viendre' (foutieve analogie voor 'venir' ('il vient' analoog aan 'il peint')).

De nadruk op het - als 'onvergelijkbaar' benadrukte - verschil der culturen komt ook voor in de andere menswetenschappen : zo kent Claude Levi-Strauss (1908/2009, Structuralistisch antropoloog) een 'eigen logica' (*opm.*: verstaan als een aantal vooropstellingen met de conclusies eruit) toe aan de Primitieve culturen (en benadrukt het verschil t.o.v. onze, westerse cultuur).

Bibl. st.:

Cl. Lévi-Strauss, Anthropologie structurale, Paris, 1958.

Tweede Structurele verschildenker is de Psychoanalyticus (WDM 47; 58) Jacques Lacan (1901/1981; stichtte, in 1964, de Ecole freudienne de Paris,-- op sterk eigenzinnige basis): ditmaal situeert het verschil (versta: de kloof) zich binnen het menselijk subject (WDM 43) of wezen zelf; als bewuste wezens, nl., menen wij, gemakkelijk, dat wij niet ook door het onbewuste in ons bepaald worden (kloof tussen ik en onbewuste),-- wat zich in de taal van de mensen uit (bewust willen wij iets zeggen, maar, in die bewuste taal, spreekt het andere (de andere, de onbewuste zijde) in ons.

Derde Structurele verschildenker: Louis Althusser (1918/1990; Marxist): de (economische) geschiedenis wordt bepaald - niet door glasheldere gelijkenissen en samenhangen, maar - door tegenstellingen in de structuur zelf.

Verder verwijst Akoun ook naar J. Derrida, G. Deleuze (en, natuurlijk, naar Nietzsche; WDM 58).

Kritiek.

Een betrekking zonder minstens twee termen, die, door die betrekking, verbonden worden, is letterlijk een mentaal product (een 'abstractie'): wanneer 'hij' smoorverliefd is en 'zij' aan hem kleeft om zijn geld, dan zijn er twee (en wel twee verschillende) termen. Wel kunnen wij die wederzijdse verliefdheid, resp. geldliefde op zich, afgezonderd, denken. Maar dan slechts als afgezonderd. Niet als in volle werkelijkheid aanwezig. Vergelijk dit met WDM 54 (onmogelijke dingen kunnen wij als onmogelijk denken).

Variologische denksystemen.

Hempel, Variabilität und Disziplinierung des Denkens, München/ Basel, 1967, 82/104 (*Variologische Denksysteme*), heeft het over die zienswijze, die, i.p.v. zich vast te bijten in het onveranderlijke, - eenzijdig of methodisch - het veranderen in de werkelijkheid benadrukt.

Hij heeft het op de eerste plaats over de dialectiek (WDM 34v.;-- 30v. (harmonie der tegengestelden)). Hij had, even goed, over de wordingsfilosoof Nietzsche (WDM 72) kunnen spreken.

Een variante is het nieuwe (dat anders is dan het vorige (het oude)).

a. In dit verband kan *G. Deleuze, Différence et répétition*, Paris, 1972, aangehaald. "Iets herhalen is zich gedragen, - en wel t.o.v. iets dat enig (uniek) of 'singulier' (uitzonderlijk) is en noch zijn gelijke noch iets gelijkwaardigs bezit". (O.c., 8). Steller bedoelt, blijkbaar, de scheppende, d.i. iets nieuws stichtende, of creatieve herhaling. In die zin is herhaling iets anders dan het algemene, in zijn onveranderlijke gelijkheid, hernemen, natuurlijk.

b. Ook kan *William James, Introduction à la philosophie (Essai sur quelques problèmes de métaphysique)*, Paris, 1926, 179/187 (*Le problème de la nouveauté*); 189/232 (*La nouveauté et l'infini*); 233/271 (*La nouveauté et la causalité*), hier, aangehaald worden.

Overigens: W. James is sterk veelheidsdenker: L' un et le multiple (o.c.,139/163) behandelt de spanning tussen pluralisme en monisme (vergelijkbaar met Russel's koppel 'atomisme en monisme'; WDM 91v.).

Besluit:

Een 'intentio' (houding), de mens eigen, is het ordenen, d.i. in het vele (het verschillende) de eenheid onderscheiden en, omgekeerd,, in het ene (het ongedifferentieerde) de veelheid onderscheiden. Dit komt het best tot zijn recht in de analogie (identitief denken).

Ethisch-politische (= menswetenschappelijke) corollaria.

(a) Een corollarium is, hier, een stelling (zin, oordeel), die, onmiddellijk, uit een voorgaande (hier: het gezond opgevatte differentisme) volgt.

(b) ‘Ethisch’ hebben wij, WDM 30; -- 56v.:60vv., als ‘al wat met gewetensvol gedrag uitstaans heeft’, uitgelegd.

‘Politisch’ is het Antiek-Griekse woord voor al wat met de maatschappelijke zijde van de ethiek uitstaans heeft (iets, dat wij, onder de naam ‘recht’ (WDM 60v.), hebben besproken).

“‘Menswetenschappen’ (‘sciences humaines’) is een term, die, in het onderwijs (opm.: steller heeft het over het Franse onderwijs), opdook, rond 1950, en die gesitueerd was in de afdeling ‘Letteren’.

Men heeft vooropgesteld dat de menswetenschappen het veld (= gebied) van wat, te voren, ‘morele en politieke wetenschappen’ heette, bestrijken”. (*G. Legrand, Vocabulaire Bordas de la philosophie*, Paris, 1972-1,1986-2, 306).

De reine menswetenschappen verschillen, echter, van de aloude ethisch-politische wetenschappen, doordat zij ‘waardenvrij’ (d.i. buiten iedere ethisch-politische bezorgdheid om), d.i. ‘positief’ (WDM 19) trachten te zijn (wat niet steeds lukt).

(1) Corollarium 1.

J. Ulmann, La pensée éducative contemporaine, Paris, 1982, 101/103 (La non-directivité (Rogers)), zich steunend o.m. op *Freedom to Learn* (1969), zet uiteen hoe voor Carl Rogers (1902/1986), het niet-leidend (non-directive) optreden (niet verwarren met ‘niet ingrijpend’) één der hoofdbestanddelen is opdat ieder lid van de groep (ontmoetingsgroep) “zichzelf zou kunnen zijn”. Dit ‘zichzelf zijn’ is, blijkbaar, het anders zijn van de andere (die, in dit geval, de cliënt of de leerling(e) is), gezien vanuit de leerkracht (‘begunstiger; ‘bevestiger’’).

Het differentisme - mits gezond (analogisch) opgevat - is, hier, vooropstelling van de Rogersiaanse methode.

(2) Corollarium 2.

A.C. Zijderveld, Institutionaliserings (Een studie over het methodologisch dilemma der sociale wetenschappen), Hilversum/ Antwerpen, 1966, zet uiteen hoe, sinds Emile Durkheim (1858/19174) en Max Weber (1864/1920), de sociologie (één der menswetenschappen) uiteen gaat in twee methoden.

1. Het eerste object der sociologie is, voor Durkheim, de totaliteit de structuur der maatschappij, waarin het handelende individu, ingebed in de instellingen (institutioneel aspect), zich kan ontplooien. Sociologie dient, dan ook, vooral geen psychologie te zijn.

Dit standpunt, dat de structuur der instellingen benadrukt, werd verder uitgewerkt door de Functionalistische menswetenschappers (de cultureel-anthropologen Bronislaw Malinowski (1884/1941; stichter der sociale antropologie), Alfred R. Radcliffe-Brown (1881/1955; één der stichters van de Structuralistische (WDM 93) antropologie),-- verder de Amerikaanse sociologen Talcott Parsons en Robert Merton).

2. Het eerste object der sociologie is, voor Weber de individuele mens en zijn handelen in sociaal verband (binnen de zgn. structuren). - De instellingen zijn wel vormen (WDM 28: wezensvorm,-- hier maatschappelijk geduid) van handelen in de samenleving, maar zij zijn niet eersterangs, zoals bij Durkheim en de Functionalisten.-- Weber ging, overigens, uit van de Fenomenologie (WDM 44; 70).

Opm.--- Dit, voor de positieve of louter vakwetenschappelijke sociologie.-- Zijderveld, o.c.,15, voegt, daaraan, toe dat een analoge tweeledigheid terug te vinden is in de wijsgerige (en dus axiologisch ingestelde) sociologie:

(a) Arnold Gehlen (1904/1976) stelt dat een individueel mens zijn scheppende en vrije persoonlijkheid, enkel in een omvattende 'structuur' van instituten kan ontplooien (hij is, dan ook tegen (wat hij heet) 'Existentialistisch subjectivisme' (WDM 16; 63));

(b) Karl Marx (1818/1883) - vooral, dan, de jonge en revolutiegezinde Marx - is, daarvan, de tegenpool: de uit de greep der institutionele structuren bevrijde mens is eersterangs; immers, deze structuren vervreemden de mens van zichzelf tot een 'ding', ja, tot een koopwaar (binnen de gevestigde economische structuren).-- Wat nog niet 'Existentialistisch subjectivisme' hoeft te worden.

Opm.-- 'Sociologisch organicisme', waarin het geheel voorrang krijgt op de delen, is een andere naam voor het totaliteits- of functionalistisch denken (van Durkheim,-- Gehlen).

Opm.-- De tegenstellingen, hierboven even geschetst, doen zich ook voor in de maatschappelijke ideologieën (WDM 18): er is liberalisme (individualisme,-- Libetarisme) en collectivisme (socialisme,- anarchisme). Met Christelijk solidarisme als identitieve ideologie.

II.-- Harmologie.

Inleiding.

(1) Wij weten, nu, **a.** wat filosofie en **b.** wat ontologie is. De zin voor totaliteit (eenheid in de veelheid), uitgedrukt in twee termen - 'werkelijkheid' (d.i. al wat wezenlijk is, hoe dan ook) en 'zijn' (d.i. al wat is, resp. zo is, hoe dan ook) - beheerst, immers het logische gedrag.

(2) Vooral de harmologie (d.i. de uitgewerkte eenheidsleer) is, voor het logisch gedrag, wezenlijk. *Josiah Royce* (1855/1916; Idealistisch denker), in zijn *Principles of Logic*, New York, 1912-1 (1961), 9, zegt dat logica een normatieve (voorschriften uitwerkende) vakwetenschap is, maar dat hij, in zijn werkje, alles in het werk zal stellen om aan te tonen dat de traditionele, zgn. 'formele' (d.i. de wezensvorm betreffende) logica een onderdeel is van 'The Science of Order' (orde(nings)-wetenschap).

Daarom juist stonden wij uitvoeriger stil (WDM 82/96) bij de grondinzichten van iedere orde- en ordeningsleer (de zgn. transcendentale eenheidsleer).

1. Met *R.A. Koch*, *Die Uraxiome in ihrer Bedeutung für die philosophischen Grunddisziplinen*, in: *Tijdschr.v.Filos.* 31 (1969): 4, 749/766, drukken wij dit - nog eens samenvattend - uit als volgt.

(a) Er is een heelal (*opm.*: totale werkelijkheid) met al zijn delen. Al wat 'zijn(de)' heet, is ofwel een deel van het heelal ofwel dat heelal zelf.

(b) Er geldt een heelal met al zijn delen. Al wat 'zijn(de)' heet, heeft geldingskracht ('geldt') hetzij als deel van het heelal hetzij als dat heelal zelf.

Opgemerkt zij dat de tweede formulering de axiologische (WDM 74/81) is: geldingsleer is waardeleer.

2. Met de dialectiekers (vanaf Herakleitos van Efesos tot de huidige 'wetenschappelijke' dialectici, zoals Ferdinand Gonseth (1890/1975; wiskundige en dialectisch denker)) kan men spreken van

(a) een heelal, 'totaliteit' geheten, en

(b) zijn 'momenten' (d.i. in een wordingsproces gewikkelde delen).

Iedere dialectiek (WDM 31) is een orde- en ordeningsleer,-- en dit op wezenlijke wijze.

Bibliogr. steekpr.

-- *Descamps*, *La science de l'ordre (Essai d'harmologie)*, in: *Revue Néoscolastique*, 1898, 30ss.,

-- *Franz Schmidt*, *Ordnungslehre*, München/ Basel, 1956.

-- Schmidt, o.c., 11, zegt: “De gehele metafysiek (ontologie) van het Westen - vanaf Platon van Athene (-427/ -347) tot Friedrich Nietzsche (1844/1900) - kan gezien worden als orde of ordeningswetenschap

Bijgevolg: ieder metafysisch systeem komt, dan ook voor als één der vele manieren, waarop men zich orde(ning) kan indenken”.

-- Jean-Pierre Dupuy, *Ordres et désordres (Enquête sur un nouveau paradigme)*, Paris, 1982 (waarin aan de hand van figuren als Francesco Varela, Henri Atlan, René Girard, Cornelius Castoriadis, Heinz von Förster, Ivan Illich, grondinzichten als ‘ordenend toeval’, ‘orde o.g.v. geruis (= wanorde), ‘zelfordening’ (auto-organisation) ter sprake gebracht worden).

a. Opm. -- Volgens de hoger vermelde Schmidt was *S. Augustinus* van Tagaste (354/430; grootste Westerse Kerkvader) de eerste, die een welbewuste en aparte orde(nings)leer schreef, getiteld *De ordine* (Over de orde(ning)). De grote heilige was, toen, in 386/387, doopleerling, zich op zijn Christelijk doopsel voorbereidend.

Terloops: in zijn historiologisch (geschiedfilosofisch) werk *De civitate Dei* (Over de Godsstaat) definieert hij als volgt : “Orde is die configuratie (*opm.*: ineenvoeging van plaatsen, plaatsing, situering), die, aan de - bij vergelijking - identische (‘parium’) en niet-identische (‘dis.parium’) gegevens, de hun toekomstige plaats aanwijst”.

Hierbij liet S. Augustinus zich inspireren door de grote redenaar Cicero (-106/-43), die, zelf, nog in de grote Antieke Paleopythagoreïsch-Platonische traditie stond (WDM 13: meetkundige vorm), waarbij situeren (WDM 85; appl. mod. 87) centraal staat. Doch de termen ‘identisch/ niet-identisch’ tonen aan dat de analogie (WDM 3) de basis was.

b. Opm.-- Toch moet Schmidt verbeterd worden: *Aristoteles*, in zijn *Katègoriai* (Lat.: Liber de praedicamentis (WDM 83/85), d.i. grondbegrippen, zet, eerst, uiteen hoe wij in termen (welomschreven woorden) de zijnden aanduiden; daarna heeft hij het over de tien categorieën;

Tenslotte ontwikkelt hij zijn hypotheorie, d.i. leer over de voornaamste bestanddelen (Platonisch: deelideeën) der categorieën:

- (i) tegenstellingspaar,
 - (ii) opeenvolging/ gelijktijdigheid,
 - (iii) beweging (= verandering).
- wat een harmologie behelst, natuurlijk.

Deze blijkt, overduidelijk, in *Aristoteles' Metafysika, Boek Delta*, waar de Stagiriet (= Aristoteles) een soort lexicon van harmologische basisideeën uiteenzet: een/ veel, hetzelfde/ niet - hetzelfde, verschil/ gelijkheid/ ongelijkheid, tegengesteld, eerder/ later, kwantiteit/ kwaliteit, betrekking, volledigheid, grens, configuratie, geheel / deel, enz.

c.- Opm.-- Nog veel vroeger dan Aristoteles waren de Antiek-Griekse denkers harmologen.-- Eén enkel tipje dat die sluier opheft:

“Indien iemand ertoe in staat was, alle gedachten (*opm.*: ‘verzamelingen’) in één en hetzelfde beginsel (‘archa’ (= archaisch Grieks); WDM 7) op te lossen (*opm.*: ertoe terug te voeren: ‘anulusai’) en, van dat éne beginsel uitgaande, opnieuw samen te stellen (‘sun.theinai kai sun.arthmèsasasthai’), dan - zo dunkt mij - is zo iemand de meest wijze (WDM 4), - gelijk aan diegene die alle waarheid als aandeel bezit,-- gelijk, ook, aan diegene die een standpunt inneemt, van waaruit hij God kan kennen en, meteen, alle dingen, zoals God ze ineengevoegd (WDM 13: harmonie) heeft,-- dit, volgens (het model van) het tegenstellingspaar (‘en tai su.stoichiai’) en de orde(ning) (‘kai taxei’)”. (Aldus de Paleo-pythagoreeër Archutas van Taras (= Archytas van Tarentum; -400/-365).

Ofschoon ouder tijdgenoot van Aristoteles, behoorde Archutas tot de Pythagoreïsche (d.i. oudere) traditie van denken.

d. Besluit.

Herlees, nu, WDM 7, en gij hebt de oudste (gekende) orde(nings)idee, nl. de idee ‘beginsel’-- Overigens: Archutas gebruikt de term uitdrukkelijk -.

1. ‘Beginsel’ is, in die oude taal, dat wat iets beheerst (en, dus, dat waarmee men rekening dient te houden, indien men het

(i) juist wil begrijpen en

(ii) juist wil behandelen (m.a.w.: theoretisch en praktisch)).-

Dit is één toepassing van wat Aristotelisch ‘actie’ (activiteit) heet (WDM 85): beheersen is actief, beheerst worden is passief.

Men kan dit, ook, zuiver logisch verwoorden: “indien men het beheersende (principe) kent (en, gebeurlijk, beheerst), dan kent (en, gebeurlijk, beheerst) men het beheerste.

2. ‘Beginsel’, is, praxeologisch (= handelingstheoretisch), het door iemand die handelend optreedt, gestelde (voorgestelde) doel.

a.-- Teleologische (finalistische) orde.

Kard. Désiré Mercier (1851/1926), de grote Neoscholasticus, in zijn *Metaphysique générale (Ontologie)*, Louvain/ Paris, 1923-7, 536, zegt: